

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

A. RASMUSSENS BOGTRYKKERI - RINGKJØBING

INDHOLD

	Side
J. Abildtrup: Fæstebonden Mads Widebæks Strid	1
P. Storgaard Pedersen: En gammel Forpagtningskontrakt paa Herregaarden Volbjerg	28
S. Karl Hansen: Noget om „Bornholmerne“	37
P. Storgaard Pedersen: Lidt om Holstebro Markeder i ældre Tid	45
Villads Christensen: Jørgen Lauridsen Friis	49
P. Storgaard Pedersen: Om Byskatterne 1655 af Købstæderne i Hardsyssel	142
H. P. Hansen: Fisketiende	146
Thyra Sehested: Lidt om Jens Sehested	148
Navnefortegnelse	154
Regnskab	156

FÆSTEBONDEN
MADS ANDERSEN WIDEBÆKS STRID MED
BARONEN PAA BREJNINGGAARD

Ved J. ABILDTRUP

Forholdet mellem Herremand og Bonde har vistnok alle Dage været bedre i Vestjylland end i det øvrige Land. Dette hidrører bl. a. paa den ene Side fra, at de vestjydske Herremænd ofte — særlig i 1700erne — var jævne Folk, der havde Evne til at sætte sig ind i Bøndernes Forhold, at de var bosatte paa deres Hovedgaarde og derved forhindrede Ridefogden i at skalte og valte med Bønderne efter Forgodtbefindende, og endelig at Hovarbejdet — da Hovedgaardene var forholdsvis smaa — ikke tilnærmelsesvis blev den Byrde, som det blev andre Steder, og paa den anden Side fra, at den vestjydske Bonde aldrig i den Grad som hans Standsfæller hinsides Bæltene har været nedsunket i Uvidenhed og Trællesind.

Men selv om det almindeligste var, at Herremanden paa denne Egn var god og hensynsfuld mod sine Bønder, saa var der dog Undtagelser. Der var urimelige, strenge, haarde, ja, rene Tyranner af Herremænd, hvis Lyst det var at plage og udsuge de stakkels Fæstebønder; men mangan en Herremand fik da ogsaa at erfare, at Vestjyden ikke var saadan at tages med, naar han blev traadt for nær, men godt kunde bide fra sig

igen, godt kunde sætte haardt imod haardt og det saa grundigt, at han til sidst gik af med Sejren.

Aldrig lykkedes det Herremanden helt at kue den vestjydske Bonde. Vi skal i det følgende høre om en Fæstebonde her fra Hardsyssel, der ikke vilde bøje Nakke for sin mægtige Husbond, da denne vilde tvinge ham under Aaget, men havde Mandsmod nok til at træde op mod ham og det med saa stort Held, at hans adelige Herre maatte trække det korteste Straa.

Omkring Midten af det 18de Aarhundrede boede paa den sydligste Gaard i Videbæk By, Vorgod Sogn, Fæstebonden Mads Andersen Widebæk. Hans Fader og Bedstefader havde ogsaa boet der i Gaarden, som laa under Brejninggaard, hvis Ejer paa dette Tidspunkt var Baron C. F. Juel. Gaarden var dobbelt saa stor som de andre Gaarde der i Byen. Den skattede 5 Tdr. 1 Sk. 3 Fdk. 1 Alb.

Skønt Fæstebonde paa en Tid, da Bøndernes Kaar var daarligst, var Mads Widebæk en anset og velhavende Mand. I gamle Skøder og Panteprotokoller kaldes han „Velagte Mand Sr. Mads Andersen Widebæk. Da det ellers kun var Folk udenfor Bondestanden, der blev tituleret Sr., maa Mads Widebæk have været en meget estimeret Bonde. For de mange Penge, han havde paa Kistebunden, var han kendt et godt Stykke uden for Sognets Grænser. 1761 laante Herremanden paa Ørnhoved i Tjørring Sogn, L. N. Nyboe, 200 Rdl. af ham. Som Pant fik Mads Widebæk Gaarden Vestergaard i Fjilstervang By.

En Del af sin Formue havde Mads Widebæk arvet efter Faderen, Anders Madsen, der havde været en forholdsvis formuende Mand, men noget, maaske det meste, havde han velsagtens faaet med sin første Hustru, Ellen, Datter af Michel Pedersen i Storgaard, Herborg. Denne,

der foruden at være Fæster af den halve Storgaard ogsaa var Ejer af en Gaard i Assing Sogn, kaldes i en gammel Skatteprotokol fra 1743 for en „formuende“ Bonde.

Mads Widebæk havde fire Søskende: Anna, Ida, Jens og Thomas. Alle blev de bosat uden for Sognets Grænser. Anna blev gift med Gaardmand Hans Christensen, Hovergaarde, Hover Sogn. Ida kom til at bo i Grindsted-Dahl, hvor hendes Mand, Povl Hansen, havde købt en Gaard. Han var en Søn af Selvejerbonden Hans Christensen Trøstrup i Herborg. Jens*), der i sine yngre Dage brugte Handelen, blev gift med en Datter af Mons. Niels Hansen i Dahl, Kirsten Nielsdatter, og fik vistnok med hende Svigerfaderens Gaard. Han ses i alt Fald boende i Dahl i mange Aar.

Thomas, der tituleres Sr., rejste til København, hvor han svang sig op og blev en rig Mand. Sognepræsten, Hans Steenberg, fortæller i sin Indberetning fra 1768, at Thomas efter sine Forældre arvede 100 Rdl., som hans Brødre sendte over til ham. For Arven købte han 1766 en Marmorsten, som skulde sættes paa Forældrenes Grave, der laa ved det sydøstlige Hjørne af Kirken.

Paa Stenen havde han ladet følgende udhugge:

For den Arvelod, jeg fik,
kjøbte jeg den Mindesten
lagt paa disse døde Ben
til en Ihukommelse.

Da Brødrene, der hentede Stenen i Aarhus, saa, hvad der stod paa den, blev de meget vrede.

Mads Andersen var gift 2 Gange. Med sin første Hustru, Ellen Michelsdatter, havde han en Søn, Anders, og 3 Døtre, nemlig: Dortha, f. 1759, vistnok gift med Gmd. Jens Christensen i Abildtrup, Vorgod Sogn, Else.

*) Oldefader til Ministeren J. C. Christensen, Hee.

f. 1760, gift 26. Septbr. 1781 med Christen Pedersen. Gmd. i Abildtrup i Vorgod Sogn, og Johanne, f. 1761, gift 10. August 1787 med Gmd. Hans Nielsen i Trøstrup i Vorgod Sogn.

1765 blev Mads Andersen dernæst gift med Maren Svendsdatter, Enke efter Fæstebonden Søren Madsen i Barde. Dette Ægteskab gav Anledning til en haard Strid mellem de nygifte og Herremanden paa Brejninggaard, Baron Juel. Denne, der var Ejer af Enkens Gaard i Barde, sendte straks efter Brylluppet Ægtefællerne følgende Stævning*:

Thomas Montagne Kongl. Majst. Raadmand og Byfoged i Ringkjøbing samt Herredsfoged i Bølling Herred gør vitterlig, at for mig lader andrage Højvelbaarne Hr. Obriste Baron Juel til Brejninggaard, hvorledes han mere end højliggen finder sig beføjet til at tiltale eder, Mads Andersen Videbæks Hustru med Mand og Laugværge, som den, der ved Aftrædelse fra Barde i Vorgod Sogn og Indtrædelse i Ægteskab med Mads Andersen Videbæk i bemeldte Sogn har ved en ulovlig Kontrakt uden Herskabets Vilje og Ratifikation tvært imod Lovens allerhøjstbydende efterladt eders forhen iboende og i Fæste havende Sted i Barde i Vorgod Sogn øde og uden den Besætning, Loven præskriberer Fæsteren at forlade Stedet, hvorved bemeldte Fæstested, som nu Fæsteren Anders Larsen i Fæste haver, næsten efterlades øde og Fæsteren, Herskabet til største Præjudice og Skade, sat i saadan Tilstand, at hverken han kan svare, hvad Loven ham befaler heller holde Stedet i den Hævd og Tilstand, Lov og Forordninger ham tilpligter. Stedets Ejer højbemeldte Hr. Obriste Baron Juel, som ved saadan ulovlig Omgang præjudiceres, finder sig beføjet at tiltale eder, Mads Andersen Videbæks Hustru med Mand og Laugværge med lovlig Kald og Varsel at møde ved eders Værneting, Bølling Herredsting næstkommende 8de December og saa længe Sigt og Varsel haves efter Loven, Sigtelse og Saggivelse der at modtage, Documenter producerede, og endelig at til Doms af Retten i Følge Loven og derom udgivne Forordninger at erstatte Stedet Barde den manglende Be-

*) Akterne vedr. denne Retssag findes i Bølling Herreds Justitspr. 1750—68 og Viborg Landstings Domsbog 1756—74 pag. 402.

sætning, for ulovlig Omgang at vorde mulcteret og Omkostningerne at erstatte skadesløs bepligtet.

Til ovennævnte Tid, Ting og Sted indkaldes ogsaa sammesteds nuværende Fæster, Anders Larsen, Barde i Vorgod Sogn at møde og med sig tage den mellem ham og Mads Andersen Videbæks Hustru i saa Fald oprettede Kontrakt tillige med det ham af Herskabet meddelte Fæstebrev, samt at tilsvare, hvad Qvitioner Højvelbaarne Hr. Citanten heller hans Fuldmægtig ovenmeldte angaaende til Sagens Oplysning findes fornødent eder at tilspørge, hvad enhver af Parterne finder fornøden til Sagens Oplysning modtages, da den rette Lov og Ret skal vorde dømt og handlet af

TH. MONTAGNE.]

Ringkjøbing, den 26de November 1767.

Tirsdag den 8de December 1767 mødte Mads Andersen i Retten. Obriste Baron Juel fremlagde og begærede læst Rettens Stævning. De indstævnede havde intet der imod at indvende.

Baron og Obriste Juel til Brejninggaard begærede, at Anders Larsen Barde vilde fremlægge den med Mads Andersen Videbæks Hustru sluttede Kontrakt, da hun forlod Stedet i Barde og flyttede med sin Mand til Videbæk, hvorpaa Anders Larsen Barde fremlagde en Art Kontrakt uden Haand paa et halvt Ark Papir, som blev læst. Derpaa tilspurgte Retten Anders Larsen i Barde:

1) Hvem har opsat og skrevet denne? svarede: Christen Egeris i Vium Sogn.

2) Hvad Tid og hvor samme blev skrevet? Svar: Ved Mortensdagstider for 2 Aar siden.

3) Hvem der var nærværende, da dette Skrift blev skrevet i Egeris? Svar: Ingen uden ham og Chr. Egeris.

4) Hvorfor der ikke var sat Haand og Dato under samme? Svar: Vidste det ikke.

5) Hvorfor han gik hen til Christen Egeris? Svar: Han forstod det ikke bedre, og ingen bad ham heller derom.

6) Om Mads Videbæk ikke har forlangt af ham saadan Kontrakt? Svar: Ja.

7) Om Mads Videbæk forlangede af ham det, som stod i dette Skrift, eller gav ham nogen Concept: Svar: Det, som staar optegnet i ommeldte Skrift, har Mads Videbæk forlanget af ham paa sin Hustrus Vegne, men har ikke givet nogen Concept dertil.

8) Om der var nogen nærværende, da der blev aftalt mellem Anders Larsen og Mads Andersen Videbæk, hvorledes og paa hvad Maade Anders Larsen skulde tiltræde Stedet? Svar: Nej.

9) Om Anders Larsen har raadført sig med sit Herskab, forinden han indgik saadan Accord med Mads Videbæk? Svar: Nej.

10) Hvormeget og hvad han modtog i sit i Fæste havende Sted? Svar: 4 Køer, 1 Stud og 4 dito Smaa-høveder og 40 Faar, 2 Bæster, Plov, Harver, 2 Vogne, een jern-beslagen Vogn — den anden kun maadelig, tre Senge, hvoraf den ene var god, de andre maadelige.

11) Om hvormange Penge han gav Mads Videbæk, og til hvad Ende han gav ham Pengene? Svar: 66 Rdl. 4 Mk. til Minde af Stædet.

12) I hvad Stand Huse og Bygninger var den Tid? Svar: Det var kun slet og behøvede mere Reparation, end han kan give.

13) Hvorfor han da flyttede ind paa saadant slet bygget Sted uden at melde Herskabet det? Svar: Da han tiltraadte Stedet, kunde han ikke erfare Bygningernes Ringhed, siden det laa fuldt af Hø og Korn, og siden efter forstod han ikke, at han skulde melde Herskabet saadant.

Videre fandt Baronen og Retten det uforholdent at tilspørge ham, men lod spørge Mads Andersen Videbæk, hvad han havde herimod at sige. For Retten mødte

da Mads Andersen Videbæk og fremlagde tvende Originalattester fra sit Herskab Signr Obriste Baron Juel, den ene under 16de April 1765, og den anden under 28de November samme Aar, som Mads Videbæk begærede med hosfølgende Copier confronterede og sig den rette tilbageleveret. Begge Originalerne blev da læst og med Copierne confronteret confirmeret, og alt-saa blev Originalerne Mads Videbæk tilbagegivne, og derpaa tilspurgte Obriste Baron Juel Mads Videbæk, om han har sagt Herskabet, at han var i Accord med Anders Larsen Barde paa sin Hustrus Vegne. Mads Videbæk erklærede, at han ikke vilde svare i Dag paa nogen Qvestion. Baronen forlangte Rettens Kendelse, om ikke Mads Andersen paa sin Hustrus Vegne lige-saa vel var forpligtet at svare paa Spørgsmaalene som Anders Larsen, helst han lige saa lovlig var indstævnet paa hans Hustrus Vegne at svare paa Spørgsmaalene, da Baronen ej forlanger uden Nej eller Ja. Dommeren: Siden Mads Andersen har erklæret, at han ikke i Dag vilde svare paa Qvestion, kunde han heller ikke dertil tvinge ham imod Loven, der siger, hvor ikke sigtede skal bevise; men da Mads Andersen er kuns at anse som sin Hustrus Værge, og Sagen alene gælder hende som den forrige Fæster af Barde, saa kunde ingen Rettens Mittel tvinge Mads Andersen at svare paa Qvestioner, uden han selv dertil godvilligen ville lade sig persvadere. Men skulde højformeldte Hr. Baronen behøve videre Oplysning i denne Sag om Mads Videbæks Hustrus Forhold ved Stedets Fraflyttelse, saa dertil at indstævne lovlige Vidner. Obriste Baron Juel forlangte til i Dag 14 Dage Sagen udsat og for i Dag intet videre at tilspørge. Retten bevilgede Opsættelse til 22de Decbr. næstkommende.

Den af Anders Larsen fremlagte Kontrakt lyder saaledes :

„Kender jeg undertegnede Anders Larsen at have accorderet med Maren Svendsdatter om at minde hende fra hendes nu paa-boende Sted i Barde, Brejninggaard tilhørende, saaledes som følger:

1) Undtager hun inden Døre Sølv, Tin, Kobber, Messing, undtagen en Kobberkeddel med Tilbehør, som hører mig til.

2) Undtager hun sig tvende Senge, hendes egen og den bedste af Gæstesengene, en rød Stol, Øltønderne, undtagen en Tønde og 1 Fjerdingkar, som hører mig til.

3) Undtager hun hendes Kiste, en stor Kiste og nogle Glas og Botellier.

4) Hører alt hvad som findes inden Døre mig til af hvad Navn det og nævnes kan, undtagen 2½ Td. Kornsække og hendes Uld og Redskab, der til det tilkommer hende.

5) Alt hvad som findes uden Dørs af hvad Navn det endog nævnes kan, levende og dødt, undtagen 2 store Stude og 10 Faar, det hører hende til.

6) Derimod skal hun lade Foraarsarbejdet gøre, indtil Bygget skal saaes, samt lade Sædekorn til Jorden; saa og forpligter hun sig til at fly mig 5 Tdr. Rug og 4½ Td Byg til min Sommerføde. Derimod forpligter jeg mig til at betale hende, naar jeg antager Stødet om Valborgdag 66 Rd. 4 Mk. Saa betvivler jeg ikke, at hun forlader Kreaturerne saadan Foder, at det kan være mig til Gavn og hende til Ære. Ikke heller vil jeg tvivle paa, at noget af det mig tilhørende skulde blive ombyttet eller forvildet.“

De to Attester, som Mads Andersen Videbæk fremlagde i Retten, har følgende Ordlyd:

„Efter afdøde Søren Madsen Barde er holdt Skifte og Deling, saa intet vides, som kan være Enken hinderlig, naar hun paany tænker at forandre sig — som paa Forlangende herved attesteres.“

Brejninggaard, den 16de April 1765.

JUEL.

„I Følge sluttede Forening imellem Søren Madsens Enke og Anders Larsen, som tiltræder hendes i Fæste havende Sted i Barde By, tillades hende at flytte med hendes tilhørende, naar og hvor hun vil, og skulde hun ville forandre sig i ny Ægteskab, tilstaas hende at have gjort Rigtighed med hendes Sal. Mands Arvinger, saa mig intet er vidende, som kan hindre hende, som paa Forlangende attesteres.“

Brejninggaard, den 28de November 1765.

JUEL.

Disse to Dokumenter synes at tage Grundlaget bort for Baronens Anklage. Dette er naturligvis ogsaa Aarsagen til, at Baronen under det følgende Retsmøde ønsker at faa Sagen ordnet i Mindelighed, hvad Mads Videbæk dog ikke vil indlade sig paa, men ønsker at faa den ført frem til Doms.

Tirsdagen den 22de December 1767. For Retten mødte Højvelbaarne Hr. Obriste Baron Juel fra Brejninggaard i Anledning af den Sag af højmeldte anlagt mod Mads Videbæks Hustru udsat til i Dag, da højbemeldte fremlagde en Continuations Stævning i samme Sag under 14de Dato 14de Decbr. sidst afvigte, som efter Begæring blev læst. — Derefter paaberaabte Retten Mads Videbæk, om han paa sin Hustrus Vegne havde intet mod Stævningen eller dens lovlige Forkyndelse at indvende. Mads Videbæk deklarerede, at han intet havde at indvende. — Derefter producerede Baron Juel Anders Larsens Fæstebrev dat. Brejninggaard 8de Novbr. 1765. Derpaa begærede højbemeldte de tilstedeværende Vidner edfæstede, hvilket skete.

Først fremtraadte Chr. Lavridsen og blev tilspurgt: 1) Hvorlænge han havde tjent hos den nye Fæster Anders Larsen? Svar: 1 Aar. 2) Om han ikke adskillige Gange havde været hos Hr. Baronen for at besvære sig over, at han ikke kunde faa sin Løn af Anders Larsen? Svar: Jo. 3) Om det var Vidnet bekendt at forrige Fæsterinde, nu i Ægteskab med Mads Videbæk i Vorgod, lod aftærskede den om Sommeren forhen indavlede Avling, efter at Anders Larsen allerede havde Stedet i Fæste og hun derfra bortflyttet. Svar: Ja, han tjente Fæsteren Anders Larsen, som nu forklaret er, og var selv i Arbejde med, da Mads Videbæks Karl tillige med Vidnet aftærskede det Sommeren forhen paa Ste-

det indavlede Avling. 4) Da Vidnet har nu forklaret, at Mads Videbæks Karl med Vidnet aftærskede Stedets Avling, saa spørges, om da samme aftærskede Avling blev af Mads Videbæk eller Hustru bortført alt eller noget af det fra Stedet i Barde. Svar: Det af Stedet aftærskede Korn blev noget tilbage, som Fæsteren Anders Larsen efter Kontrakt med forrige Fæsterinde Mads Videbæks Hustru skulde beholde; men det øvrige aftærskede Korn blev ført til Mads Videbæk. 5) Hvad Tid paa Aaret blev det aftærskede Korn bortført? Svar: Ved Pedersdags Tid blev det udtærsket og da bortført til Videbæk ved Mads Videbæks egen Karl og Vogn. 6) Om ogsaa noget af Foderet blev bortført? Svar: Det var han uvidende om. 7) Om Vidnet ved, at nogle Stude eller Kreaturer er bortført fra Stedet Barde, siden Anders Larsen fik samme i Fæste? Svar: 2 Stude af de bedste bortførtes ved Juletid samme Aar, som Anders Larsen tiltraadte Fæstet — af Mads Videbæk. 8) Om det er Vidnet bevidst, at nogen af Bæsterne blev ombyttet i Stedet tilhørende Enken, da Mads Videbæks Hustru forlod Stedet, eller da Anders Larsen fik det i Fæste? Svar: De samme Bæster, som var tilforn, blev der ogsaa ved den nye Fæsters Ankomst. 9) Om Vidnet ved noget om, at der skulde være en Slags Kontrakt mellem Aftræderinden fra Stedet eller hendes Mand Mads Videbæk og Fæster Anders Larsen, og hvad samme Kontrakt indeholdt? Svar: Derom vidste han intet. 10) Om Vidnet ved, om tit ommeldte Sted var i god eller ringe Stand, da Anders Larsen tiltraadte. Svar: Han kunde ikke forstaa, enten det var i god eller slet Stand; men det var saadan, som Huse er allerflest; dog blev der ikke repareret noget paa Stedet anderledes, end det indavlede Tag blev lagt paa Husene, hvor fornøden gives.

Videre holdt Hr. Baronen icke fornødent at tilspørge Vidnet; men Retten paraabte, at tilstedeværende Mads Videbæk, om han fandt fornøden paa sin Hustrus Vegne at give nogle Contraspørgsmaal til dette Vidne. Mads Videbæk, svarede nej, hvorfor han fra Retten blev demitteret.

Og Hr. Baronen fandt fornøden at tilspørge Mads Videbæk, om han havde nogen Ratifikation af ham eller rettere hans Hustru paa nogen Contrakt mellem itsige Fæstere og hende eller har givet Tilladelse nogen Slags Contrakt at oprette. Mads Videbæk svarede hertil, at i Dag agtede han ikke at give Svar paa noget, som ham kunde tilspørges; men tilsidst skulde han nok give Gensvar, hvorpaa Hr. Baron Juel lod tilføje, at seneste Tægtedag svarte Mads Videbæk ligeledes ej at give Svar, og da Hr. Baronen ej begreb andet, end at han ligesaa vel som de andre er lovlige indstævnet for paa Spørgsmaal at svare, blev Hr. Baronen nødt saa godt anden Gang at udbede sig Dommerens Kendelse. Dommeren igentog sin engang givne Kendelse i saa Fald. Baron Juel reserverede da sin Ret og blev Mads Videbæk atter tilspurgt, siden han saa vel som Fæsteren Anders Barde er begge under een Husbond, om han i Mindelighed vil Sagen afgøre med Anders Larsens Husbonde og sin, for videre Proces at forekomme, samt betale Baronens de ham aftungne Omkostninger.

Mads Videbæk vedblev, at han i Dag intet vilde svare i Sagen, og derpaa blev fremkaldt Anders Larsen Barde, som aflagde Lovens Ed og formanet til at vidne Sandhed, som han og lovede, og derpaa tilspurgt: 1) Om der blev aftorsket af den paa Stedet i Barde indauflede Korn-Sæd Sommeren foran tilligemed Vidnets Karl og Mads Videbæks Hustrus Karl — da allerede i Ægteskab med Mads Videbæk? Svar: Hvert Korn af Sæden

var aftorsken, førend han tiltraadte Stedet, og vidste ingen, som Sommersæd aftærskede, uden næstforrige Vidne Christen Lavridsen og Mads Videbæks Tjenestekarl.

2) Om det aftærskede Korn, som Vidnet ikke selv fik, blev bortført fra Stedet og hvorhen? Svarede som forhen anført, at det var bortført, forinden han kom til Stedet og vidste ingen, samme fik, uden Mads Videbæk eller Hustru.

3) Hvormeget aftærsket Korn han fik paa sin Part? Svarede: 5 Tdr. Rug og 4 Tdr. Byg, men kunde ikke forklare, om det var en Halvpart eller ej, siden han ikke vidste, hvad der blev avlet til Stedet det Aar.

4) Om det var med hans Villie og Tilladelse, eller om Herskabet vidste noget deraf, at han ikke skulde have mere af det aftærskede og paa Stedet avlede Korn. Svarede, at han ikke vilde tiltræde Stedet før Walborgdag og var accorderet med Mads Videbæks Kone, at han skulde have saa meget aftærsket Korn, som vundet er, item forklarede og, at det var Vidnet uvist, om Herskabet vidste noget af saadant at sige. I det mindste havde han ikke sagt Herskabet saadant. 5) Om han bekom sit Fæstebrev samme Dag som Fæstebrevet viste. Svarede Ja. 6) Om nogle Kreaturer blev ført fra Stedet, efter at Fæsteren havde faaet sit Fæstebrev. Svarede, at Mads Videbæk fik 2 Stude derfra, som var undtaget deres gjorte Aftale. 7) Om Herskabet vidste noget, hvad hemmelig Samtale eller Contrakt var gjort mellem Vidnet Mads Videbæk eller Hustru, og om der var nogen Contrakt imellem dem. Svarede, det var ikke Vidnet bekendt, at Herskabet vidste noget af saadan Contrakt, da der var ingen skriftlig; men ligesom det leverede Papirer sidste Tægtedag i Retten uden Haand og Datum indeholdt, saaledes havde Vidnet og Mads

Videbæk paa sin Hustrus Vegne aftalt med hverandre.

8) Om han sagde til Hr. Baronen, da han fik Stedet i Fæste, at der var saadan Aftale mellem Mads Videbæk og ham, eller hvorfor Vidnet da tiede det. Svarede: Nej, han sagde det ikke til Herskabet og forstod det ikke bedre. 9) Hvad han gav Mads Videbæks Hustru til Afstaaelse af Stedet, og om det var Ejeren Hr. Obriste Baron Juel bekendt, hvad Vidnet saaledes gav eller skulde give Mads Videbæk eller Hustru. Svarede: Han gav 66 Rdl. 4 Mk., dog uden saadant at tilmelde sit Herskab, af hvilket han fik Stedet i Fæste. 10) Om Bæster eller videre var bortbyttet af det, som forhen har været paa Stedet, da Vidnet tiltraadte Stedet. Svarede nej. 11) Vidnet vilde forklare, hvad ham er bekendt, at Mads Videbæks Hustru flyttede fra Barde. Det vidste han ikke at forklare.

12) I hvad Stand og Tilstand han fandt Gaarden paa Huse og Bygning; item Tag og Fag ved Enkens Aftrædelse og Vidnets Tiltrædelse, og om straks indberettede Herskabet saadant Husenes Tilstand. Svarede: Uden til var det nogenledes paa Tag og Fag, men inden til var de fordærvede og kunde ikke tækkes paa, inden de blev reparerede, og dertil var ikke hans Lejlighed paa Grund af hans særlige Omstændigheder; men saadant havde han ikke tilmeldt Herskabet. — Videre holdt Baronen ikke fornøden denne Gang at tilspørge Vidnet, og Mads Videbæk havde erklæret intet at ville tilspørge. Saa blev Vidnet dimitteret. Og derpaa begærede Hr. Baronen de udeblevne Vidner, nemlig Peder Larsen af Videbæk, Tyge Christensen af Vorgod og Christen Christensen, tjenende Mads Videbæk, forelagt til næste Tægtedag. I denne Anledning blev Peder Larsen af Videbæk, Chr. Christensen ibidem og Tygge Christensen af Vorgod i Kraft af Lov, Forordning og Dom-

merens Fuldbemyndighed forelagte og befalede at møde her for Retten næstkommende Tægtedag efter Hellig tre Konger, som er den 12te Januar næstkommende Aar 1768, for som allerede indstævnedes Vidner det Svar paa Parternes Spørgsmaal til Oplysning, og hvis de udebliver, bliver de under Faldsmaals Straf ansete og mulkterede. Denne Rettens Forelæggelse har højvelbaaren Hr. Obriste, Baron Juel som Citant at tage beskreven og vedkommende i rette Tid og lovligen forkyndt. Og til samme Tid Sagen opsat.

Tirsdag d. 12te Januar 1768.

Retten paaraabte højvelb. Hr. Obriste Baron Juel som Citant til den til i Dag opsatte Sag, der verserer mellem Mads Widebæks Hustru og højbemeldte Hr. Obriste Baron Juel, om han eller nogen paa hans Vegne ved Retten var til Stede, som havde noget til sin Sags Fremme at fremføre. Men som ingen i saa Maade meldte sig, blev Sagen til i Dag 14ten Dage udsat, da højbemeldte Hr. Baron Juel behagelig haver at fremkomme med, hvis han til sin Sags Fremme eragter fornøden.

Tirsdag d. 26de Januar 1768.

I Anledning af Hr. Baron Juels Sag contra een af hans Fæstebønder Mads Widebæk fra Worgod Sogn har højbemeldte tilmeldt Dommeren i Gaar, at ligesom det formedelst dyb ifaldende Sne og Vintervejrlig var ham umuligt at lade nogen møde fra Brejninggaard i Sagen sidst afvigte 12te hujus, skønt de indtræffende Vidner til den Tid var forelagte, saa hindrer ligesaa saadan Vejrlig og Veje ham eller nogen paa hans Vegne at møde i Dag ved Retten, men ser sig beføjet til at begære Sagens Anstand for ved ny Stævnemaal at ind-

stævne de udeblevne Vidner endog de, som mødte sidstleden 12te hujus, saa som Vejen og Vejrets Umulighed hindrede, som meldt allerede er, højbemeldte i at møde eller nogen paa hans Vegne. Men førend Dommeren i Følge Hr. Baronens Skrivelse til ham af Gaars Dato tillod den Opsættelse paa ommeldte Grund, vilde han først forhøre, om Contraparten Mads Widebæk var mødt eller nogen paa hans Vegne var i Dag til Stede, som kunde have noget paa sin Side at tilføje. Mads Widebæk var selv til Stede, som erklærede at intet at have endnu i Dag i Sagen at fremme, hvorfor Dommeren tillod Hr. Baronens Opsættelse i 3 Uger, som er til den 16de Febr., til hvilken Tid højbemeldte har at udtage nye Stævnemaal til Vidnerne, og inden den Tid hviler Sagen under Opsættelse i sin fulde Kraft.

Tirsdag d. 16de Februar 1768.

For Retten mødte Fogeden Søren Kierulf fra Brejninggaard og begærede paa sit Herskabs Vegne Sagen udsat i 8 Dage til den 23de Februar, da de udeblevne Vidner til den Dag er indkaldt. Dette bevilgedes — og saa vilde Sagen straks gaa til Doms.

Tirsdag d. 23. Februar 1768.

De indstævnede Vidner, Peder Laursen i Videbæk, Christen Christensen tjenende hos Mads Videbæk og Tygge Christensen af Vorgod aflagde Lovens Ed med oprakte Fingre efter Loven, at ville vidne Sandhed om alt, som de i denne Sag til Oplysning var vidende. Peder Laursen og Chr. Christensen vidnede, at de vidste, Mads Widebæk havde ladet Kornet aftærse paa Stedet, Anders Larsen havde i Fæste, men vidste ikke, om Anders Larsen den Tid havde faaet Stedet i Fæste af Hr. Baron Juel. Tygge Christensen vidste nok, at Kornet blev af-

tærsket, men hvad Tid vidste han ikke, heller ikke, at Mads Widebæk lod det aftærskede. Paa 4de Spørgsmaal svarede han, at noget af det aftærskede Korn blev ført fra Barde til Mads Widebæks Sted; men hvor det øvrige blev af, vidste han ikke. De andre to Vidner vidnede det samme og føjede til, at Anders Laursen i Barde beholdt noget af Kornet, men hvor meget vidste de ikke. 5te Spørgsmaal. Christen Christensen havde kørt noget af Kornet til Mads Widebæks Sted, men hvor meget vidste han ikke. Det samme vidnede de to andre og tillige, at de havde set det bortkørte Korn.

6te Spørgsmaal. Paa det svarede alle, at de ikke vidste det. Paa 7de Sp. svarede Chr. Christensen, at han vidste, at der blev ført 2 Stude fra Barde til Mads Widebæk, men samme 2 Stude blev straks ført til Hr. Baron Juel paa Brejninggaard, og flere Kreaturer vidste han ikke om, at de kom fra Barde. De andre 2 Vidner vidste ikke noget derom.

8de Sp. Derom vidste de intet. 10 Sp. Peder Laursen svarede, at saa vidt han kunde se var Stedet i Barde udvendig ligesaa god at se til som andre Steder i Barde i Almindelighed, da mange var bedre og mange ringere. Chr. Christensen svarede, at han kerede sig ikke derom, og Tygge Christensen svarede ligesom P. Laursen. Baron spurgte, hvor naar Mads Widebæk havde ægtet Enken. Chr. Christensen svarede, at det var Valborgsdag, Tygge Christensen vidste, at det skete i Foraaret, Peder Laursen vidste intet derom. Chr. Christensen begæredes af Baron tilspurgt, om han ej var sig bevidst, at nu Mads Widebæks Hustru, mens den Tid, Enken fløttede til Videbæk, forinden hun havde haft Brøllup med hendes nulevende Mand. Vidnet svarede, at hun var i Videbæk Vorgod, men ej til Stilhed inden Walborgsdag, da hun havde Brøllup Pedersdag, som

stod i Barde, og efter Hr. Baronens Forlangende blev samme Spørgsmaal til de andre tvende Vidner fremført, og svarede da, de vidste intet derom. Dernæst spurgtes, om Vidnerne alle tre er bekendt eller har hørt sige, at itzige Fæster af Barde Anders Laursen havde faaet Fæstebrev paa Stedet i Barde d. 28de November 1765. — Svarede alle tre, derom vidste de ikke. Om Vidnerne ved, at Mads Widebæks Hustru havde indgaaet nogen Slags Contrakt med Fæsteren Anders Laursen Barde for at afstaa Stedet. Vidnerne svarede, at de ej derom var sig noget bevidst. Om Vidnerne er bevidst, paa hvad Maade de tvende Stude blev førte til Brejninggaard. Svar: Derom vidste de ikke noget. Hr. Baron overlod Vidnerne til Mads Widebæk, om han eragtede dennem at gøre Contra-Qvestioner, da Hr. Baron for nærværende Tid ej eragtede fornøden videre Vidnerne at qvestionere, med mindre han dertil blev anlediget.

Efter Rettens Paaraab comparerede for Retten Mads Widebæk som Værge for sin Hustru erklærede, at han ej i Dag eragtede fornøden Vidnerne videre at qvestionere, men vilde have sin Ret i alle lovlige Tilfælde reserveret. Hr. Baron lod tilføre, at Monsignør Reptorf som anbefalet paa Herredsfogdens Vegne lod tilføre paa Mads Widebæks Vegne, at han vilde have sig sin Ret reserveret, som ej var Mads Widebæks Ord, som ene sagde, at han i Dag intet havde noget videre at qvestionere, hvorpaa Hr. Baron krævede de 8 Mænd at bevidne Mads Widebæks Ord, om ikke Indholdet harmonere med Rettens tilførte, og da tilstod 8te Mændene, at Mads Widebæk sagde, at han ikke agtede fornødent i Dag at contra-qvestionere, men en anden Gang. Og da Parterne erklærede ej videre at qvestionere Vidnerne, blev de fra Retten dimitterede. Hr. Baron lod

tilføre, at da han ventede at have noksom bevidst at Mads Widebæks Hustru med Mand og Lauværgе havde skaltet og valt med Stedet i Barde, som om det var dem tilhørende, og udtærsket Kornet, solgt Stude fra Stedet, taget 66 Rd. 4 Mk. af Fæsteren Anders Larsen, endskønt Fæstebrevet viste, at Anders Larsen havde lovlig Fæste paa Stedet og altsaa ej havde nødig at minde Kvinden af Stedet, som mindte sig selv ud, bad altsaa Sagen optagen til Doms og af Retten forlangende af den velvise Dommer Hr. Raadmand Montagne saa snart ske kan udtog, paa det at Hr. Baronen kan antage sig en Forsvarer og ej have nødig selv at incommodere sig, da det vil være fornøden, at han skal have sin Ide om Sagen fra Begyndelsen af helst da Hr. Baronen ugerne fornemmer, at Mads Widebæks Hustru med Mand og Lauværgе fremturer i at forsvare deres ulovlige Adfærd og til den Ende bad Hr. Oberst Baron Juel til Indlæg eller Irettesættelse læst paategnet og Acten tilført, som skete og lyder Fol. denne Side. Retten paraabte Mads Widebæk, om han havde noget imod Sagens Optagelse til Doms at indvende eller forlange dens Anstand — hvor da fremstod for Retten Mads Widebæk, som begærede Sagens Anstand i 4 Uger og hvad som i Sagen passeret er sig beskreven meddelt. Og da Hr. Baronen ligervis forlangte det passerede sig beskreven meddelt, saa tillod Retten Parterne beskreven alt, hvad som i Sagen ført er og Sagen udsat i 4 Uger paa Mads Widebæks Forlangende, der bliver den 22de Marts.

Baronens Indlæg.

Velædle og velvise, højstærede Hr. Dommer!

Af hvad til Dato for Retten af mig er fremført og bevist, ser eders Velvished, hvor højliggen jeg har været forårsaget lovligen at tiltale Mads Videbæks Hustru med Mand og Laugværgе, som

har forvoldet mig ved deres ulovlige Omgang mod Fæsteren Anders Larsen i Barde, stor Overløb, ja sat Fæsteren i den Stand, at han ej kan svare enten Kongen eller Husbond, saa det gamle Ord-
 sprog verificeres for sandt, at aldrig bliver værre Bondeplager end en Bonde. Akten viser, at Kvinden har ladet sig lige som „minde“ fra Stedet i Barde ved at lade sig betale af Anders Larsen, efter hans Sigende 66 Rdl. 4 Mk. Hvad er mere urimeligt! Hvorfor skulde han minde hende ud, som mindte sig selv fra Stedet i Barde, den hun som Enke havde i Fæste, ved at indtræde i ny Ægteskab med Mads Videbæk, hvis Fæstested hun tiltraadte.

Jeg tilstaar gerne at have givet Mads Videbæks Hustru Tilstaaelse at flytte og faa med sig alt hende Tilhørende til Videbæk, da hun havde større Lyst til Mads Videbæks Sted end til Stedet i Barde; men mon Besætning og Kornavlen kunde henregnes til hendes Tilhørende, om jeg end havde været saa daarlig paa deres Proposition, som aldrig sket er, at tilstede Enken at udplyndre Gaarden, hvor er da min Ratification paa slige Urimeligheder?

Aldrig skal det bevises, at jeg har været saa ubetænksom at gøre een Bonde overpas vel, og derved gøre en anden til Stodder, som ere begge mine Bønder. Jeg har bevist, at de tvende bedste Stude er bortførte fra Barde og solgte af Enken, hende til Fordel. Ja, endvidere Kvindens og Mandens yderligere Dumdristighed at lade ved Tjenestekarlen Chr. Christensen — Vinteren 1765 aftærsk alt Stedets Kornavl, som de samdrægtig rensed og rengjort lod fræføre Barde og tilføre Stedet i Videbæk, skønt Anders Laursens Fæstebrev af mig udgives d. 28de Novbr. 1765 og gør ham berettiget til Stedet i Barde straks fra den Dato af at tiltræde; følgelig var ingen berettiget til uden Fæsteren Anders Laursen Stedets Avling at udtærsk. Dette viser, hvor ubarmhertig de har været mod den fattige taabelige Fæster, og hvorledes Mads Videbæks Hustru med Mand og Laugværge har skaltet og valt med Stedet i Barde, ja, ligesom om det var dem tilhørende. — Akten melder et Sted om en Slags saakaldet Kontrakt, oprettet mellem Mads Videbæks Hustru og Fæsteren Anders Laursen, som med Billighed kaldes en Overenskomst, da samme findes uden Parternes Underskrift og Vitterligheds mænd, som Loven allernaadigste befaler. Denne mangler og min Ratification paa nogen slig ulovlig Overenskomst. Jeg fordrer altsaa i Henhold til Lovens allernaadigste Bydende denne Overenskomst mortificeret som intet at kunne gælde, og derimod Anders Laursen tilkendt af Mads Videbæks Hustru og Mand de saa ulovlig betalte 66 Rd. 4 Mk. tilbagebetalt. Item be-

meldte Anders Laursen tilkendt Erstatning af ovenmeldte for det aftærskede Korn med videre, som paa slig ulovlig Maade Stedet i Barde er berøvet.

Jeg paaستاar endvidere, at Mads Videbæks Hustru med Mand og Laugværge vorder efter Dommerens retsindige Skønnende ansvarlig mulkteret til Justitskassen og ad pius uses*), samt at erstatte mig Processens aftvingende Omkostninger, alt under Hensyn til hans ulovlige Omgang og uskjelsomme Forhold under Sagen, da han, Mads Videbæk under Sagen har vist sig dum og stum og derved forkastet min Proposition til Forlig imod at de fornøjede Anders Laursen for hans ulovlige Udgifter og mig for Processens, ventes Sagen sluttet og optaget til Doms.

Forblivende velvise Hr. Dommers tjenstskyldige Tjener.

C. F. JUEL.

Brejninggaard, d. 22de Febr. 1768.

Tirsdag d. 22de Marts 1768

møde for Retten Birkefoged ved Skjern Birk Hr. Thomas Christensen fra Ganner Mølgaard paa Mads Andersen i Videbæk hans Hustru Maren Svendsdatters Vegne udi Sagen, som Hr. Baron Juel mod hende har anlagt og til i Dag opsat og foreviste en udtagen Retstævning med sin Forkyndelsespaaskrift, som han begærede sig med Paategning tilbageleveret og Sagen til i Dag 8te Dage opsat. Retten bevilgede den forlangte Anstand til i Dag 8te Dage, den 29de hujus, da Sagen staar i sin fulde Kraft nævnte Tid.

Tirsdag den 29de Marts 1768.

For Retten fremkom udi den fra i Dag 8te Dage til i Dag opsatte Sag mellem Hr. Baron Juel contra Mads Andersen Videbæk hans Hustru paa anmeldte Mads Andersens Hustrus Vegne og udi Mandens Hos- og Nærværelse Birkfogeden Thomas Christensen fra Ganer Mølgaard, som producerede en udtagen Rettens Stævning af 18de Marts sidst, som han begærede læst paa Tinge.

*) „til fromt Brug“.

Dernæst fremlagde Christensen den udi Stævningen indeholdte og medfulgte Specifikation over, hvad Maren Svendsdatter ved Fratrædelsen af Stedet i Barde overlod til Beboeren Anders Larsen, samme af Dato 28de Marts sidst under Maren Svendsdatters og Mands Haand, som iligemaade begæredes den forventende Akt indleveret, hvorefter Christensen saa allertjenstlig begærede, at de indstævnede Vidner maatte stædes til Forhør. Men førend dette blev opfyldt, lod Dommeren paaraabe, om nogen paa den høje Contraparts Vegne var til Stede for at observere sin Tarv, hvad der kunde være at erindre ved Stævningens Indlevering. Men da ingen meldte sig paa Hr. Baronens Vegne, vilde Montagne ikke længere opholde Contraparten eller Sagen; dog til sin egen Sikkerhed tilspurgte sine af Kongen anordnede Stokmænd og Tinghørere, om ikke han som Dommer har ventet en Times Tid efter Hr. Baronem, og om det ikke er den sædvanlige Tingtid, hvortil alle Tinghørere og Stokmænd svarede ja. Derpaa i Følge Hr. Christensens Forlangende stævnede Vidner paaraabt og fremkaldt, ligesom ogsaa den anmeldte Specifikation blev tilladt Aktens Indlemmelse og lyder (Fol. 753, 1ste Side). Og mødte da atter fremkaldte Christen Tyggesen Egeris og Peder Pedersen Viurnby, Christen Lauridsen og Anders Laursen i Barde, og som Chr. Tyggesen Egeris som Sognefoged havde tilforn tit været ved Retten og vidnet, samt som en troværdig Mand vidste enhver Forklaring, og det var lige Beskaffenhed med Peder Pedersen Viurnby, og de tvende andre Vidner havde tilforn vundet i samme Sag af Hr. Baronem indstævnede; da Forklaringen over Eden den Tid blev dem forklaret, saa holdt Dommeren ufofnøden nu Dommens Eds Forklaring paany at oplæse og repetere; dog forklarede han dem kortelig dens Indhold og derpaa

tog først Chr. Egeris i Ed i Følge Lovens Maade, som derpaa af Birkedommer Christensen blev tilspurgt. 1) Om Vidnet ikke var overværende tilligemed Anders Larsens Stiffader Peder Pedersen i Viumby ved den Accord, som i Efteraaret 1765 blev given mellem Søren Madsens Enke Maren Svendsdatter i Barde og Anders Larsen om hendes paaboende i samme By dens Afstaaelse til ham, og om det skete mundtlig eller skriftlig? Vidnet svarede, det forholdt sig lige efter Spørgsmaalet, undtagen at der paa samme Tid og Sted skete ingen skriftlig Accord? 2) Naar Anders Larsen efter saadan Accord skulde tiltræde Stedet Barde? Svar: til Valborgdag næst efter. Christensen udbad sig allertjenstligst den Favour af den velvise Ret, at den irettelagte Optegnelse paa, hvad Anders Larsen fik med Stedet i Barde, maatte Vidnet forelæses og hans Svar paa 3die Spørgsmaal derpaa tages, om Anders Larsen ikke ved Tiltrædelse skulde have samme med Stedet. Hertil svarede Dommeren at skønt Hr. Birkedommer Christensen behager som en høflig Mand at begære dette som en Favour, som ingen maa nyde ved Retten, saa er det Dommerens Pligt i Følge Stævnemaalet samme at opfylde, og altsaa accordered, og efter Oplæsningen efter indleverede Specifikation tilstod Vidnet, at Eftermanden paa Stedet Barde fik i Følge Kontrakten ved Stedets Tiltrædelse alt, hvis her findes specificeret. 4) Hvem der skulde lade Stedet drive og betale Skatter og Landgilde deraf til Valborgdag derefter. Svar: Paagældende Mand Mads Videbæk skulde, som omspurgt er, drive Stedet i Barde, samt betale Skatter og Landgilde til næstfølgende Valborgdag. 5) Om Kongens, Kirkens og Præstens Tiende var udtaget af Avlingen paa Kærven eller om den skulde betales paa Skæppen. Svar: Tienden betaltes dels med Penge, dels med Korn o. s. v. — Resten af

Forhøret indeholder ikke andet af Interesse, end at de før nævnte to Stude blev ført fra Stedet i Barde til Mads Videbæks og straks derpaa ført videre til Brejninggaard. Baronens selv tilbyttet sig dem hos Mads Videbæk, og Vidnet var selv til Stede, da Studene ankom til Brejninggaard. Alle tre Vidners Vidnesbyrd stemte overens.

Tirsdagen d. 3die Maj 1768
afholdes igen Retsmøde i Sagen. Paa Baronens Vegne møder Fogeden Søren Kjerulf fra Brejninggaard og gentager i forstærkede Udtryk Baronens Anklagepunkter. For Mads Videbæks Hustru møder Birkefoged Th. Christensen, der fremkom med nedenstaaende Indlæg, som han forlangte tinglæst, hvilket skete. Derefter overgav Birkefogeden Sagen til Doms.

Birkefoged Th. Christensens Indlæg.

„Den Sag, som Hr. Baron Juel har anlagt mod Mads Videbæk hans Hustru Maren Svendsdatter, har ligefrem at se til, uden andet bevist, ganske ingen Grund eller Fundamente enten i Naturen eller i de borgerlige Love; thi Stedet i Barde, hvoraf tages Anledning til Processen, har Hr. Baronen bortfæstet den 28de November 1765 til itzige Beboer Anders Larsen imod 40 Rdl. i Indfæste og med de Conditioner, at han holder Stedet paa Bygning i ligesaa god Stand, som det nu findes og Besætning i lige Omstændigheder, hvilket noksom viser, at Stedet er efterladt i god Stand og Besætning og ej, som Hr. Baronen meldende i sin første Stævning af 26de November 1767, øde og uden den Besætning, Loven proskriberer; om begge Dele kan læses udi den af Hr. Baronen førte Tingsvidne, begyndt den 8de December 1767 og sluttet den 23de Februar 1768, som fremlægges til Aktens Følge under Nr. 1. Fæstebrevet begyndes pag. 19 og Stævningen pag. 1. Saadan Sagsanlæg begynder efter 2 Aars Forløb. Var nu intet at frembringe efter saa lang Tid til Afbevis imod anlagte Sag, saa mener jeg, den afbeviser sig selv som fortiet, da hun i Minde var rejst derfra

og Stedet en anden fæst, og hun vel aldrig efter nogen Lov at kan tilbinde at svare, hvorledes hendes Efterkommer holder Huset, og enten han betaler eller ikke. Men for at vise Sagen tydeligvis, da har Mads Andersen Videbæk paa sin Hustrus Vegne første Tingdag produceret i Retten 2 Hr. Baron Juel udgivne Beviser, den første af 16de April 1765, at der er holdt lovlig Skifte og Deling efter hendes forrige Mand Søren Madsen, den anden af samme Dato, nemlig 28de November 1765, som Fæstebrevet er af til Anders Larsen, at dennes Indhold i Følge sluttede Forening mellem Søren Madsens Enke og Anders Larsen, som tiltræder hendes Fæstehavende Sted i Barde By, tillades hende at flytte med hendes tilhørende naar og hvorhen hun vil, at hvilke begge findes indførte i oven citerede Tingsvidne. Nr. 1 paa Pag 11 og 12. Samme sidste viser noksom, at Hr. Baronen har været vidende saavel Foreningen mellem bemeldte Enke og Anders Larsen, som og at hun er fri for alle Hr. Baronens Prætentioner for samme Sted efter denne Dag og efter Foreningens Indhold at flytte, naar og hvor hun vil. Dette maa nu synes nærværende nok til at have givet Hr. Baronen Eftertanke at forlade denne sin urimelige Sag og sin unødige Proces at ruinere sin Bonde, paa hvis Gods Maren Svendsdatter endnu bor; ikke desto mindre vedbliver han dog med Stævninger og videre i 6 Tingdage og derpaa til sidst gør en haard og ugrundet Irettesættelse, hvilket har nødte Mads Andersen Videbæk til paa sin Hustrus Vegne at søge om Forsvar som den, der ej selv forstod Lov og Ret, til hvilken Ende jeg er mødt til for Hustru og ham efter udtagen Contrastævning sidste 29de Marts ved Deres Velvisheds anførte Ret udi hans egen Hos- og Overværelse og der med irettelagt Specifikation under Maren Svendsdatters og Mand Mads Andersen Videbæks Haand bevist. 1) Hvad Anders Larsen har faaet ved hendes Fratrædelse fra Stedet i Barde, hvilken Specifikation er at læse udi den bemeldte 29de Marts førte Tingsvidne. 2) Samme Specifikations Indhold er bevist med 4 eenstemmige Vidner." —

Birkefogeden gennemgaar saaledes videre det ved de forskellige Forhør fremkomne og mener derigennem tilstrækkelig at kunne bevise, at Hr. Baronens Anklage var ugrundet.

Underrettsdommen.

Den 7de Juni 1768 faldt Dommen.

I Præmisserne til Dommen udtales, at det ved Vidner og Kontravidner var godtgjort, at Baronens var fuldt vidende om den Kontrakt, der var sluttet mellem Mads Videbæks Kone og Fæster Anders Laursen, hvorfor Baronens Paastand om Tilbagebetaling af de af Mads Videbæks Kone modtagne 66 Rdl. 4 Mk. ikke kan tages til Følge. Altsaa blev Mads Videbæks Kone frikendt over for 1ste Punkt i Anklagen.

Hvad 2det Punkt, Salget af de 2 Stude, angaar, da oplyses ved Vidner og Kontravidner, at „disse Stude skal være Hr. Baronens selv overladte af Mads Videbæk“ og de var jo tilmed indbefattede i det Mads Videbæks Kone havde forbeholdt sig. Desuden tillader Loven pagn. 468 artc. 16 en Fæster at sælge sine Øxen, hvor ham lyster — „saa bliver og Mads Videbæks Kone i saa Fald og paa saadan Grund for Hr. Baronens præntion at tilstaa frikendt.“ Angaaende 3die Punkt af Baronens Paastand og Præntion om det af Mads Videbæk eller Hustru udtorskne og fra Stedet bortsolgte Korn, efter at den nye Fæster Anders Laursen har faaet sit Fæstebrev, da viser Contra-Tingsvidner, at den nye Fæster ej vilde tiltræde Stedet førend Foraaret 1766, item at Mads Videbæk paa sin Hustrus Vegne lagde Rugsæden, betalte Tienden af Stedet i Barde for 1765 med videre leveret den nye Fæster det ham accorderede æde Korn, samt Foraarsæden, hvilket Anders Laursen ej alene selv tilstaa, men endog fornøjet er, og det ogsaa staa i deres Kontrakt, ligesom og ladet samme upaaklaget i over 2 Aar, saa bliver Mads Videbæks Hustru for denne Hr. Baronens Præntion og Paastand funden og frikendt.

Til Reparation af Huset i Barde, som er Hr. Baronens 4de Paastand, kan nu ikke Stedets Ejer, Hr. Baronens, mindre Fæsteren Anders Laursen nyde nogen Erstatning efter 2 Aars Forløb, siden Hr. Baronens ikke ved Skifteforretningen efter Søren Madsen eller forinden Enken flyttede fra Stedet tog nogen lovlig Sum og Vurdering paa Bygningernes Brøstfældighed, men i Anders Laursens Fæstebrev torbinder ham at holde Husene og Bygningerne i saadan Stand, de da fandtes.

Hr. Baronens 5te Paastand om den manglende Besætning paa Stedet, da som Tingsvidnet viser, at ved Fæsteren Anders Laursens Tiltrædelse til Stedet fandtes kun tvende Bæster, hvoraf den ene var en Helmis, og Stedet er tvende Tønder Hartkorn og derom, og lige-

som det aldrig er oplyst, at Hr. Baronen derom var vidende eller samme tilstaaer, da som de tvende høj-Kongl. Forordninger af 15de Januar 1701 og 3die Fbr. 1722 befaler, at der ved hver Fæstesteds Fratrædelse skal leveres en dygtig Hest af hver 3 Tdr. Hartkorn, og ingen Accord, som er imod Loven eller Kongl. Befaling, maa holdes, om endskønt den nye Fæster Anders Laursen dermed har været fornøjet og ladet sig accordere uden Herskabets Tilsladelse,

saa kendes for Ret,

at Mads eller Hustru inden 15 Dage efter denne Doms lovlige Forkyndelse under Lovens Tvang skal levere til Fæsteren Anders Laursen 2 forsvarlige Heste eller Penge for samme Heste eller Bæster 32 Rdl. — skriver to og tredive Rigsdaler. Processens Omkostninger ophæves for begge Parter.

Til Bekræftelse under min Haand og Signete.

Bølling Herredsting d. 7de Juni 1768.

TH. MONTAGNE.

Mads Andersen appellerer derefter Sagen til Overretten, som pure frifandt ham, saaledes som følgende viser.

Overrettsdommen.

„Den af Hr. Baron Juul d. 8de December 1767 anlagte Sag imod Mads Andersen Widebæk og Hustru Maren Svendsdatter er saa meget mere kendelig urigtig og ubeføjet, dels fordi samme er stridende imod Hr. Baronens eget, til Maren Svendsdatter, daværende Enke efter afgangne Søren Madsen i Barde udgivne Afskedsbevis af 28de November 1765, som i allerførste Begyndelse grunder sig paa at ske i Følge af den sluttede Forening mellem Maren Svendsdatter — Søren Madsens Enke og Anders Laursen, der igen indgik til hendes i Fæste hafte Sted i Barde — og dels, fordi Anders Larsen ikke har besværet sig over at være bleven i nogen Ting fornærmet af Maren Svendsdatter imod deres indgaaede Accord, følgelig da Contrahenterne endnu indtil denne Dag efter mere end 2 Aars Forløb er enige og fornøjede med hinanden, og Hr. Baronen selv efter sit forbemeldte Bevis har samtykket og bekræftet deres Forening, ligesom Hr. Baronen ogsaa ved bemeldte Lejlighed har haft sin gode Fordel —

saa kendes for Ret,

at Mads Andersen Widebech og Hustru bør for Hr. Obriste Baron Juuls Tiltale aldeles fri at være, og Hjemtingsdommen, som saaledes anses, ikke at komme dem til Udgifter i nogen Maade. Processens Omkostninger betaler Hr. Baron Juul til Mads Widebech med 16 Rdl. inden 4 Uger efter denne Doms lovlige Forkyndelse under vedbørlig Execution efter Loven, og til Domhuset straks 2 Rdl. efter Kongelig aller naadigste Placat af 29de Januar 1767.*

EN GAMMEL FORPAGTNINGSKONTRAKT PAA HERREGAARDEN VOLBJERG

Optegnet af P. STORGAARD PEDERSEN

I Rigsarkivet findes en Pakke gamle Dokumenter fra Herregaarden Volbjerg i Hee Sogn og deriblandt følgende Forpagtningskontrakt, der er udstedt af Ejeren, Grev Otto Rantzou, til Niels Leth paa Nørre Vosborg. Otto Rantzou var født 1632, og hans Forældre var Frederik Rantzau til Krapperup og Fru Ide Skeel. Han hørte til en god Slægt, der mange Gange havde ydet Fædrelandet god og trofast Tjeneste. Hans Fader roses bl. a. for sin Gavmildhed mod Kirker og Hospitaler. Volbjerg og Aunsbjerg blev Otto Rantzou Ejer af ved sit Giftermaal med Otto Krag's Datter Sophie Amalie Krag, der 1670 var bleven Enke efter Christopher Ulfeld til Aunsbjerg, og som en af Landets største Godsejere blev Rantzou kort efter sit Giftermaal ophøjet i Grevestanden.

Af de gamle Dokumenter ligesom af Forpagtningskontrakten faar man Indtrykket af, at Grev Rantzau var en human Godsejer, hvem Fæstebønderne ikke forgæves søgte Hjælp hos. Han hjælper brandlidte Bønder med Strandtømmer til Opbyggelse af Gaardene, og flere Gange yder han Hjælp, naar andre Uheld indtraf for Godsets Bønder. Grev Rantzou døde 1719, men hans Hustru var død 9 Aar før, og deres jordiske Levninger henstod i Hee Kirkes Gravkapel, indtil Ligene kort før

Kirkens Restauration 1884 blev nedsat i en Grav paa Kirkegaarden.

Forpagteren Niels Leth var som ung Student bleven Huslærer hos den rige Christen Linde paa Pallesbjerg, og her blev han forlovet med Godsejerens 30aarige Datter Maren. Det er neppe sandsynligt, at Datterens Valg af Ægtefælle har huet den gamle Godsejer; men han gav dog sit Samtykke til Forbindelsen, og Brylluppet stod 1701. Endskønt Christen Linde ejede flere Godser her paa Egnen og godt kunde have sat Niels Leth i Stilling som Godsejer, skete dette dog ikke. Sandsynligvis har den gamle forsigtige Godsejer ikke stølet ret meget paa Svigersønnens Dygtighed som Landmand, og foreløbig maatte denne prøve sig frem som Bestyrer af den lille Herregaard Lindtorp i Asp Sogn. Først efter Svigerfaderens Død 1706 fik Niels Leth Skøde paa Lindtorp, og nu fik han tillige Midler til at købe Nørre Vosborg, som han fik Skøde paa 1707. Niels Leth har forstaaet at komme frem og vinde sig Velyndere, og 1708 optoges han i Adelstanden, hvilket bl. a. havde den Betydning, at han kunde udøve sin Patronatsret til Godsernes gejstlige Embeder.

Her paa Volbjerg var der noget at tage fat paa for en virksom Mand, idet Hovedgaarden havde over 80 Tdr. Hartkorn, og dertil var Hoveri af omtrent 600 Tdr. Hartkorns Bøndergaarde, beliggende særlig i Hee, No og Hover Sogne. Niels Leth levede dog ikke saa længe, at han fik Ende paa Forpagtningen, thi han døde allerede 1711, og den langvarige Krig var formentlig Skyld i, at han døde som en temmelig fattig Mand.

Forpagtningskontrakten havde følgende Indhold:

Jeg Otto Greve af Rantzou, Herre til Asdal, Bollerup, Wolberg, Hammelse, Rosenvold og Ansberig, Ridder,

Kgl. Maistz. Geheimeraad og Cammerherre gjør witterligt at have sluttet Contract med Niels Leth til Nørre-
vosborggaard om Wolberig Gaards Forpagtning, saaledes at han først nyder ald Wolberiggaards tilliggende og underhørige Agger og Enge med Fiskeri, Indlukker, Forte og Fæled, intet undtagen i nogen Maade, udi Forpagtning i næstfølgende trede Aar fra 1. Maj 1709 til 1. Maj 1712, og sig det imidlertid saa nyttig at gøre som han bedst ved og kan, dog ej noget deraf videre end sædvanligt med Havre til Upligt at udsælbe, mens altid at følge de visse Aars Indtægter. Iligemaade nyder han under Forpagtning det under Gaardens Taxt beliggende af Hindøe = 33 Rdl. 2 Mk., af Heebro = 10 Rdl., af Wolberg Mølle = 36 Tdr. Mel med 8 Skipper løs Topmaal til Tønden, alt aarligen at opbære, hvori-
mod Mølleren nyder aarlig i Wolberg Mark fri Græsning til 2 Køer, lige ved Forpagterens egne, og Bromanden ved Heebro i omliggende Agre, Kiær og Moser som sædvanligt efter hans Fæstebrev fri Græsning til 4 Køer og 10 Faar. Og som Forpagteren nyder Wolberg Møllenskyld, skal han og som sædvanligt udi beqvem varm Vejrligt tvende Gange om Sommeren frem og tilbage udi Kasten lade sine Øxne trække igiennem den, at Grøden deraf kan løsnes, og Vandet derover faae sin Fald og Gang til Møllen, Gaardens bløde Enge, nemlig Kasten østen for Møllen, Breholm, Søgaard Enge; Kalhaven sønden, østen og vesten ved Gaarden holder Forpagteren som sædvanligt og i forrige Tider sket er aarlig udi Hegn, saa at de ej af hans Fæ eller Bæster til Skade bliver optrukket, mens mest muligt er lader fravogte og afværge. I lige Maade nyder Forpagteren Hee og Noue Sognes Kong og Kiercketiender paa Kærven at opbære eller og paa Skippen ligesom i

min salig Frue Moders*) og forrige Forpagter Anders Nielsens Tider sket er efter indrettede og overleverede Tiende-Registres Indhold. Mens Wolberig Bønder i Sognene ej med mere Paalæg i saa Maader at paasætte eller afpresse, og det imod den sædvanlige Afgift paa vedbørlige Steder efter Fæstebrevenes Indhold, som er Kgl. Maists. Anpart Korntiende: Rug 15 Tdr., Byg 18 Tdr., Kirkens Anpart Korntiende: Rug 20 Tdr., Byg 24 Tdr. med deres Opbud efter kgl. Forordning aarlig i rette Tider og inden hver Fastelavn at levere og afklare; og kgl. allernaadigst paabudne eller herefter paabydende Skatter deraf udi rette Tider at afbetale. Saa og af Sandtolden fra Stranden nyder Forpagteren aarlig 112 tørre Torsk; er hannem og i Forpagtningen forundt den fjerde Part af hvis Strandgods eller Vrag imidlertid paa Wolberg Forstrand indkommer, som mig bliver tilhørig, naar det sin Tid efter Loven haver ligget, og Tolden med anden Omkostning derfra er draget og ej videre**).

Ej heller tillades hannem nogen Kiøbmandsskab af Strandgods paa Wolberg Forstrand paa egne Vegne at gjøre paa anden Maade end mig de trende Parter bliver deraf tilhørende, og han derimod tilkommer den 4de Part af, hvad paa mine Vegne kiøbes, naar hver sin Qvota af penge derfor udlægger. Og lover jeg paa

*) Grev Otto Rantzous Svigermoder Fru Anna Rosenkrans ejede Volbjerg i over 20 Aar efter Otto Krags Død.

***) Otto Krags Enke købte Aaret efter sin Mands Død det meste af Holmslands Klit fra Nyminde til Hovvig tilligemed Forstrandsretten af Kronen for 7,960 Rdl., og begge Dele laa under Volbjerg til 1770, da Ejeren af Søgaard Henrik Ammitzbøll købte dem. Siden den Tid kaldtes dette Stykke af Kliitten for Søgaard Forstrand. 1830 blev de under Søgaard liggende Ejendomme paa Kliitten solgte ved Auktion, saa Beboerne siden den Tid har været Selvejere.

Oprigtighed ej at participere med Fuldmægtigen paa Wolbjerg hemmelig eller aabenbare udi Forpagtningen ej heller Strandingen Herskabet til Skade, men at give sandfærdig Relation om, hvad jeg nyder aarlig ved Stranden.

Wolberggaards Borgegaard og Ladegaards Huse nyder han aarlig udi samme forbemeldte 3 Aar i Forpagtning til Fornødenhed undtagen Fruerstuen med de tvende derved smaa Kamre, den liden Kvist samt Meldstuen ved Fruerstuen og den store Kiøkken, som vi os selv vil have forbeholden saavel som Fogedhuset og en Kammer til at sætte Inventarium udi, med en Kielder under den vestre Hus.

Husene i Borge- og Ladegaarden lader jeg selv ved min Fuldmægtig vedligeholde, saa at Forpagteren derudi kan boe og have sit Korn og Foder under tør Tag, hvorimod Forpagteren skal lade forblive til Huses Reparation al den Langhalm, han imidlertid avler, som kan gøres, og aarlig at levere fra sig i det mindste 100 fuldkommen Trafver, og mere om muligt kan gøres, og holder Forpagteren selv til sit Korns Udtærskelse Bønderne til Hielp en daglig Ladekarl, som continuerlig fra den første Dag og til den sidste med Bønderne skal tærske og ej til anden Forretning bruges, mens paaagte, at de ej til deres egen Skade og Avlings Forsinkelse Tiderne bortdriver, og skal det staa Bønderne frit for, om de aarligen antager og holder 3nde Tærskere om Vinteren Kornet tillige med Forpagterens egen Tærsker at udtærske. Bønderne og Tjenerne, som gjør Hoveri, skal være Forpagteren hørig og lydige, al Avlingen med Pløjen, Saaen, Høsten og andet deslige Gavn at gjøre og drive i rette Tiid, og som han nyttigst og bedst eragter.

Huus og Boelsfolkene skal gjøre deres Ugedagsarbejde

udi Ladegaarden med Graven, Skiullen, Klinen, Simmer at snoe og andet dislige, som Gaarden og Avlingen vedkommer, og ej i Forpagterens Kiøcken og Brøggers eller oppe i Borgegaarden, hvortil Forpagteren selv holder Piger og Folk sligt at forrette. Og holder han selv som sædvanlig en Bonde, Bønderne at tilsige, saasom ej nogen Hus- eller Boelsmand dertil maa bruges.

Forpagteren nyder aarlig af hver fuld Ploug, som gjør Hoveri til Wolberg, 12 a 14 fuldkommen Læs Tørfve og en Læs Løng og ej videre til Ildebrand, som Bønderne paa sædvanlige Steder efter Tilsigelse haver at bierge og til Gaarden hiemføre. Hvad Gods og Vahre, han til sin Husholdnings Fornødenhed behøver, skal Bønderne hente, dog ej over 2de Mile Vej, og hvis Korn hand aufler eller af Tienderne bekommer at føre hannem til Ringkiøbing eller lige lang Vej, dog udi mest belejlig Tid. Til hans Øxnes Indkiøb skal Bønderne giøre hannem aarlig 2de lange Rejser, hver paa 7 a 8 Mil vej, og tvende stakkede Rejser til Holstebro eller lige lang Vej, hvilket dog alt skal ske med min Fuldmægtiges Forevidende og udi belejlig Tid, og ej udi Bøndernes trangeste Pløjen, Sæde- eller Høsttid, dennem til Skade; Saavel og en Rejse til Ansberig eller Viborig Snapsting med hans Forpagtnings Afgift, ifald han den ikke imod Ordre og Kvittring til min Fuldmægtig der paa Gaarden leverer.

Hver Prædikens Dag tillades hannem Vogn til og fra Kiercken, samt fornøden Mølle vogn til Wolberg Mølle og Vogn med Høe at føre til første Nats Fourersted, naar hans Øxne drives fra Stalden.

Dags Kiørsel eller Dags Rejser til Ringkiøbing eller andre Stæder, og usædvanlig Arbejde, som Auflingen ej egentlig vedkommer, maa mine Bønder ej med besværgis. Og holder Forpagteren selv en døgtig Lade-

foged, som idelig skal med Bønderne tilse og hos være, naar nogen Reparation og Arbejde til Forpagterens Nøtte, ved Husenes Tækken, Klinen, Mønnen eller andet dislige skal foretagis og dennem paadrive baade udi det og andet Arbejde, at de ej unøttig Dage og Tiderne henvender. Gaarden tiltræder Forpagteren dette Aar og annammer med 53 Tdr. Rugsæd, hvoraf han ved dets Tiltrædelse betaller til min Fuldmægtig der 12 Tdr. Rug efter Capitels Kiøb. Waarsæden annammes ligeledes af min Fuldmægtig der ved Stedet, som og til hannem straxen betales efter Capitels Kiøb, og svarer saa Forpagteren ej videre ved sin Aftrædelse fra Gaarden end 41 Tdr. Rugsæd; men om mer eller mindre da kan være saæt, det kommer os tilgode paa enten af Siderne. Naar jeg eller mine selv en Gang eller to om Aaret til Gaarden did kommer paa en 8 a 14 Dags Tiid at forblive, da uden nogen Betalling at nyde fri Staldrum af Høe og Hakkelse om Vinteren og Græs om Sommeren til mine medhavende Hæster. Min Foged der ved Stedet skal have fri Græs til en Hæst om Sommeren, Staldrum, Høe, Hakkelse og Emter om Vinteren lige med Forpagterens egne Bæster uden nogen Forschiel, som af Forpagterens Folk røgtis og paaagtis. Saa og Stue og Loftsrum til Skat og Landgilde Kornet i Ladegaarden over Stalden og Tjærekammeret saavel som Materialhuset i Ladegaarden. Og ej skal det være samme min Fuldmægtig forment udi Gaardens Damme, Aær og Bække undertiden at lade fiske en Ret fersk Fisk til Fornødenhed, og at giøre og 12 Tdr. Malt paa Kiøllen, at brøgge i Brøgerset og bage i Bagerovnen, om han det forlanger. Klouer og Bindtzeler til Forpagterens Qvæg forskaffer han sig selv, ligesom forrige Forpagter før hannem giort haver, og ellers skal mine Bønder og Tienere,

som gjør Hoveri, ej vorde brugt i nogen Forretning, som kan være Forpagteren hinderlig, enten i Vaar eller Høstens Tider, naar han dennem til sin Auflings Brug behøver, hvorimod jeg underskrevne Niels Leth til Nør-Wosborg Gaard lover og til forpligter mig og mine Arfvinger, at give og betale aarligen til Forpagtningspenge 900 Rdl. i Croner til hver 2de April eller Snaps-ting eller paa Ansberig imod Ordre og Qvittering at betale og erlægge. I lige Maade med Ild og Lys forpligter jeg mig at skal vorde holden i saa god nøje og forsvarlig Opagt af mig og mine Folk, som jeg agter at tilsvare saa, næst Guds Hielp, for mig eller mine Folks Nachlassighed eller Uagtsomheds Skyld ved Gaarden og ellers ingen Skade skal tilføjes. Og saafremt imod al Forhaabning /: hvilket Gud i Naade afvende :/ anderledes befindes, da haver jeg dertil at svare som vedbør. Og lader jeg selv de brugende Skorstene der paa Gaarden paa egen Bekostning feje og rengiøre, og ellers skal bemeldte Niels Leth med ingen anden Ud-gift af Gaarden og dets under hørige besværgis, undtagen hvad kgl. Paabud Forpagteren pro persona lige med andre Forpagtere her i Landet paalægges.

Paakom nogen fjendtlig Indfald imidlertid her i Landet, det Gud naadeligen forbyde, da skal Forpagteren ej svare videre end han haver nødt og faaet. Og hvis Folk han med rigtig Pas antager, skal være fri for Landmilitsens Enroullering, saa længe de staar i hans Tjeneste, og ej at give nogen Pas af sin Tjeneste uden den, som han med rigtig Pas antager. Mens ifald nogen af dennem imidlertid begaar nogen Sagefald, som Bøder vedhænger, skal der ej af Forpagteren Pas meddeles, før de mig deres Bøder haver erlagt, som jeg mig vil have forbeholden. Alt dette, som forskrevet staar, urøggelig paa begge Sider af os og vores Efter-

kommere og Arvinger skadesløs holdes og efterkommes skal, og er her af 2de eenslydende Contracter forfattet, underskrevet og forseiglet, samt hver en Gienpart til sig taget.

Datum Ansberig ut supra.

O. Rantzou. N. Leth.

Rigtig Copie af Niels Lethis Forpagtningsbrev om Wolberg testerer

Anders Andersen Lund,

m. p.

•

NOGET OM „BORNHOLMERNE“ OG FORUDSÆTNINGERNE FOR DENNE RELIGIØSE BEVÆGELSE, BAADE I VESTJYLLAND OG PAA BORNHOLM

Ved S. KARL HANSEN

I første Halvdel af det 18. Aarhundrede var i flere Egne af Landet foregaaet en kristelig Vækkelse, fremkommen ved den fra Tyskland komne pietistiske Bevægelse. Et noget lignende religiøst Røre vandt Tilhængere her paa Egnen*) i den følgende Tid under Paavirkning fra Christiansfeld; men i de sidste 35 Aar af forrige Aarhundrede kom der igen ny religiøs Paavirkning paa Skjærnegnen, og da Bevægelsen stammer fra Bornholm, kaldes dens Tilhængere oftest Bornholmere, og dens Ophavsmand og første Leder var P. C. Trandberg. Denne Mand var Gaardmandssøn fra Bornholm og fødtes der 18. August 1832. Mens han studerede i København, blev han grebet af Søren Kierkegaards Vidnesbyrd, og meget tyder paa, at han tillige i dette Tidsrum har modtaget anden religiøs Paavirkning, saa han var stærkt aandelig grebet, da han fik Embeds-eksamen og fik sin første Præstevirksomhed i Jylland**). Han fortalte senere om sine Oplevelser her:

*) Se P. Storgaard Pedersen: Fra Skjærnegnen i Pietismens Tid (i Hardsyssels Aarbog for 1908) og samme: Brødremenighedens Virksomhed i Hardsyssel (i Hardsyssels Aarbog 1910).

***) Peter Christian Trandberg var i 1858 blevet teologisk Kandidat, 26 Aar gl., hvorefter han i 2 Aar var personel Kapellan i Tjele og Vinge, Viborg Stift.

Paa mine Vandringer ude i Jyllands ensomme Heder i de tavse, stille søvnløse Nætter, talte Gud til mig paa en forunderlig Maade indvortes i min Aand: „Rejs til din Fødeø — Bornholm — og gør en god Gerning til mit Navns Ære.“ Han søgte saa Afsked og rejste 1860 til Bornholm. Om den aandelige Tilstand der i hine Dage, siger han: „En dyb Vankundighedens Nat rugede over Befolkningen, et tykt aandeligt Mørke sænkede sig over Sjælene (ak, vistnok de fleste af Præsterne med). Undtagelser var en stor Sjældenhed. Da lød Røsten fra Herren: „Vaagn op, Du, som sover og stat op fra de Døde, og Kristus skal lyse for Dig.“ „I højeste Grad tiltrængtes en kristelig Vækkelse. Og den kom i Guds belejlige Time.“ Han rejste nu rundt paa Øen og holdt Møder, hvor han kunde. Kirkerne holdt Præsterne lukkede for ham.

Som Tiden gik, sluttede flere og flere sig til hans Forkyndelse, og efter en Tids Forløb talte hans Tilhængere henimod 1800; de hang ved ham og elskede ham. Og da Biskoppen en Gang var paa Visitats paa Øen, sendte hans Venner en Deputation til Biskoppen med Bøn om, at Trandberg maatte faa Lov til at prædike i deres Kirker, naar Præsterne ikke selv skulde bruge dem. Dette blev dem nægtet ogsaa efter, at et fornyet Andragende var indgivet til Biskoppen. Trandbergs Venner blev meget bedrøvede over Nægtelsen, og de gik til Trandberg og tiggede ham med Taarer om at blive hos dem, idet de føjede til, at de nok skulde skaffe ham baade Hus og Brød. Skønt Fri-menighedstanken stemmede meget med hans Syn paa de kirkelige Forhold, vægrede han sig dog, men gav tilsidst efter, tvunget af sin Samvittighed og den indbyrdes Kærlighed, saaledes som den var brændende i nyvakte og omvendte Mennesker. Da var det, hans

Venner byggede 4 Bedehuse paa Øen og tilmed en Præstebolig.

Den bornholmske Frimenighed.

Trandberg udmeldte sig nu af Folkekirken. Derom siger han selv: „St. Hans Dag 1863 var der ude i Almindingen oprejst en Talerstol, paa hvilken jeg stod, og højtideligt for Guds Aasyn meldte jeg mig den Dag ud af den danske Folkekirke.“ Over 1000 Mennesker sluttede sig til den ny Menighed. I meget kort Tid uddannede han nu ikke mindre end 9 Lægprædikanter*).

Det varede ikke længe, inden der opstod Strid indenfor Menigheden af forskellig Art. Ogsaa mod Trandbergs Forkyndelse rejste der sig Misfornøjelse.

Hvad der især gjorde Stillingen vanskelig for Trandberg var, at den „Ny evangeliske Retning“ fra Sverrig banede sig Vej til Bornholm. Derom er af en gammel Mand fortalt, at de vakte efter Trandbergs Forkyndelse havde trangt ved at faa Fred i Hjertet; men saa hørte de om en god Mand, Carl Olof Rosenius i Sverrig, og de sendte nogle Mænd over til ham; de blev hos ham i flere Dage. Da de kom hjem, meddelte de Vennerne, hvad de af Rosenius havde lært, og samtidig kom Rosenius' Skrifter**) til Bornholm. Saa sluttede mange af

*) I „Theologisk Tidsskrift“ for 1871, S. 732, findes under Mærket „A. A.“ en ret udførlig historisk Skildring af „Den kirkelige Bevægelse paa Bornholm“. Heri nævnes forskellige Skrifter, til hvilke der yderligere kan henvises, saasom: P. C. Trandberg: Et Forsvar og en Prædiken. Rønne 1863. Samme: Aabent Brev til Udgifveren af „Budskabet fra Naadens Rige“. Kbhvn. 1866. Vilh. Birkedal: Sendebrev til Bornholmerne. Odense 1864. L. C. Nielsen (Præst i Tikjøb): Om den nye saakaldte evangeliske Forkyndelse. Kbhvn. 1870. Se endvidere Prof. (senere Biskop) P. Madsens Skrift „Bornholmerne“ 1886 og samme Forfatters udførlige Fremstilling i „Kirke-Leksikon for Norden“ I, S. 365.

**) Rosenius døde 1868. Han var en begavet Lægmand, der udgav mange Skrifter, bl. a. et Tidsskrift „Pietisten“.

Frimenighedens Medlemmer sig til, deriblandt den dygtigste af de Lægprædikanter, Trandberg havde uddannet, en forhenværende Smed, Chr. Møller. Denne Mand var Udgiver af et Blad, „Budskab fra Naadens Rige“, og i dette frasagde han sig 1866 Samfund med Frimenigheden. Kort efter traadte han, saavel som de, der fulgte ham, tilbage til Folkekirken. Men ikke desto mindre rejste han omkring og prædikede en Lære, der ikke lidt afveg fra Folkekirkens. 1869 dannedes „Luthersk Missions-Forening.“ Der udsendtes Lægprædikanter, og hvor disse fandt Indgang, byggedes Bedehuse. Disse „Møllerianere“ dannede forsaavidt ingen Sekt, eftersom de ikke ansatte Præster eller gav sig af med at administrere Sakramenterne. De lod sig betjene af Præsterne, mod hvem de ellers godt kunde bruge skarpe Udtryk*).

Retningen fik snart en større Udbredelse ved de mange udsendte Lægprædikanter. Ogsaa her i Ringkøbing Amt vandt den mange Tilhængere. Men længe før, helt fra Pietismens Dage havde her været en stærk kristelig Vækkelse, begyndt med Pietismen og senere fortsat ved Udsendinge fra Kristiansfelt, hvor Herrenhuterne under Kr. VII fik Lov at anlægge en Koloni, og hvorfra der saa udsendtes Lægprædikanter. Af disse

*) Skønt Møllerianerne eller Bornholmerne, som de sædvanlig kaldes, vil blive i Folkekirken, polemiserer de dog stærkt mod denne og vil ikke anerkende, at nogen Præst i Folkekirken forkynder den rette Kristendom. De lærer, at det faldne Menneske er i Bund og Grund fordærvet, en Djævel, og at intet Spor af Guds Billede er at se, men kun Djævelens. Som Følge heraf er Mennesket ikke i Stand til hverken at forsage eller tro. Det er derfor en „frygtelig Vildfarelse“, naar der prædikkes, at Forsagelse og Tro er Betingelserne for at faa Naaden. Naaden kender ikke Betingelser og Vilkaar, den er fri uforskyldt og ubetinget, er engang for alle erhvervet ved Jesu Blod. Alle Mennesker har saaledes Naaden, men ikke alle bruger eller nyder den.

Lægprædikanter — Diaspora Arbejdere — havde Tid efter anden tre fast Ophold i Skjern, hvor mange havde sluttet sig til. Den sidste Udsending var Frands Lund fra Bølling; han boede i Nørgaard — Nahrgor — hvor der var et Hus med Forsamlingsaal — „æ stuer Hus“*). Efter 30 Aars Virksomhed rejste han 1845 til Kristiansfelt. Efter ham kom andre Ordførere: Peder Larsen Skræppenborg, Iver Viftrup og flere. Møderne afholdtes i Hjemmene trods Præsternes og Øvrighedens Forbud. Præsten klagede over Møderne og Øvrigheden stævnedede baade Ordførere og Hjemmenes Ejere, idømte dem Bøder, arresterede endog enkelte af Ordførerne; men de opvakte opgav derfor ikke Afholdelsen af deres Møder. Nogen Forbindelse med Kristiansfelt havde de endnu i flere Aar, men den gamle Laust Smedegaard og Svogeren Peder Smedegaard blev nu for en Del Ordførere. 1867 kom Indre Missions Kolportør Dahlstrøm og holdt Møde. Han blev vel modtaget og mange sluttede sig til ham, skønt det jo næppe nok var den gamle Forkyndelse, han førte; men han var en dygtig Taler og en god Sanger, saa en af Vennerne, der omtalte ham paa det bedste, udbød: „Og saaden som han ka sjønng!“

„Bornholmerne“.

1869 kom Kr. Møller fra Bornholm til Skern og holdt Møde. Hans Forkyndelse var i bedste Overensstemmelse med Brødremenighedens, og nu sluttede en stor Del sig til ham.

Ved Præsteskifte 1870 kom Pastor I. de Hemmer Gudme til Skern, en ung, dygtig og veltalende Mand, nærmest af I. M.s Retning. Den gamle Laust Smede-

*) Om Frands Lund og Forholdene baade før og efter hans Tid kan der læses mere i Storgaard Pedersens førnævnte Artikel i Hardsyssels Aarbog for 1910.

gaard var betænkelig ved hans Forkyndelse. „Der er nok noget grundtvigiansk ved ham“, skal L. S. have sagt, og om dette sagde han: „Det grundtvigianske er den fineste Traad, Satan har spundet.“ Ved et Møde i Præstegaardens Have talte Præsten om, at Vorherre vilde, ligesom Hønen samler sine Kyllinger under Vingerne, samle Mennesker ind under sine Vinger. Under Talen derom sagde han: „Men der var en gammel Hane, den var for klog og vilde ikke komme.“ Dette forstod L. S., som om det var ham, Præsten mente. Nu brød han helt Forholdet til Præsten; mange fulgte ham, og de sluttede sig til Kr. Møller. Det varede ikke længe, inden Krestian Møllers Tilhængere begyndte et Arbejde for at faa et Missionshus. To Gaardmænd, Jep Bank og Jens Kr. Poller, var særlig medvirkende, og 1875 byggedes et efter Datidens Forhold stort Missionshus, og der afholdtes ofte ret store Møder.

Om Forholdet mellem Kr. Møller og Lægprædikanterne vides kun, at der 1889 opkom Uenighed mellem ham og Lægprædikant Jensen, der havde til Følge, at nogle af Medlemmerne fulgte Møller, andre sluttede sig til Jensen — Møllerianer og Jensenitter; disse sidste har senere selv bygget Missionshus i Skern.

Hvad den egentlige Grund til Spaltningen bestod i, er vist noget af en Hemmelighed. Spørger man derom, er Svaret blot dette: „Der blev Uoverensstemmelse mellem Møller og Jensen.“

Som før nævnt fandt Rosenius' Skrifter Indgang paa Bornholm, og Chr. Møller oversatte dem. Som de mest kendte kan nævnes: „Hemmeligheder i Lov og Evangelium“ og „En Dagbog med Stykker eller Betragtninger til hver Dag i Aaret“; disse udmærker sig ved en kraftig Fremhæven af den fri uforskyldte Naade i Kristus. Naar det siges, at Rosenius er „Luthersk Mis-

sionsforening“s Ophav, er dette næppe rigtigt; thi det var dog Trandberg, som var Vækkeren, der satte Sindene i Bevægelse, og hvad Retningen fik fra Rosenius maa betragtes som et Tilskud og sættes i anden Række; men Rosenius regnes dog for „Stor-Profeten“; hans Billede i stort Litografi ses i ikke faa af Hjemmene*). At Rosenius var Lederen af „Ny evangelisk Retning“ i Sverrig maa vel antages; men at han var paa-virket af Herrenhutismen, der omkring ved 1740 udgik fra København baade over Danmark og Sverrig, synes mig ganske utvivlsomt.

Den nuværende Slægt i Skern og andre Steder kan nu se tilbage paa Tiden, som gik — næsten 200 Aar — med Tak til Fædrene, der holdt ud i Kampen for deres Trosliv. Med Grund kan den med Digteren sige: „Från fädre är det kommet, til söner skal det gå.“

Naar jeg har haft Lyst til at nedskrive dette lidet af „Brødreminigheden“s og „Luthersk Missionsforenings Historie“, da er Grunden dertil af gammel Dato — over

*) Derimod findes der i Struer et lille religiøst Samfund, hos hvis Medlemmer man kan træffe Trandbergs Billede hængende paa Hæderspladsen. Dette lille Samfund, der vel højst tæller 30 voksne Medlemmer og sædvanlig kaldes Vennekredsen paa Sømandshjemmet, kan i sin Oprindelse føres tilbage til den Bevægelse i Thy, der fandt Sted i Indre Missions første Tid, idet de ældste af Kredsens Medlemmer i sin Tid flyttede til Struer fra Thy. De fandt imidlertid ikke, hverken hos Vilhelm Beck eller andetsteds indenfor Folkekirken, saadan Støtte og Forstaaelse af deres Ønsker, som de syntes, de med Grund kunde forlange; men saa kom de i Forbindelse med Trandberg og efter en lang Forhandling med ham kom de til Klarhed over den Vej, de vilde gaa. Man kan sige, at de har realiseret det almindelige Præstedømme, idet de ikke har nogen særlig Præst, men selv betjener hinanden med Sakramenterne, som de i Modsætning til Bornholmerne holder højt i Ære. Overhovedet kan man ikke sige, at de afviger fra Folkekirken Henseende til Læren.

70 Aar tilbage i Tiden. Mine Forældre hørte i min tidlige Barndom til de opvoktes Kreds i Skern, og jeg har fra den Tid mine bedste Barndoms minder. Og selv om Mindet en Tid blegnede, levede det dog. Saa selv om min Udvikling gik i anden Retning, saa mærkes det, at „Barnemindet er langt“. En Mors Bøn og Korstegn lever — ogsaa naar Haaret graaner til sidste Rejse.

LIDT OM HOLSTBRO MARKEDER I ÆLDRE TID

Af P. STORGAARD PEDERSEN

Grundtanken i den nuværende Ordning af Omsætningsforholdene er Frihandel, saa enhver som Regel kan faa Lov til at drive Handel med, hvad han vil, og og hvor han vil, og der er kun lagt grumme faa og frie Baand paa Handelen. Denne Ordning, der forekommer Nutidsmennesker ret selvfølgelig, er dog ikke saa gammel, thi indtil for omtrent 100 Aar siden saa man helt anderledes paa denne Sag. Baand og Tvang paa Omsætningen var da gennemgaaende Regel, og kun rent undtagelsesvis gaves der nogen Ret til Frihandel. I Købstædernes gamle Privilegier var der altid værnet om Borgernes Ret til Handelen i Byen og Omegnen, hvorfor der stedse var nøje Bestemmelser om Byernes Torvedage og Markeder, hvor Handelen især foregik. I Holstebro Bys ældste bevarede Privilegier*) fra Aaret 1552 hedder det, at naar fremmede Folk kommer agende til Byen med deres Købmandsgods til Torvedagene, da maa de betale en Afgift, den saakaldte Torvegæld. Iøvrigt hed det i Byrettens § 17, at ingen Haandværkere, Sudere (Skomagere), Skrædere, Købmænd, eller hvo det helst være kunde, maa købe eller sælge paa Holstebro Torv uden den, som gør Borgertynge

*) Trykt i Samlinger til Jydsk Historie og Topografi, 1. Række, 10. Bind. S. 179 ff.

og Besværing, som det sig bør. Og i Byrettens § 19 fastslaaes det om Byens Markeder, at ingen udenbys Mand, Kræmmer eller Købmand maa der udsætte deres Gods eller Købmandsskab uden tre Gange om Aaret. Findes nogen derimod at gøre uden Fogedens og Borgernes Forlov, da bøder de, for hver Sinde det sker, 3 Mark til Konningen og ligesaa meget til Byen. Efterfølgende Kongebrev, der findes i Rigsarkivets topografiske Samlinger paa Pergament, viser, at fremmede Købmænd har prøvet paa at omgaa Byens Privilegier, hvorfor Borgerne 1569 søger Kongens Beskyttelse derimod, og som det ses af Brevets Efterskrift, har de ikke forsømt at haandhæve de givne Rettigheder.

Wi Frederich thend anden, mett Gudz naade Danmarks, Norgis, Venders och Gottis Konning, Hertug wdi Sleswig, Holsten, Stormarn och Dytmærshen, Greffue wdi Oldenborg och Delmenhorst, gjøre alle witterligt at wore wndersotte Borgemestre, Raadmend och menige Borgere wdi wor Kiøpsted Holstebro, haffue lattet berette for oss, huorledis at wdi theres Bye holdis om aaret thrinde markeder, som ere paa midfaste Søndag, Sti. Hans dag midsommer, och Sti. Oluffs dag, och mange bode Indlendiske och wdlendiske, som samme Markeder besøge, wnderstaa thennom offte otte Dage eller mere, førend tiden och rett markedz dag kommer, ther wden Byen paa wsædwanlige platzer och steder at forsamllis, och thil forprang bruge theris handell och Kiøbmandskaff, Indbyggerne ther wdi Byen saa well som andre wore wndersotte ther omkring boendis, bode aff Addelen och andre thil forfang. Ther offuer och wor och Kronens thold och rettighet forsømmis och wndslaaes, Och mange atskillige laster och wtilbørlig handell therhøes bedriffuis; Thær efftherthi wii saadant

icke wille lide eller tilstede, forbiude wii alle, ehuo the helst ere eller wære kunde, Indlendiske eller wdlendiske, som thrinde marckeder wdi Holstebro besøge, nogen Handell kiøb eller Saell at bruge, førend rette marckedz-dag paagaar, eller paa andre steder, end som aff arrildz thiid sedwanlige och brugeligt wæret haffuer. Fordrister sig nogenn thill, Indlendiske eller wdlendiske, heremod førend rett markedz-dag er, eller paa andre Steder i Byen eller wdenn, end sedvanligt werrit haffuer, nogen Kiøpmandschaff at bruge, thil forne thrinde marckeder, tha skulle the thet giørendis worder, haffue forbrøtt thil oss och Kronen alt hues the haffue mett at fare. Bedendis och biudendis wor Lensmand, thend som nu er eller her effther komendis worder, Och forne wor Kiøpsted Holstebro wdi befalling haffuer, Samledis Borge-mester, Raadmend och Byefoger ther samestedz, Ati grandgiffueligen haffuer Indseende, at thet her met wdi alle maade holdis, effther som forskreffuet staar. Och huor nogen thenne wor befalling offuer thrædendis eller mod giørendis worder, Ati tha straffer thet offuer, som før er rørt, Saa fremt wi icke skulle wide thet hoes ether, om nogen Forsømmelse her wdinden befindes, och i met nogre seer igennem fingre, at sligt skeer. Giffuit paa wort slot Kiøpnehaffnn thend 3 dag Februarii Aar 1569.

Under vort Signet
Frederich.

Bag paa Brevet findes følgende Bemærkninger:

Kongl. Maiestæts Breff om Holstebroffues marckindt. Læst paa Holstebrouff radhuss Mandag nest før wor frue daghs bebudelse, Aar 1576.

Læst paa Holstebrouff byetingh Mandag nest før wor

frue Dag bebudelsis. Aar 1576. Læst paa Holstebroff radhuss Mandag nest før Mariæ Bebudelsis Dagh A^o 1579.

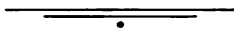
Læst paa Holstebroff radhuss y borgemestre och Radz och mienige borgeres Næruerelsze thend 23. Julii A^o 1582. Læst paa Holstebrou radhusz for radt oc rett saa oc fortings Dom paa Holstebrou byting thend 5 Dag martii A^o 1594.

Brevet har samme Paategnelse for 1595, 1596 og 1597.

Læst paa Wiborg Snapslandsting Aar MDLXXXVIII.

Læst paa Holstebrou radhusz wdi menigmandt her wdi Holstebrou dieres Paahørelse then 21 Dag Januarii Anno 1598.

Læs paa Hiermherritztyng odinsdagen, som er then 22 Dag Februarii aar 1598.

JØRGEN LAURIDSEN FRIIS

EN VESTJYDSK PRÆSTESKÆBNE

Af Sognepræst VILLADS CHRISTENSEN, Allinge, Bornholm

Paa Stubber Kloster.

Den Vandrer, der i Middelalderens Dage forvildede sig bort fra den alfare Vej mellem Byerne Holstebro og Skive og fra den venlige, skovkransede Landsby Sevel fulgte Vejen videre østpaa, vilde paa en Gang ikke kunne andet end falde i Forbavselse over pludselig at være kommet til et Landskab, over hvilket der hviler en ejendommelig Stemning. Paa én Gang hører Huse og Gaarde op, og efter endnu en Stunds Vandring uden de sædvanlige Spor af menneskelig Virken naar man gennem en dybt nedkørt Hulvej ned til en Sø, hvor der forude paa en Ø i Søen rejste sig en gammel, vejrbidt Borg. Hernede Ansigt til Ansigt med Borg og Sø, nogle lave Engdrag og ellers kun sorte Hedebakker langs begge Sider af Søen, saa langt Øjet rækker, følte det, som var man med ét revet bort fra den larmende Verden og al Døgnets Strid. En dyb Stilhed hviler over det hele Landskab kun afbrudt af Bølgeslaget fra den lave Sø.

I saadanne Omgivelser kunde der ligge et Kloster! Paa et saadant Sted maatte da verdenstrætte Mennesker kunne finde den rette Ensomhed og Stilhed; her var Lise for Sorg. Kunde der tænkes noget bedre Sted at anbringe et Kloster?

Og der har virkelig ogsaa ligget et Kloster derude paa Øen. Nu er der ikke andet end en Smule Klosterkælder tilbage; men engang langt tilbage i Valdemarers-

nes Tid i det trettende Aarhundrede indviede Borgens fromme Ejer eller Ejerinde Stubtorp til et Nonnekloster. Og fire Hundrede Aar igennem afløste den ene Række af Nonner den anden og gik ud og ind derude paa den ensomme Borg i Søen.

Fra først af har det utvivlsomt været ud af Hjertens Trang til Stilhed og Ensomhed, at fornemme Adelsdamer gik ind til det forsagende Liv i Stubber Kloster, og da har de nok ogsaa fundet, hvad de søgte, og faaet Stedet med de ejendommelige skønne Omgivelser kært.

Men efterhaanden som det blev en Forsørgelse at gaa i Kloster, og den verdslige Adel kun brød sig om Klosteret for at kunne komme af med ugifte Døttre, saa var det ikke saa rart at komme paa Stubber. Det var ikke mere Lyst til at dyrke Gud i Ensomhed og Stilhed, der førte Novicen ind i Klosteret, og mange har aabenbart ikke befundet sig vel ved saadan paa én Gang at komme bort fra det tilvante og blive gemt bag Klosters Mure.

Men eftersom Tiden gik, og Klosteret gjorde sin Indflydelse gældende, mon saa ikke alligevel Sindet selv hos dem, der ikke altid lige godvilligt har sagt Verden Farvel, har bøjet sig, og de har følt Glæde ved at være paa dette trygge, hellige Sted borte fra den urolige Verden med al dens Tant? Det kan ikke godt tænkes anderledes; Kloстераanden har faaet Tag selv i det genstridige Hjerte. Og da har de faaet de ærværdige Klosterbygninger med de svale Gange og fremfor alt deres lille Kirke kær. Og det er blevet hjemligt for dem som intet andet Sted at færdes omkring i den stille, skyggefulde Klosterhave og at dvæle ved Søstrenes Grave ved Kirkens Fod. — Saa har de vel ogsaa følt, at deres Liv ikke var uden Betydning. De fik deres timelige Ophold, det sørgede Bønderne for, som stod under Klosteret.

Til Gengæld helligede de sig fra Dag til Dag til Gudsdyrkelse. Lyden fra Bøndernes Arbejde og Færden ude paa Klosterets Ladegaard yderst paa Klosterøen gik ind som en Tone i Nonnernes Bøn og Sang i Koret til Guds Ære.

Saaledes forløb Aarhundrederne fredeligt og tyst paa Stubber Kloster. Nonner gik deres Gang fra Celle til Kirke og fra Kirke til Celle og havde travlt med deres, fik dog sagtens ogsaa Tid til en Smule andet end Messesang og Gudstjenester.

Pludselig en skønne Dag fik Stubber Klosters Tilværelse en brat Afslutning. Reformationen kom som et Uvejr over Kirke og Klostervæsen og fejede det hele væk paa et Øjeblik. Forfaldent var Klosteret ogsaa efterhaanden blevet; der havde gaaet Forvarsler foran Uvejret i Form af Plyndring af Klosterets Gods og Skatte, og ikke mindre var sikkert Klostervæsenet forfaldent; det kunde ikke staa ret meget længere, det havde overlevet sig selv.

Saa kom da de sidste Nonner paa Pension hos en alvældig Herremand og fik det næppe bedre i Evangeliets lyse Dag, end de havde haft det under Pavedømmets Mørke. Og hvem der fik det endnu tungere var Klosterets Bønder; de fik at mærke, at de ikke længere stod under Skørtelvælde, men at der var kommen en Herre til Huse, som vidste, hvad han vilde.

Saaledes blev Stubber Kloster til Stubbergaard, og Adelsborgen rejste sig af Klosterets Ruiner og sugede til sig alt, hvad Nonnerne havde gaaet og fredet om fra Slægt til Slægt. Der blev ordentlig omkalfatret paa det fredhellige Sted. Den tidligere Domprovst, Iver Juel fra Ribe af de Stjernejuellers stolte Æt, var en myndig Mand, der nok forstod at sætte ny Skik paa gammel Slendrian. Det varede ikke længe, før der tronede en

Borg med Taarn og Tinde paa Klosterets gamle Plads. Og saa tykke blev Borgens Mure, at senere Tider morede sig med at indrette anselige Værelser inde i dem. Og Højden svarede til Drøjden; tre Stokværk høj ragede Borgens Hovedbygning i Vejret. At Borgen paa alle Fløje var udstyret med Skydehuller og Vægtergang øverst oppe og havde Vinduerne anbragt saa højt, at ingen ubudne fik Adgang til Herlighederne, var kun rimeligt. Det samme gentog sig paa alle Borge, der fulgte med Tiden. Og Renden, som skilte Borgøen fra Land, blev gjort baade bredere og dybere. Den eneste Adgang til Borgen fandt Sted over en Vindebro, hvis inderste Parti lod sig hejse op. Jo, han vidste, hvordan det skulde være; snart var hvert Spor af det gamle Nonnekloster udslettet, som ogsaa Meningen var.

Og den nye Herre til Stubber og hans høje Familie var aabenbart ikke kommet i Besiddelse af Klosterets Herligheder med nogen Tanke om at følge i Nonnernes Spor og hellige sig til et selvforfølgende Liv med Faste og Gudsdyrkelse. Tværtimod. De var der for at byde og for at nyde, og det kan nok være, at de gjorde begge Dele. Der blev en Rykken ind og ud, en Travlhed og Larmen her og der. Den stille Ø blev Skuepladsen for straalende Fester, hvor Bordene bugnede, og Vinen flød i Strømme, og Dansen gik saa let i den nye Riddersal. Stolte Junkere og fine Frøkener og Fruer nød Livet og morede sig kongeligt paa det Sted, hvor deres Slægtninge nogle faa Aar tidligere havde sukket og grædt i Klostercellen. Nogle Stykker af de gamle Nonner var endnu tilbage og sad og græmmede sig af Sorg over, at der var vendt op og ned paa al Ting paa deres kære Stubber. Dem naaede Festen ikke til, de fristede en kummerlig Tilværelse af Borgherrens Naade og sad glemt og gemt i deres afsides Kamre og

ventede paa Døden. Kanske tænkte de som saa: „Ja, fest I kun; stakket Dans er snart sprunget; hvem ved, om ikke Stubbergaard atter kan blive Stubber Kloster, og de gamle Tider komme igen, da der bliver Brug for Ensomhed og Stilhed, og Selvfornægtelse og Gudsyrelse kommer til Ære.“

Har de tænkt saadan og inderlig bedt til, at det maatte ske, saa maa man sige, at deres Tanke ikke var langt fra at blive til Virkelighed. Iver Juels og hans Slægts Tid blev kun kort paa Stubber. Og Skæbnen vilde det saadan, at Hundrede Aar efter, at Nonnerne maatte vige Pladsen for Herremanden, da sad en enlig Kvinde tilbage paa Borgen som den sidste af den stolte Æt. Og da gik det underlig nok hende som Nonnerne, at hun følte Trang til at hellige sig et Liv i Selvfornægtelse, Faste og Bøn. Var det Tilbageslaget efter den frodige Livsnydelse, eller var det Nonnerne, der hævnede sig paa Klosterets Forstyrre og tvang den sidste tiloversblevne af Ætten til den samme Forsagelse, som de havde døjet, og hvortil Stubber fra Arilds Tid havde været indviet? — Nok er det, Festernes Tid var forbi, den gamle klosterlige Stilhed vendte tilbage, og bag de favntykke Mure sad en ensom, forgræmmet Kvinde og fastede og bad for at vinde Sjælefred. Dæmpet lød nu som før Støjen fra Ladegaarden ind til den ensomme paa Borgen, og en mørk, tungsindig Stemning hvilede over den skumle Borg, dens høje Besidderinde, Omgivelserne og det hele.

Men da viste det sig, at heller ikke under denne Form kunde Klosteret faa Lov til at eksistere uanfægtet. Det kom til en Tvekamp mellem Klostersindet hos den adelige Kvinde og det evangeliske Syn hos Modparten, og saa vældigt blev Sammenstødet, at det nær havde kostet den sidste Livet. Hvorledes det gik til, at

dette forsagende Sind opkom hos den adelige Enke Christence Juel, og hvorledes dette blev modarbejdet fra anden Side, og det kom til Kamp, skal nu fortælles. Det er et Drama saa spændende og oprivende som vel muligt, og det griber om sig, saa ikke blot Adel og Gejstlighed men endogsaa Kongehuset drages ind med.

Fru Christences Tungsind.

Da det syttende Aarhundrede gik ind, boede der paa Stubbergaard en halvhundreदारig gammel Ungkarl Kjeld Juel, eneste Søn af Iver Juel. — Det maa vel omsider være blevet ham for trist i Ensomheden derude, for en skønne Dag fandt den gamle paa at gifte sig. Det var en ganske ung, adelig Jomfru, Herman Juels Datter fra Herregaarden Aabjerg, Christence, der havde ercbret den gamle Pebersvends Hjerte. Om det har været for hans egen Skyld, hun har taget ham, eller for den stolte Borgs, er ikke godt at sige; men da han i Morgengave gav hende Stubbergaard paa Livstid, faar man en Anelse om, at Familien har stillet sine Betingelser for denne Forbindelse, og at det saaledes ikke just har været særlig af Lyst, at hun er draget ind paa det gamle Kloster, men med noget af den samme Følelse, hvormed en ung Novice engang betraadte Klosterets Grund.

De fik imidlertid en Søn, men han døde. Og da Sommeren kom det næste Aar igen, 1606, lagde Kjeld Juel sig ogsaa til at dø, og hun sad tilbage paa sin Borg som Enke. Kjeld Juel blev begravet i Slægtens Gravhvelving under Koret i Sognekirken i Sevel, og hun oprejste et stolt Gravminde over ham i Kirkens Kor, bestaaende af tvende mægtige Statuer, der forestillede Troen og Haabet, og imellem dem var en sort Marmortavle, der fortæller:

Kjeld Juel, nu salig, paa Stubbergaard
 der man skrev Tusind seks Hundred Aar
 og dertil seks den tiende Dag
 udi Augusti Maaned, befol sin Sag
 udi Guds Haand, dermed sin Aand.
 Hans efterlevende Hustru kjær
 hannem til Ære lod rejse her
 denne Gravskrift skjøn. O Herre giv
 dennem begge tilsammen det evige Liv.

Fru Christence forvandt imidlertid Sorgen og indgik fem Aar senere Ægteskab med Lensmanden paa Hald Slot ved Viborg, den lærde og ansete Kjeld Krabbe til Brusgaard. Det var et meget anseligt Parti, hun saaledes havde gjort. Men Glæden var kun stakket, ogsaa her meldte Døden sig efter kort Tids Forløb. Et Aar efter Brylluppet døde han pludseligt, kun 29 Aar gammel; saa var Christence Juel igen Enke og barnløs. Det var i 1612. Atter maatte da Christence til at tænke paa Gravminde. Han blev stedt til Hvile i Viborg Domkirke, og paa Epitafiet, som blev ophængt i den Anledning, besynger Digteren i latinske Vers baade hans og hendes Dyder i de højeste Toner. Domkirken fik sig ved samme Lejlighed en ny med Sølv stafferet Altertavle til Foræring af hende; Skade blot, at Kirken ingen Brug havde for den og heller aldrig fik det.

Det var utvivlsomt en stor Sorg, der denne Gang var overgaaet Christence Juel; men Tiden læger alle Saar, det viste sig ogsaa nu. Tredie Gang indfandt sig en Bejler til den adelige Enke, som igen sad i sin Ensomhed paa Stubbergaard. Knud Predbjørnsen Gyldenstjerne hed han, og af Herkomst var han med de bedste i Landet, men det var nok ogsaa det hele. Det bedste Lov havde han just ikke paa sig, og skønt han var Ejer af to Herregaarde, Nørre Vosborg i Vestjylland og Skovsbo paa Fyen, saa kunde han i høj Grad have Brug

for Stubbergaards Herligheder, skulde han ikke ganske falde Familien til Byrde. Partiet gik ogsaa i Orden, og sine 2 Herregaarde maatte han skille sig ved, et Held var det da for dem begge, at ingen kunde lægge Beslag paa Stubbergaard, da Fru Christence ikke var Ejer af den, men kun havde Livsbrev paa den. Der var ellers nok af hendes første Mands Slægtninger, der ventede med Længsel paa, at Herregaarden med de besungne 7 Gange 7 Herligheder skulde tilfalde dem. Men det havde lange Udsigter.

Skønt heller ikke Knud Gyldenstjerne opnaaede nogen høj Alder, og Fru Christence overlevede ham i henved 20 Aar, saa fik dette Ægteskab dog betydelig længere Varighed end de to første. De fik ikke mindre end 6 Børn, 3 Sønner og 3 Døttre, men kun en Søn og en Datter blev voksne, og da Moderen døde i en høj Alderdom, var kun Sønnen tilbage. Sidst i Trediverne døde Knud Gyldenstjerne. Vi ved ikke andet om ham, end hvad Traditionen har bevaret, og det er ikke noget skønt. Han mindes som en fæl Bondeplager; og selvom noget af det maaske med Urette tillægges ham, har der nok været noget om det, at han for at redde sig ud af sin Gæld har været haard mod sine undergivne. Hvor hun har jordet ham, om i Sevel Kirke eller i Viborg Domkirke, kendes ikke. Hun havde ved sin Død bestilt Lejested i Viborg Domkirke, saa formodentlig er han ogsaa begravet der.

For tredie Gang sad da Fru Christence som Enke paa Stubbergaard. Og nu vilde Arvingerne ikke vente længere. Ikke mindre end 12 fjernere Slægtninger af Kjeld Juel krævede Skifte. Men efter at have krigedes nogen Tid om Byttet, endte det dog med, at Kongen befalede dem at vente, til Fru Christence var død. De fik Lov til at vente til 1658, men inden de fik delt

Herlighederne, havde Svenskerne forlængst hæret og plyndret saa længe, at der ikke var stort at dele. Glansen var gaaet af Stubbergaard.

Fru Christence fik imidlertid Lov til at sidde uanfægtet paa Stubbergaard i sin Levetid. Men i sin tredie Enkestand overfaldtes hun af dyb Melankoli. Dette var jo ikke saa underligt efter alle de tunge Oplevelser, hun havde haft i sine Dage. Tre Mænd og fem Børn havde hun maattet begrave.

Under Indtrykket heraf besluttede hun at hellige Resten af sit Liv til at gøre Bod for sine Synder.

Umiddelbart efter Mandens Død drog hun en Tid til Norge til en Besiddelse, hun havde der, for at faa lidt Ro i Sindet. Mens hun var her, stod hun i Brevveksling med sin Sognepræst, der søgte at sætte Mod i sit høje Herskab. Efter at være vendt tilbage til det skumle og sikkert ret forfaldne Stubbergaard igen, kastede hun sig nu for Alvor over Fuldførelsen af sit Forsæt at gøre Bod for sine Synder ved et Liv i Forsagelse.

Vi har talt om Fru Christences Giftermaal og ægte-skabelige Sorger. Men adskilligt andet lader sig oplyse om hende.

Christence Juel, gift med Jørgen Rosenkrantz, en Broderdatter af Fruen paa Stubbergaard

Hvis ikke Traditionen tager ganske fejl, har Fru Christence i sin Ungdom afskrevet og ejet en Folkevisesamling paa 50 Folkeviser, der endnu er til paa det kongelige Bibliotek. Viserne er afskrevne med fast og sikker Haand; men det interessante er, at der ind mellem Viserne er nedskrevet en hel Række fromme Tankesprog, Salmever og Udbrud baade paa Dansk, Tysk, Fransk og Latin. Den tungsindige Alvor, der raader i disse Sentenser, passer særdeles godt med, hvad vi ellers ved om Christence Juels Sindstilstand i hendes sidste Enkestand. Følgende kan tjene som Prøve:

Lykken kommer, Lykken ganger,
 hvo Gud frygter, han Lykken fanger! —
 Gud unde mig paa denne Ø
 ærlig at leve og salig at dø!
 Gud lade os altid tænke paa,
 hvor' det paa den sidste Dag skal gaa;
 saa skulle vi straks Synden forlade
 og gøre godt, men' vi Tiden have!
 Alt mit Sind og Mod
 stander hos dig Herre,
 du mig forløste med dit Blod,
 thi ske dig Lov og Ære!

Der kan imidlertid være Tvivl om, hvorvidt hun virkelig har noget med denne Folkevisesamling at gøre. Da det synes, som om hun der 1615 kalder sig Jomfru Christence Juel, kunde man formode, at det snarere var hendes Broderdatter, som ogsaa hed Christence Juel, og som var gift med Jørgen Rosenkrantz til Rosenholm, der var Tale om. Har det imidlertid været hendes, og Sentenserne er tilføjede ogsaa af hende, kender vi saa meget desto mere til hendes Tankegang.

Dette faar nu være uafgjort, sikkert er det derimod, at hun under sit tredje Ægteskab traadte i Forbindelse med den Fromhedsbevægelse, der udgik fra den lærde

Holger Rosenkrantz til Rosenholm. Denne Forbindelse forstærkedes yderligere ved hendes Broderdatters Giftermaal med Sønnen paa Rosenholm. Holger Rosenkrantz var Talsmand for et inderligere religiøst Liv, end Tilfældet ellers var i Datiden, hvor Hovedvægten lagdes paa den rene Lære. Paa Rosenholm levedes der et fromt Husliv med Bodsøvelser, Bønner, Faste og gode Gerninger, ledsaget af flittigt Studium i Bibelen og Andagtsbøger. Denne Bevægelse, der dengang satte Præg paa Livet i mange Adelsgaarde og Præstehjem og virkede stærkt tilskyndende til alvorligt Kristenliv, blev altsaa Herskabet paa Stubbergaard draget ind i.

Ogsaa paa anden Maade havde Fru Christence vist sin religiøse Interesse, idet hun ogsaa i sin Mands Levetid stod i venskabelig Forbindelse med Biskoppen i Ribe, den nidkære, dybt religiøst grebne Jens Dinesen Jersin. Han stod ogsaa den rosenkrantzske Bevægelse nær og arbejdede ligesom denne paa at vække religiøs Inderlighed. Da han pludselig døde 1636, laa der et Manuskript færdigt til en Andagtsbog, som hans Enke udgav under Titlen „Troens Kamp og Sejr“ og tilegnede Fruerne Sofie Parsberg og Christence Juel med den Begrundelse, at hun ofte havde hørt sin salige Mand berømme begge Fruernes særlige Hengivenhed og mangfoldige Velgerninger imod ham, hvorfor hun af Taknemmelighed tilegnede dem denne Bog. Hun sendte yderligere et haandskrevet Eksemplar til hver af dem; det ene af disse blev engang fundet ved Oprydning i et Hus i Ringkjøbing og sendt til Universitetsbiblioteket, hvor det nu findes.

Det fremgaar heraf, at Fru Christence allerede i sit tredje Ægteskab var stærkt interesseret i religiøse Spørgsmaal. Da saa hendes Mand døde, og hun derved igen stærkt fik Livets Omskiftelighed at føle, var det, hun

besluttede sig til at virkeliggøre, hvad der stod for hende som et helligt Liv, saaledes som hun havde mødt det paa Rosenholm. Hvad der fremfor alt drev hende dertil, var det Tungsind, som nu tog Magten over hende. Hun vilde forjage dette Tungsind ved et Liv i Fromhedsøvelser og haabede ad den Vej at naa til Sjælfred, ganske paa samme Maade som Nonnerne tidligere havde praktiseret det paa det samme Sted.

I den Anledning indrettede hun sig da en Husguds-tjeneste med Andagt, Bøn og Faste. Efterhaanden gik hun videre end Forbilledet paa Rosenholm og forpligtede sig højtideligt for Gud til en bestemt ugentlig Fastedag, idet hun ikke mente at kunne gøre nok for sin Sjæls Frelse. Man faar Indtrykket af en alvorlig bekymret Sjæl, der vilde sætte noget ind paa at faa Fred i sit Sind.

Imidlertid virkede alle hendes Fromhedsøvelser naturligvis ikke en virkelig Sjælfred i hendes Sind; derimod førte de til, at hun blev godt tilfreds med sig selv paa Grund af sin selvvalgte Gudsdyrkelse og iøjnefaldende Fromhed. Det tilfredsstillede hendes adelige Stolthed, at hun gjorde mere end alle andre for sin Sjæls Salighed. Dertil kom, at hun var en i høj Grad lunefuld Dame, hvis Gunst ingen let kunde være sikker paa. Og da hun tilmed trods al Klogskab og Fromhed var en meget uselvstændig Natur, som let lod sig lede, er det ikke vanskeligt at forstaa, at der ikke taaltes nogen Kritik af hendes Faste og Fromhedsliv, selvom den var aldrig saa vel ment, og i Virkeligheden ikke blot var sand, men ogsaa viste hende hen netop til det eneste, der kunde raade Bod paa hendes Tungsind. Og da hun saa kom til at staa overfor en Karakter, der ligesaa stejlt stod paa sit som det eneste rigtige, maatte det komme til en Katastrofe, hvor en af dem maatte

bukke under. Takket være Forholdenes Magt blev det imidlertid den, der mest havde Sandheden paa sin Side, som blev den svageste. Og den Underfundighed, hvormed den fornemme gudfrygtige Adelsdame benyttede sin Magt overfor sin oprigtige Sjælesørger, stiller hendes Fromhed i et alt andet end tiltalende Lys.

Præsten i Sevel.

I Aaret 1637 fik Sevel Sogn, hvor Stubbergaard ligger, en ny Sognepræst, hvad der var en Begivenhed, da de havde haft den sidste Præst siddende i 30 Aar. Den nye Præst hed Jørgen Lauridsen med Tilnavnet Friis, og han kom fra Viborg, hvor han i 3 Aar havde været Hører ved Latinskolen.

Han synes at være født noget efter 1610 og var formentlig en Præstesøn fra Sønderjylland. En Broder til ham, Matthias Friis, som var født 1605 og var Præst i Abild Syd for Ribe, optræder siden som sin Broders Forsvarer og er betydelig ældre, da han blev Præst 1626. Jørgen Friis havde gaaet i Viborg Skole og var bleven Student derfra 1632. Efter at have taget Bakkellavregraden 1634, fik han Ansættelse som Hører eller Lærer ved sin gamle Skole.

Mens han var her i Viborg, maa han have gjort sig fordelagtig kendt ved sin theologiske Kundskab, siden den førnævnte Holger Rosenkrantz til Rosenholm, som, foruden at være Leder af den omtalte religiøse Bevægelse, var en over hele den evangeliske Kristenhed navnkundig Theolog, ikke undsaa sig for at drøfte theologiske Spørgsmaal med den unge Theolog. Naar han nemlig siden hen paa Rejse kom til Viborg, plejede han, efter hvad Jørgen Friis' Broder fortæller, at lade sin egen Kusk køre den lange Vej ud til Sevel, 10 Mil frem og tilbage, for at hente Jørgen Friis op til en

Samtale om theologiske Emner. Det havde han dog sikkert ikke gjort, hvis han ikke havde anset hans Mening om Spørgsmaalene for at være af nogen Betydning.

Den egentlige Sammenhæng har aabenbart været den, at Jørgen Friis under Opholdet i Viborg har gjort Bekendtskab med Holger Rosenkrantz og er bleven draget med ind i den religiøse Bevægelse, som udgik fra Rosenholm. Og Holger Rosenkrantz har da anset ham for sin Lærling, der som saa mange andre af hans Disciple skulde bringe Bevægelsen videre ud til det jævne Folk, hvad han paa Grund af sin adelige Stilling ikke formaede. Bekendtskabet med Holger Rosenkrantz har saa igen skaffet ham Forbindelse med Knud Gyldenstjerne og hans Hustru, som hyppigt kom til Viborg. Og da saa Sognekalderet i Sevel blev ledigt, har de sikret sig ham som deres Præst, fordi han var af samme Aandsretning som de selv. Men saa meget desto større er da ogsaa Christence Juels Skuffelse blevet, da hendes Præst senere indtog et Stade, der var lige modsat hendes Forstaaelse af sand Kristendom, og hvad hun havde lært paa Rosenholm.

Præst i Sevel var han da blevet, og alt tegnede til en Begyndelse saare godt. Den nye Præst kastede sig med Iver over sin Præstegerning. Og ikke mindst tog han, der var vant til Undervisning, sig af Ungdommens Uddannelse i det store og vidtstrakte Sogn, noget, der naturligvis var bleven særlig forsømt i Formandens Alderdomsaar. Det varede da heller ikke længe, før han kunde glæde sig baade over Herskabets og Sognebeboernes Hengivenhed og var i høj Gunst hos Biskoppen i Ribe. Som rimeligt var, kunde ikke alle taale den Yndest, den unge Præst havde vundet sig hos sit Herskab; man saa skævt til ham af den Grund. Blandt

disse misundelige var nogle Nabopræster og derimellem hans Provst, som saavidt vides var en Jens Christensen Ølby i Nabosognet Haderup.

Kort efter at Friis var kommet til Sevel, døde Knud Gyldenstjerne. Mens Fru Christence var i Norge, stod hun i Brevveksling med sin Sognepræst om de aandelige Spørgsmaal, som nu saa stærkt optog hendes Sind. Og det synes, som om han til en Begyndelse har bestyrket hende i sit Forsæt om at indrette sit fremtidige Liv efter Forbilledet paa Rosenholm. Men da hun saa kom hjem fra Norge, og han kom i Samtale med hende om Spørgsmaalene, saa han snart, at det var ikke den rette Vej til at blive Tungsindet kvit at slaa ind paa Faste og Andagtsøvelser og gøre gode Gerninger. Og jo mere han talte med hende og følte det som sin Pligt i Egenskab af hendes Sjælesørger at hjælpe hende til Fred i sin Sjæl, jo tydeligere forstod han, at det var noget helt andet, hun trængte til for at faa Bugt med sit tunge Sind.

Sagen var, at han under Forsøget paa at hjælpe sit høje Herskab til Rette med de tunge Tanker, havde givet sig i Lag med at læse Luthers Skrifter. Det var især Luthers Kirkepostille, Huspostillen og hans Udlægning af Davids Psalmer. Det blev en hel Oplevelse for den unge Præst at gøre Bekendtskab med Luther. Skønt luthersk Theolog havde han sagtens ikke fordybet sig synderligt i Luthers opbyggelige Skrifter før i Tiden. Nu kom de i rette Tid paa hans Vej. Omgangen med den anfægtede sjælebekymrede Adelsdame har sagtens ogsaa grebet ham selv og vist ham, hvor lidt han selv havde at bygge paa trods al Skolelærdom. Han blev en anden fra den Tid af.

Her hos Luther mødte han nemlig en hel anden Opfattelse af, hvad der var sand Kristendom, end den,

han hidtil havde haft og forkyndt. Luther vilde ikke vide af nogen fortjenstfuld Gerning at sige, al den Slags fejede han til Side, for ham var der kun en eneste fortjenstfuld Gerning til i Verden, Jesu Kristi Betaling én Gang for alle for vore Synder. Og vilde et Menneske frelses, saa kom det ikke an paa Bodsøvelser eller saakaldte gode Gerninger, de formaaede intet i Retning af at hjælpe en besværet Samvittighed til Fred. Nej, Gud havde skænket arme Syndere Kristi blodige Fortjeneste i Daaben, Guds evige Naadepagt. Det var den faste Grund, som aldrig kunde rokkes. Hvad det gjaldt om, var blot dette ene, at tage imod Daabens Naade i frimodig Tro, hvordan vi saa end var eller følte os. Andet behøvedes ikke. Tværtimod skulde man af al Kraft se at komme til Livs baade al Tillid til sine egne gode Gerninger, at man derved vilde gøre sig værdig til Guds Venskab, og al forsagt Tvivlen om, hvorvidt Guds Naade ogsaa gjaldt én.

Det var et godt Fund, Jørgen Friis havde gjort. Set fra et Sjælesørgerstandpunkt kunde han ikke have fundet noget, der bedre end disse evangeliske Toner var i Stand til at gøre det af med Adelsdamens tunge Sind, forudsat da at hun mente det alvorligt med sin Søgen efter Fred. Her var Grund under Fødderne, som nok kunde give en arm besværet Samvittighed Fred: Guds urokkelige Naadepagt med os i Daaben, hvilende paa Kristi fuldgyldige Betaling for Synden, modtaget i Tro.

Jørgen Friis, som nu var overbevist om at have fundet Lægemidlet mod al Bekymring og Tungsindighed, var heller ikke den Mand, der skjulte det Lys, der var gaaet op for ham selv. Der blev ingen Lejlighed forsømt, hverken i Kirken eller i privat Samtale med Naadigfruen, til at gøre alle bekendt med, at Vejen til Gud ikke gik gennem Søgen og Beden og Hysten,

som han udtrykker sig, men gennem en frimodig Tro paa, at Guds Naade fra Daaben staar fast urokkeligt.

Men overfor Fru Christence kom Jørgen Friis snart tilkørt med sin Forkyndelse af Guds Naade fra Daaben og sine Angreb paa Gerningsretfærdigheden. Hun vilde nok bede om, at der

blev taget Hensyn til hendes fromme Bødsøvelser og gode Gerninger, hvad havde hun ellers for, at hun førte det forsagende Liv, hun gjorde. Hun kunde eller vilde ikke tilægge sig den Trøst, han bragte hende. Han lod sig dog ikke forknytte af, at han overfor hende syntes at tale for døde Øren. Modstanden æggede ham blot til endnu stærkere at

betone Guds Naades Urokkelighed. Overfor hendes Tvivlen om Guds Naade og Forsøg paa at gøre sig fortjent til den stillede han Guds Naades Urokkelighed under alle Forhold, saa det næsten syntes lige meget, hvordan et Menneske stillede sig. Det var dog ikke Jørgen Friis's Mening.

Hans Hensigt var at hjælpe hendes bekymrede Sjæl til Fred ved at vise hende, at Guds Naade stod fast ogsaa for hendes Vedkommende fra hendes Daabsstund af, om hun blot vilde tro det. Og det var rigtigt og

Holger Rosenkrantz

netop det, hun trængte til at faa sagt. Men naar Friis derfra vendte sig til Angreb paa alle Bodsøvelser og blot forkyndte Daabens umistelige Naade, løb han let Fare for at trøste med Guds Naade paa urette Sted, saa det blev glemmt, at Naaden nok staar fast, men kun modtages af Syndere, der omvender sig og tror. Hertil kom, at Jørgen Friis, som hele Datiden, var i Besiddelse af en stor Portion Rethaveri og Stridssyge, der idelig og altid skulde slaa om sig med det, han nu særlig havde faaet fat i.

Alligevel er det et godt Tegn paa, hvor dybt det har grebet Jørgen Friis's egen Sjæl, som han søgte at bringe den høje naadige Frue, at han ikke nogensinde var til at bevæge til at tilbagekalde en Smule af, hvad han havde lært, tiltrods for, at han havde maattet lide utroligt derfor. Han havde lært det af Luther, og man maa lade ham, at han handlede i Luthers Aand, naar han, skønt til sidst domfældt af alle, ikke vilde opgive hvad der stod for ham som usvigelig Sandhed.

Vi skal nu i det følgende se, hvorledes denne Sag, der tog sin Begyndelse med Præstens Forsøg paa som Sjælesørger at hjælpe den anfægtede Adelsdame ud af sin Nød, udvikler sig. Og takket være Jørgen Friises Broder, Matthias Friises Skildring deraf i sit Forsvarsskrift for Broderen og de mange Indlæg i Sagen, der foreligger baade fra Jørgen Friises og andres Side er vi i Stand til at følge det hele ofte endogsaa i de mindste Enkeltheder. Det Tidsbillede, der derigennem oprulles for os, er af særlig Interesse at betragte paa Grund af den Fylde af Enkeltheder, Personer og Forhold, vi gør Bekendtskab med.

Forspil til Tragedien.

Den første Begyndelse til en Modsætning mellem Fru Christence og hendes Sognepræst laa imidlertid

længere tilbage. Den fremkom endnu, mens hun opholdt sig i Norge, og stod i Forbindelse med Forholdet til Holger Rosenkrantz.

Ud fra det Livssyn, Holger Rosenkrantz efterhaanden var naaet til, og ved at se, hvor lidt den rene Lære var i Stand til at fremkalde et helligt Kristenliv, førtes han til at fremsætte en ny Lære om Menneskets Frelse eller Retfærdiggørelse, det farligste Punkt, nogen kunde røre ved i den lutherske Kirke dengang. Han vilde ikke nægte Rigtigheden af, at et Menneske retfærdiggøres uforskyldt af Naade ved Tro paa Jesus Kristus. Det skulde først ske; men derefter, sagde han, skulde følge en Retfærdiggørelse af Gerninger, da vi jo engang skulde dømmes efter Gerninger.

Skønt dette kun meget spagfærdigt antydedes i et Skrift, vakte denne Afsvækkelse af den lutherske Frelseslære Opsigt endog i Udlandet, og han udraabtes højlydt som Kætter. Theologernes Raad i København fik da Spørgsmaalet til Bedømmelse, og det endte med, at de 1639 brød Staven over ham.

Havde han nu ikke været Adelsmand og højt anset alle Vegne, havde han været sikker paa en haard Medfart. Nu kunde han tage mere rolig paa Theologernes Forømmelse og gav sig til at udarbejde et Forsvarsskrift mod det theologiske Fakultet i København for at vise, hvor ubilligt de havde behandlet ham.

Under et Besøg, han paa denne Tid aflagde i Viborg, og hvor han, som han plejede, lod sin Kusk hente Jørgen Friis i Sevel op til Viborg til en Samtale, lod han denne læse i dette Forsvarsskrift i nogle Timer for at høre, hvad han mente om det. Paa Grund af forskellige Forhindringer blev der imidlertid slet ingen Lejlighed for Holger Rosenkrantz og Jørgen Friis til at faa drøftet Spørgsmaalene i Viborg. Men efter at være kommet

til sit Hjem, tillod Friis sig i Tillid til den Yndest, han hidtil havde nydt hos Rosenkrantz, at tilskrive ham sin Mening om forskellige Punkter i Skriftet, som han særlig havde noteret sig.

Men da Friis allerede dengang, det var i 1640, var kommet under stærk Paavirkning af Luthers opbyggelige Skrifter og blevet grebet af den stærke Naadesforkyndelse, som der mødte ham, kunde han ikke længere følge sin tidligere Mester i Fremhævelsen af det bodfærdige Livs Betydning til Frelse, som havde foraarsaget Læren om Retfærdiggørelse af Gerninger. Friises Brev var derfor nærmest et Forsvar for Theologernes Standpunkt og en Afvisning af Rosenkrantz's Lære.

Dette blev taget meget unaadigt op af Holger Rosenkrantz, som havde ventet i ham at finde en absolut Meningsfælle. Mindst af alt kunde han ane, at en af hans egen Kreds, Fru Christence, ved sit Tungsind havde kastet ham i Armene paa Luther og dermed skilt ham af med en Tilhænger. Men Sagen var jo, at Friis i Praksis havde set, hvor lidt denne Lære var værd, og selv havde fundet Hvile i Troen paa Daabens Naade.

Fra den Dag af nærrede Holger Rosenkrantz en afgjort Modvilje mod Friis, og efter Matthias Friis's Mening blev det den første Aarsag til Præstens Ulykke. Fru Christence maatte naturligvis afgjort staa paa Rosenkrantz's Side; hun vilde jo i sit Liv gøre fuld Alvor af at gøre sig selv retfærdig ved Gerninger. Og hun var jo gennem sin Broderdatter i Familieforbindelse med Rosenkrantzerne. Som Følge deraf blev hun snart vidende om Bruddet mellem Rosenkrantz og hendes Præst. Hun blev derved endnu mindre tilgængelig for Friis's idelige Forsøg paa at omvende hende til sin Mening og ivrigere til at holde paa sit. Og han kom mere og mere til at se hendes selvvalgte Bodsgerninger som en Mis-

kendelse af Kristi fuldbragte Værk. Enten havde Kristus gjort alt til vor Frelse, og saa var vore Gerninger uden Betydning, eller ogsaa havde han ikke, mente han.

Da hun nu endogsaa ved et ligefremt Løfte havde forpligtet sig til en bestemt Fastedag om Ugen, og han udfra Apostlen Paulus's Breve og Luthers Skrifter foreholdt hende det farlige for Samvittigheden heri, fattede hun Uvilje mod ham paa Grund af hans Tilrettevisning.

„Hun gjorde sig,“ som Matthias Friis skriver, „mere Samvittighed af at tage sit Fasteløfte tilbage end af at fatte et hemmeligt Nag til sin uskyldige Præst.“

Nu var Jørgen Friis naturligvis ogsaa

letsindig nok til at drage disse Stridsspørgsmaal frem paa Prædikestolen paa en Maade, som maatte harme hende. En Del ungdommelig Forfængelighed blandede sig i med. Han skulde vise, at han havde Ret. Og hvad der gav ham Mod, var sikkert ogsaa Forvisningen om at have det theologiske Fakultet i København paa sin Side, da det jo havde domfældt den Lære, som Fru Christence vilde praktisere. Personlige Uvenner af Friis gjorde ogsaa deres til at sætte Naadigfruen op mod den dristige Præst.

Jørgen Rosenkrantz

Fru Christence var imidlertid klog nok til aldrig at lade sig mærke med, hvor unaadig hun optog hans Omvendelsesforsøg og Tilrettevisninger. Hun viste sig bestandig som en bekymret Sjæl, der søgte Trøst og Hjælp, og viste sig udadtil, som om hun var ham hjertelig hengiven, saa han anede slet ikke noget om, hvorledes hun i Virkeligheden var sindet imod ham. Og stadig var hun lige stærkt beskæftiget med at gøre Bod for sine Synder ved sine gode Gerninger, mens han paa sin Side stræbte at hjælpe hende til Fred i hendes Salighedssag.

Saaledes stod det nu tilsyneladende som et Sjælesørgerforhold, men i Virkeligheden ulmede det til en større Brand, som vilde bryde ud ved første givne Lejlighed.

Forvarsel om Uvejret.

Som Sagen stod mellem Adelsdamen og hendes Sognepræst, maatte det en Dag bryde ud i Fjendskab. Et Øjeblik skulde det dog tilsyneladende tegne til, at han skulde vinde hende og bringe hende til at indse, at det var en farlig og ørkesløs Vej, hun var slaet ind paa. Men det var ogsaa kun tilsyneladende, i Virkeligheden kom de ved den Lejlighed endnu længere fra hinanden.

Søndag den 8. Trinitatis Sommeren 1641 prædikede Friis i Kirken over de falske Profeter i Faareklæderne og talte om, hvorledes Djævelen ofte benyttede fine Folks Penne, der ellers skrev godt, til at lægge Anstød for saarede Samvittigheder. I den Anledning omtalte han nogle Smaabøger, som han havde truffet hos Folk, hvori det angrende Hjerte blev kaldt det rette Offer, der skulde bringes Gud til Betaling for Synden. En saadan Tale vilde han advare imod, fordi det var en Nedsættelse af Kristi fuldgyldige Betaling for alle Men-

neskers Synder. Ligeledes advarede han imod den Betragtning, at vore egne gode Gerninger skulde være nødvendige til Salighed, det var at lægge Anstød for saarede Samvittigheder at fordre noget saadant.

Fru Christence var i Kirke den Søndag og gik til Alters efter Prædikenen. Om Aftenen var Friis indbudt til Stubbergaard. I Samtalens Løb indrømmede hun, at han havde Ret i, hvad han havde talt, og beklagede sig over, at hun selv havde taget Anstød af saadan Tale, fordi man fik Følelsen af, at man aldrig havde gjort nok til Salighed. Til Bevis herpaa fremtog hun af sin Bogsamling en Bog i Manuskript, der var paa Latin og omhandlede Jesus Siraks Bog. Det var formodentlig et Hefte fra den rosenkrantzske Kreds, hvor man brugte at lade skrevne Opbyggelsesbøger og theologiske Skrifter cirkulere mellem Venner.

Om denne Bog fortalte hun, at Forfatteren paa det ene Blad talte saa fortrøstningsfuldt for bange Samvittigheder, men paa det næste modsagde han sig selv ved at kræve fuldkommen Lydighed som Frelsesbetingelse, saa man havnede i Tvivl om, hvorvidt man nu ogsaa var god nok. Dette bekræftede hun fra sin egen Erfaring. Der udspandt sig nu en lang Samtale om den Ting, og Friis glædede sig meget over hendes usædvanlige aabenhjertige Maade at tale til ham paa ved denne Lejlighed. Mindst af alt tænkte han paa, at hun skulde have fattet særlig Uvilje mod ham paa Grund af hans Udtalelser i Kirken, saaledes som det siden vises at være Tilfældet.

Det saa altsaa foreløbigt meget lyst ud og skulde endda komme til at tegne sig endnu skønnere. Nogle Uger senere i Byghøstens Tid, da Friis igen var indbudt til at besøge Fru Christence, og de atter førte en saare venskabelig Samtale med hinanden, viste hun

ham en trykt, dansk Opbyggelsesbog, Bent Thorsøns: It aandeligt Rustkammer, der var tilegnet Axel Rosenkrantz og Hustru til Glimminge i Skaane, en Slægting til hendes første Mand, og udkommen 1622. Denne Bog bad hun Friis om at læse igennem for hende og sige, om den indeholdt noget, som efter hans Mening kunde volde bedrøvede Samvittigheder Anstød, at han da i Korthed vilde give hende det til Kende, saa hun kunde vogte sig under Læsningen af den.

Jørgen Friis opfyldte hendes Ønske og læste Bogen ret flygtigt igennem, optaget som han var af sin Embedsgerning. Og han var naiv nok til at sende hende den tilbage tillige med en Seddel, hvorpaa han skrev:

Evig Trøst!

Gunstige gode Frue Christence Juel, jeg takker Eders Velbaarenhed ydmygeligen og af Hjertet for denne Trøstebog, I mig ringe vilde meddele. Jeg læste Bogen og takker Gud, der ved saamange Midler stadfæster mig uværdige i den rene Tro til sit Navns Ære. — Jeg ved ikke, jeg har læst nogen dansk Bog, der fremsætter den Artikel om Syndernes Forladelse, om vor Forløsning fra Synden og Syndens Magt, saa fuldkomment, saa klart og bart som denne. Jeg har jo i disse Aar lært det hos Luther, den Guds Mand, og er bleven saa meget mere stadfæstet ved denne. Gud give, alle Lærere vilde saa tale for de elendige Samvittigheders Skyld, da blev der ikke saa mange hængende.

Men vogter Eder dog for den almindelige Vildfarelse om Poenitensen [ɔ: Boden], thi han skriver udtrykkeligen: „At er et Menneske henfalden til den evige Død, skal han forlige sig med Gud ved Poenitense.“ Ligeledes et andet Sted: „At Poenitensen er det rette Mittel, ved hvilket Syndere er bleven Venner med Gud.“ Det er at gaa Kristus alt for nær. Thi hans Død og Blod,

Bøn og Forbøn er alene det rette Middel, hvorved vi er bleven Venner med Gud, og beholdes stedse i Venskab, thi hans Blod og Forbøn alene holder saadan Venskab stedse ved Magt, at vi hvert Øjeblik uforhindret ved ham som Mægler kan faa og finde evig Trøst . . .

Jeg undrer mig, hvorledes den gode Mand er kommen til saadant at skrive, han som er ellers saa ren og trøstig. Men saa kommer Satan indsnigende med sin Forgift, at end ikke saadanne kan tage sig i Vare for saadant, hvorfor vi ringe og uforfarne har nok behov at tage os i Vare. — Sandhedens Aand lede os til al Sandhed.

Fruen vil erindre sig, hvad der blev sagt den Søndag om de falske Profeter og tage den ringes Raad op i bedste Mening, som jeg ikke tvivler.

Gud evindeligt befaledes.

Eders Velbyrd. villige Tjener

Jørgen Lauridsen Friis.

Friis anede ikke, hvilket forfærdeligt Vaaben han i denne Seddel havde skaffet Fru Christence i Hænde, om hun havde onde Hensigter imod ham. Her havde han jo udtalt sig nedsættende om en Bog, der var gaaet igennem den theologiske Censur med Attest for Rettroenhed. Det var nok til at fælde sin Mand dengang. Ganske vist havde han skrevet efter hendes Anmodning, og det var ment som et Samvittighedsraad for hende personligt. Men det blev der siden ikke taget mindste Hensyn til. Tværtimod blev det offentlig fremdraget og udlagt i værste Mening som et Angreb paa den lutherske Kirkes Bodslære.

I og for sig er det i Grunden en Skam, at Benth Thorsøns Andagtsbog skulde være Aarsag til denne Ulykke for Præsten. Det er ellers en ganske god Opbyggelsesbog efter Datidens Forhold, selv om Jørgen

Friis har Ret i sin Anke imod den, at den lægger for megen Vægt paa et Menneskes egne Bodsgjerninger; det gør den nemlig helt igennem. Bogen er forsynet med et tredobbelt Motto, der kendetegner dens Indhold:

Psalme 39: Herre lær mig at betænke mit

Endeligt, at jeg skal dø.

Hieronimus: Hvo der tænker altid paa Helvede,

han kommer aldrig deri.

Alle Gudfrygtiges Valgsprog: Lev en Dag saa,

at du den anden tør dø.

I det følgende Halvaar talte Præsten og Fru Christence ofte sammen, men uden at hun med et Ord antydede, hvorledes hun havde optaget hans Bemærkninger om Bogen; han fik Indtryk af, at hun var godt tilfreds med ham.

Da hændte det pludselig, at hendes eneste og elskede Søn, Preben Gyldenstjerne, blev farlig syg, hvorfor hun lod skikke Bud efter Friis, for at han skulde komme og give den syge Nadveren og holde en lille Trøstetale paa Borgen. Jørgen Friis indfandt sig og holdt en Tale over Aabenbaringen 22, 17: „Og Aanden og Bruden siger: Kom, og den, som hører, siger: Kom, og den, som tørster, han komme, og den, som vil, modtage Livets Vand uforskyldt.“

Efter at den hellige Handling var forbi, takkede Fru Christence ham hjerteligt med Taarer i Øjnene for den gode Trøst, han havde bragt hende. Men hun føjede dertil følgende Udtalelse:

„At hun maatte bekende, at der til Tider havde forekommet noget i hans Prædikener, hvorover hun havde følt sig stødt, især naar han havde talt om selvvalgt Faste, stedsevarende Søgen og Hysten; men det var nu fuldt ud opvejet i hendes Øjne ved denne ene Prædiken, saa hun slet ikke vilde tænke paa det andet mere.“

Jørgen Friis, som slet ikke havde haft nogen Anelse

om, at han havde forarget sit høje Herskab med sine Prædikener, tværtimod, blev ikke saa lidt bestyrtet ved at høre hendes Udtalelse. Han forsøgte at forsvare, hvad han havde sagt om Faste og lignende, ved at sige, at han havde gjort det i den Hensigt, at alle arme Samvittigheder skulde finde og beholde en fast og evig Trøst ved Troen paa Jesu dyrebare Blod i Kraft af Guds evige Naadepagt med os i Daaben. Og han havde villet forhindre, at nogen blev ledet ind i Tvivl eller gik hen og fortrøstede sig til egen Værdighed. Desuden mindede han hende om, hvad de havde drøftet ved deres private Samtaler.

Fru Christence faldt ham imidlertid i Talen og sagde, at det kunde de nu ikke faa Tid til at tale mere om ved den Lejlighed, da den Adelsmand, som var ved at tilberede Medicin til hendes Søn, ventede paa hende. Og desuden var hun nu som sagt saa fuldt ud tilfreds efter den Prædiken, han havde holdt for hende i Dag, saa hun følte sig i den største Taknemmelighedsgæld til ham. Dog havde hun en Bøn til ham, om han vilde gøre hende den Tjeneste skriftlig at tilkendegive hende sin Mening om alle disse Spørgsmaal, men især om Bod og Bodsøvelser, saa vilde hun være særdeles fornøjet.

Der gik da en Uges Tid eller saa, da kom der et meget hjerteligt Brev fra Fru Christence til ham, hvori hun mindede ham om det Ønske, hun havde forebragt ham, og tillige lovede hun, at hun da ogsaa skriftlig vilde fremsætte sin Mening om disse Spørgsmaal. Det saa altsaa ud til at skulle føre til en skriftlig Forhandling i al Venskabelighed mellem de to om de brændende Spørgsmaal.

Friis gav sig saa til at udarbejde en Fremstilling af Læren om Boden og de udvortes Bodsøvelser, men holdt sig nøje til Kirkens Lære og gjorde flittig Brug

baade af Bibelen og den augsburgske Trosbekendelse. Han hørte siden ikke mere om den Ting. Men en Maanedstid efter kom der igen en Epistel fra hende, hvori hun fortalte, at hans Brev til hende om Boden til hendes store Sorg var blevet borte for hende, hvorfor hun vilde bede ham, om han ikke engang til vilde skriftlig forklare hende sin Mening om Spørgsmaalet. Hun undlod oven i Købet ikke højtidelig at kalde Gud til Vidne paa, at Brevet virkelig var blevet borte. Friis opfyldte hendes Ønske og skikkede hende en Skrivelse af samme Indhold som den foregaaende uden at spille en Tanke paa, at der kunde ligge noget under.

Pinsedisput paa Stubbergaard 1642.

Tredie Pinsedag 1642 var Jørgen Friis indbudt til Stubbergaard. Forholdet til Fru Christence stod vedblivende paa det venskabeligste. Paa Borgen mødtes han med sin Provst og en Nabopræst, som ligeledes var inviteret dertil. Under Samværet ved den Lejlighed lagde Værtinden ligesom tilfældigt en lille Bog paa Bordet, hvori det Udtryk fandtes, som Jørgen Friis havde ivret saa stærkt imod, nemlig dette, „at det angrende Hjerter var det rette Offer, vi skulde bringe Gud til Betaling for vore Synder“. Friis tænkte ikke paa, at Fru Christence kunde have onde Hensigter med at faa den Bog frem, da hun jo den Søndag Aaret i Forvejen havde givet ham Ret i hans Angreb netop paa dette Udtryk.

Da der nu opstod en ret varm Disput mellem de tre Gejstlige om Berettigelsen af dette Udtryk, idet Provsten og den tredie Præst holdt med Forfatteren mod Friis, lagde han nok Mærke til, at der blev givet meget nøje Agt paa hans Udtalelser, og at man ikke var fri for at fordreje dem og gøre dem stærkere, end de var. Han

lod imidlertid som ingenting og udtalte, at efter hans Mening var det et meget ubetænksomt Udtryk og en Miskendelse af, at Jesus Kristus engang for alle havde ydet Betaling for vore Synder. Der blev saa debatteret frem og tilbage, saaledes som Præster ogsaa dengang plejede van at drøfte theologiske Stridsspørgsmaal mest for at diskutere, og Provsten og den anden Præst søgte paa enhver Maade at undskylde Forfatteren, at han havde brugt dette Udtryk. Pludselig greb Fru Christence ind i Disputen og sagde, „at hun vilde give meget til, at hendes Præst vilde give sine Prædikener en anden Skikkelse“.

Met ét gik det op for Jørgen Friis, at det ikke var en almindelig venskabelig Disput men ramme Alvor, og at han var inviteret til Stubbergaard, for at de kunde faa Lejlighed til at fange ham i Ord. Trods sin Bestyrelse fattede han sig og gav Fruen Svar paa Tiltale:

„Han var sig ikke bevidst, at have lært andet, end hvad der stemmede med Guds Ord og den augsburgske Trosbekendelse. Og han var overbevist i sin Samvittighed om, at dette alene var det ufejlbare Ord til Sandhed og Liv: At den Herre Jesus alene med sit Blod havde betalt for vore Synder, og at intet Menneske ved sin Anger, Fasten eller andre Gerninger var i Stand til at tilvejebringe det ringeste til Udsoning af Synden, men Jesu Betaling blev af Naade regnet os til Retfærdighed ved Tro alene fra vor Side. Derfor kunde han med en god Samvittighed hverken lære eller prædike anderledes, og han var heller ikke tilsinds at gøre det, om han saa fik Alverden for det. Iøvrigt haabede han, at den naadige Frue erindrede, hvad han havde lært om Nyttens og Nødvendigheden af Anger og lignende. Hans Hensigt med det havde blot været, at Kristi Fortjeneste med Hensyn til vor Retfærdiggørelse og Forsoning

med Gud ikke paa noget Punkt blev gaaet for nær. Og i det Spor vilde han fortsætte. Derfor anmodede han til Slut om, at man vilde lade ham i Fred og ikke opfordre ham til at gøre noget, der vilde forringe Kристи Ære og volde hans Samvittighed Fortrød.“

Efter denne Udtalelse i fuldeste Alvor blev der stille. Man forsøgte at lede Sanitalen ind paa mindre personlige Emner, da Jørgen Friis aabenbart havde taget sig Sagen meget nær. Men hvem der ærgrede sig over den Vending, Disputen havde taget, var den Nabopræst, som intet anende havde været med til noget, han antog for en venskabelig Diskurs, men som i Virkeligheden havde til Hensigt at ramme Friis. Efter hvad Matthias Friis fortæller, havde samme Præst ofte udtalt sin Beklagelse over det skete.

Men hvem der forstod at udnytte det forefaldne var Fru Christence og Provsten. De gav det nemlig siden Udseende af, at der ved denne Lejlighed var bleven givet Friis en lovformelig Advarsel for den Lære, han førte, men dette var blevet afvist med Foragt af ham.

Skønt dette heftige Optrin paa Stubbergaard den tredie Pinsedag vedblev at staa for Friis som Vidnesbyrd om, at der var Fare paa Færde, maatte han tro, at Fru Christence i hvert Fald ikke vilde gøre noget for at skade ham, da hun ikke blot ved Afskeden den Aften men ogsaa ellers ved alle Lejligheder siden viste ham en saadan Venlighed og Hengivenhed, som om hun var ham fuldtud gunstig stemt. Og forøvrigt, saa var det jo kun en Sag, der var drøftet indenfor fire Vægge, og som der næppe blev mere ud af, derfor slog han sig til Taals.

Anklaget for Biskoppen.

Det blev nu ikke ved Disputen paa Stubbergaard. En Dag omtrent to Maaneder senere fik Friis Besøg af

Provsten, som havde med sig en Skrivelse fra Biskop Hans Borkersen i Ribe, hvori det paalagdes Jørgen Friis hurtigst muligt at fremsende en Erklæring til ham paa Dansk om: „Hvorledes og under hvilken Skikkelse han hidtil havde lært om Boden og i Særdeleshed om dens Nødvendighed.“

Saa var da Sagen altsaa forebragt Biskoppen. Efter Friis's Mening kunde det kun være hans Uven Provsten, der havde været Mester herfor. Fru Christence tiltroede han ingen Andel i Anklagen, da hun stadig var lige venlig imod ham.

Jørgen Friis opfyldte punktlig Biskoppens Forlangende og sendte sin Erklæring til Provsten. Men da Friis havde forsegleet Konvolutten, som indeholdt Erklæringen til Biskoppen, vilde Provsten ikke fremsende den, og han maatte da selv skaffe den den lange Vej til Ribe. Grunden til, at Friis havde forsegleet Brevet til Biskoppen, var naturligvis den, at han ønskede Provsten som formentlig Angiver holdt udenfor Sagen.

Erklæringen er dateret 8. Trinitatis 1642, Aarsdagen for den Prædiken om Faareklæderne, som, uden at hun vilde tilstaa det, havde saaret Fru Christence dybt.

Jørgen Friis udtaler i denne Erklæring som paa Stubbergaard, „at Bod og et angerfuldt Hjerte kan intet betale for Synden end ikke det allerringeste“. Og han udvikler, „at en Synder skal først lære sine Synder at kende ved Loven, thi den, som ikke kender og ikke føler sin Synd, hvad skøtter han om Kristus og hans Evangelium. Men naar det er sket, kommer Evangeliet i rette Tid, hvorved den Helligaand optænder Troen i Hjertet til Kristus, hvilken Tro alene gør retfærdig og salig. — Før denne Tro kommer, er der intet godt hos et Menneske, men den Anger, der findes forud, er Judas's Anger, der kun kan føre til Død. Men naar Troen

er kommen, saa er alt, hvad et Menneske gør, Gud velbehageligt, ogsaa det at bringe Gud et angerfuldt Hjerte som Offer. Boden er nødvendig for at vise, at Troen er ægte. Og naarsomhelst et Menneske bekender sine Synder og beder om Forladelse i Jesu Navn, er Gud tilrede med sin Naade og forlader Synden alene for Jesu Kristi Døds Skyld, thi hans Pine og Død er alene Betaling for Synden."

Til Slut udtalte han, „at en Forkyndelse af den Art altid vil være Verden imod og nedkalde Forfølgelse over dens Forkyndere. Selv formaner han baade i Kirke og Hjem sine Tillørere, især de ryggesløse, til at gøre Bod og søge Guds Tilgivelse for deres Synder“. Efter at have bekræftet Rigtigheden af sin Fremstilling slutter han med at anbefale sig til sin høje Foresattes Bevaagenhed, „saa han trygt kan være med til at udbrede Evangeliets Sandheds Ord i denne bevægede Tid“.

Mærkelig nok nævner han slet ikke Daaben, som han ellers bestandig siden henviser til.

Det lader næsten til, at Biskoppen har fundet Erklæringen fyldestgørende, i hvert Fald blev der aldrig gjort noget ud af den. Et andet er, om han har anset Sagen for afsluttet dermed. Har han været af den Mening, saa har de, der havde anklaget Præsten, i hvert Fald sørget for, at det ikke blev derved og holdt Biskoppen til Ilden. Det varede imidlertid nogen Tid, inden de var færdig til at gøre mere ud af det.

Froprædikenen paa Stubbergaard.

I de følgende tre Uger søgte Jørgen Friis ofte at træffe sammen med Fru Christence for at faa Lejlighed til at udtale sig om den Anklage for Biskoppen, men forgæves. Ved allehaande Udflugter unddrog hun sig fra at komme i Kirke og høre hans Prædikener. Efter-

haanden som Tiden gik, og han af Venner blev advaret imod hende, og ogsaa selv lagde Mærke til et og andet, forstod han saa meget, at den gode Dame i hvert Fald ikke var helt uskyldig i Angivelsen for Biskoppen

Da hændte det, at der en Dag kom Bud til ham, at den naadige Frue var faldet og havde slaaet sig slemt, saa hun havde maattet gaa til Sengs, hvorfor hun anmodede Præsten om at komme ned og holde en Froprædiken for hende paa Borgen om Søndagen.

Da nu Friis var bleven klar over hendes sande Hjertelag overfor ham, og Teksten til den Søndag, den 11. Trinitatis, Farisæeren og Tolderen, var som skabt til den Lejlighed, gjorde han sig Umage for i sin Tale at rense sig for den Mistanke, der var rettet imod ham, og for at tale lidt til den høje Dames Samvittighed. Han vilde nok lade hende forstaa, at han vidste lidt Besked, og at han ikke var bange. Det er saa heldigt, at den Prædiken er til endnu, og da det er den eneste, vi har af Jørgen Friis, har den jo sin Interesse, ikke mindst fordi den altsaa er holdt for Fru Christence personlig. — Den er vist hverken bedre eller ringere end Jævnmaalet af, hvad der blev budt af Prædiken dengang. Hvad der interesserer mest ved den, er den Uforfærdethed, den viser os Jørgen Friis i Besiddelse af, at han ikke veg tilbage for at tugte hendes selvvalgte Gudsdyrkelse, selv da han kun havde hende som Tilhører, og hun laa til Sengs. Men det forklarer os unægtelig ogsaa, at hun kunde have sine Aarsager til at være ham paa Nakken. Iøvrigt holder han sig ganske til sin Tekst, og hans Prædiken er ualmindelig kort og ikke til at tage fejl af.

Ejendommelig for denne Prædiken er det, at der efter hvert Afsnit er en lille Bøn, hvori han ligesom sammenfatter, hvad der er sagt i Forvejen. Prædikenen, som

ikke her kan gengives i sin Helhed, falder i 2 Dele, idet han efter en kort Indledning først taler om Farisæerhovmodet, hvori det bestaar, hvoraf det kommer, hvordan Gud ser paa det, og hvad Straf det faar, og dernæst om Tolderens Ydmyghed udfra de tre Udtryk: Han stod langt borte — han slog sig for sit Bryst — og han sagde: Gud vær mig Synder naadig. Det hovmodige Sind skildres som Tillid til egen Fromhed; det er kristelig set godt at faste og har sin Betydning for at berede os til Bøn, vel at mærke, naar vi ikke gør os nogen Fortjeneste deraf, som var det en Vej til Frelse, thi der er kun én Vej, der fører til evigt Liv, og det er Kristus, og den Vej kan vi kun finde ved Tro paa hans Navn. Det skal vi altsaa vogte os for at gøre. — Og ligeledes maa vi ogsaa tage os i Vare for, „at vi ikke med vor Fasten binder os til en bestemt Tid som Farisæeren, thi saadan at binde sig er uhyre farligt for Samvittigheden og giver ofte stor Forargelse“.

At nu nogen kan henfalde til et saadant Hovmod, skyldes Mangel paa Kendskab til sig selv og Herrens Lov, ellers vilde Mennesker afstaa fra at stole paa sin egen Retfærdighed og stride imod det som en Afgudsdyrkelse, saadan som han da ogsaa i mange Prædikener har straffet og fordømt alt saadant Afguderi, hvad Kød og Blod ikke kan fordrage.

Overfor Farisæerhovmodet staar Ydmygheden efter Tolderens Eksempel, hvilket vil sige, at regne sig selv for den allerringeste. Den, der ved Guds Naade kommer dertil og i Tro sukker og beder til Gud bliver bønært og retfærdiggjort for Kristi Skyld alene, mens den hovmodige, om han holder fast ved sit Hovmod indtil Enden, skal fornedres til Helvedes Afgrund.

Dette Uddrag faar være tilstrækkeligt til at give et Begreb om, hvad Friis lod den adelige Dame høre ved

denne Lejlighed. Det personlige Sigte er tydeligt nok, det har aabenbart ikke været saa helt let for hende roligt at tage imod den Tale, naar hun i Forvejen var opbragt paa ham. Stemme hende mildere overfor ham skulde den i hvert Fald ikke.

Men naar man ved, hvad hun havde foranstaltet til at gaa for sig tre Dage senere, og som altsammen var sat i Scene før den Søndag, kan man saa langt fra sige, at han tog for haardt paa hende, at man snarere maa sige, at hun havde rigtig godt af at faa Sandheden at vide, som hun fik.

Og hvis det ikke var saadan, at der intet foreligger om det, maatte man være tilbøjelig til at tro, at det kun var et Paaskud for at faa en gunstig Lejlighed til at samle yderligere Stof til at fælde ham, at hun havde lagt sig til Sengs og bestilt ham til at prædike for sig. Da der ikke antydes noget i den Retning, har det alligevel antagelig forholdt sig rigtig med hendes Fald. Men at det ikke har været af den Grund, at hun følte Trang til at høre Guds Ord, at hun lod ham kalde til Stubbergaard, men for at faa ham til at blotte sig, synes næsten givet, siden hun daterer alle sine Anklager imod ham til Dagen efter, at han havde ulejliget sig derned for hendes Skyld.

Det var Søndag den 21. August 1642, Jørgen Friis prædikede paa Stubbergaard. Efter Prædikenen forsøgte han en mundtlig Samtale med hende, men blev afvist.

Forhør paa Stubbergaard og i Kirken.

Jørgen Friis fik ikke Lov til ret længe at glæde sig over at have faaet sagt Fru Christence Besked. Et Par Dage efter kom der Bud til ham om at indfinde sig for Biskoppen paa Stubbergaard om Onsdagen, d. 24. August. Det havde altsaa været bestemt før den Søn-

dag, ellers havde det jo ikke kunnet lade sig ordne i den Hast, naar Biskoppen var i Ribe.

Da Friis indfandt sig til den bestemte Tid, var foruden Biskoppen tillige Provsten og nogle Nabopræster kommen til Stede. Der blev nu forelagt ham en Række Klageposter, som Fru Christence havde opsat imod ham. Paa disse krævede Biskoppen saavel mundtlig som skriftlig Svar.

Det første blev ordnet med det samme. Og skønt ikke lidt bestyrtet over saaledes pludselig at finde sig selv paa Anklagebænken, svarede Friis paa hvert af de ti Klagepunkter, saaledes at det øjensynligt kun var Udtalelser af Luther og andre Guds Mænd, som Friis havde anvendt i sine Prædikener, der var revne ud af deres Sammenhæng og fordrejede.

Anklagen gik ud paa, at „han ved sin Forkyndelse havde givet Aarsag til Sikkerhed og Tryghed hos sine Tilhørere“, hedder det. Og Grunden hertil var den, at han havde lært, at et Menneske er blevet salig engang for alle i Daaben, saa at selv om det falder i Synd, staar Naaden dog lige fast. Og at fordi vi var salige fra Daaben skulde ingen søge efter Saligheden ved ussel Bod, Faste, Hulen og Beden, det var kun at gøre Nar af Gud op i hans aabne Øjne og at vanære ham. Man skulde ikke gøre Bod i den Tanke derved at opnaa Guds Naade, men først tro Guds Naade og Syndernes Forladelse og saa gøre Bod af Taknemmelighed og for at dræbe den gamle Adam. Man fik deraf det Indtryk, at Bod, Faste, Bøn og anden gudelig Øvelse var ganske overflødig. Desuden havde han fra Prædikestolen lastet danske Opbyggelsesbøger og kaldt dem en Djævels Lærdom. Og tilmed havde han ikke før prædikeret paa den Maade, saa man vidste ikke, hvad man skulde tro. Og endelig havde han pralet med, at han

nu paa 2 Aars Tid havde prædiket Guds Ord rent og klart, og at her kunde Folk faa det ret forklaret.

Efter at Friis paa Stedet havde svaret i Overensstemmelse med Skriften paa disse Anker mod hans Forkyndelse, havde Biskoppen ikke noget at bemærke, hvorpaa Friis tog de forsamlede Præster til Vidne, fortæller Matthias Friis.

I Forhøret var foruden Fruens Anklageposter ogsaa fremlagt de to enslydende Skrivelser, Friis i sin Tid havde sendt Fru Christence angaaende Bodens Betydning; dem var der ikke noget at indvende imod. Værre var det med Seddelen, han havde skrevet om Benth Thorsøns Andagtsbog, som ogsaa var fremdraget. Men om den forklarede han, at den blot var ment som et Samvittighedsraad for Fruen personlig og ikke andet.

Biskoppen var imidlertid ikke tilfredsstillet med den mundtlige Besvarelse og Forklaring, han havde faaet, men krævede et skriftligt Svar paa alle Anklageposterne til næste Dag. Og skønt Friis bad om Udsættelse i den for ham saa vigtige og hidtil uanede Sag, maatte han sent om Aftenen tage til sit Hjem og i Nattens Løb udfærdige sit Svar, for saa næste Dags Morgen sammen med de øvrige tilstedeværende at give Møde i Sevel Kirke.

Sognets Folk maa imidlertid være tilsagt til at møde i Kirken den Torsdag. Og da alle var kommen til Stede, tog Biskoppen fat paa at afholde Forhør over Beboerne i Præstens Nærværelse. Men skønt han med stor Ihærdighed overhørte hele Menigheden, baade gamle og unge, for at erfare, om der skulde findes nogen falsk Lærdom hos nogen med Hensyn til de Ting, Præsten var anklaget for, saa lykkedes det ham ikke at faa det mindste frem. Derimod havde adskillige været i Stand til at give Biskoppen Svar paa Spørgsmaalene med den

hellige Skrifts egne Ord. Inden Biskoppen takkede Beboerne af, havde han da ogsaa maattet slutte den ellers ret pinlige Scene i Kirken med at takke Gud for de store Fremskridt, han havde forefundet hos Menigheden i kristelig Kundskab. Og ogsaa senere paa Dagen, ved Middagen paa Stubbergaard, havde han udtalt sin Taknemmelighed for, hvad han havde hørt i Kirken. Og da dette senere blev foreholdt Biskoppen offentlig i Varde, havde han ikke med et Ord kunnet benægte det, udtaler Jørgen Friis's Broder.

Forhøret over Sognebeboerne var da altsaa forløbet meget heldigt for Præsten. Endnu stod tilbage at behandle det Svar paa Anklagen, som Friis møjsommeligt havde maattet nedskrive i Nattens Løb. Han havde faaet det skrevet, men havde overgivet det til Degnen, for at han skulde renskrive det, formodentlig mens Forhøret i Kirken gik for sig. Biskoppen havde imidlertid lagt Mærke til det, for til og rev det fra ham og stak det til sig. Derved fik Friis hverken nogen Genpart af det eller fik det gennemset og rettet, skrevet som det var i største Hast og Forvirring efter den oprivende Dag paa Stubbergaard. Dette var saa meget mere beklageligt, som dette Svar blev Grundlaget for hele det følgende Udfald imod den arme Præst.

Fra Kirken kørtes der med det samme til Stubbergaard, som ligger en god Fjerdingvej derfra. Efter Ankomsten toges straks fat. Biskoppen samlede alle Præsterne om sig og forelæste Friis's udførlige Svar paa Fruens Anklage og kom med sine Indvendinger, som denne besvarede med det samme. Da dette havde fundet Sted, sluttede Biskoppen det hele med at sige: „at der var ikke andet, uden det vel lod sig forsvare, naar man vilde forstaa det paa rette Maade og optage alt i bedste Mening“.

Saaledes skriver Matthias Friis, og han opgiver at have en Beretning om dette Bispeforhør, der udtaler saadant.

Dermed syntes altsaa Sagen ordnet, og Udfaldet at være blevet den, at Friis var sluppet for videre Tiltale. Og det var da ogsaa baade hans og de andre Præsters Mening, da de efter Middagen tog sig en Smule Hvile efter det Par bevægede Dage. De lykønskede alle som en Friis med det gode Resultat, at nu behøvede han da ikke at frygte for videre Ulemper af den Ting.

De gjorde imidlertid Regning uden Værtinde.

Mens Præsterne tog den med Ro, var nemlig Biskoppen og Provsten tilligemed Ridefogden paa Gaarden kaldt ind til Forhandling om Sagen med Anklagerinden paa hendes Kammer. Ridefogden, der hed Villads Frandsen, var Præsten meget fjendtlig stemt. Han fik siden stor og uheldig Indflydelse paa Sagens Gang, og meget tyder paa, at han i Virkeligheden var den, der støbte Kuglerne mod Præsten og ophidsede sit Herskab mod ham. Provstens Stilling til Friis var paa Forhaand givet.

Raadslagningen derinde tog Tid; den varede i mere end to Timer, og da den var forbi, havde Sagen taget en hel anden Vending for Friis end forventet. Det var lykkedes aldeles at drage Biskoppen over paa Klagerindens Side; hun satte sin Vilje igennem — kraftig støttet naturligvis af Ridefoged og Provst — nemlig: at blive den ubehagelige Præst kvit.

Da Biskoppen kom ud, gik han uden videre hen til Præsterne og befalede paa Embeds Vegne „Jørgen Friis at holde sig borte fra Prædikestolen, indtil der kom anden Besked“.

Dette virkede som et Lyn fra klar Himmel baade paa Friis og de andre Præster. Hvem der først tog Affære var de tilstedeværende Præster, der saa godt som alle

bønfaldt Biskoppen om at undlade en saa hastig Eksekution og tage Sagen under moden Overvejelse; men det hjalp ikke.

Da tog den domfældte, der nu forstod Sagens Alvor, til Orde og spurgte Biskoppen, hvad han da særlig havde at beskyldte ham for, og hvad der egentlig var hans Forseelse, siden han havde forskyldt en saadan forsmædelig Suspension.

Hertil svarede Biskoppen blot dette: „Han havde lastet Boden, og det var Sagen“.

Friis mindede da Biskoppen om den Erklæring, han paa dennes Forlangende havde tilsendt ham om Boden, hvori han havde udtalt sin Mening om den Ting og, saavidt han vidste, i Overensstemmelse med Skriften. Endvidere gjorde han opmærksom paa de to ligelydende Skrivelser om det samme Spørgsmaal, som han i sin Tid havde sendt Klagerinden, og som Biskoppen ikke havde haft noget at udsætte paa. Og ved denne Lejlighed var der jo heller ikke bragt noget for Dagen, som havde været fældende for ham. Derfor bad han ydmygelig om, at man vilde forskaane ham for denne Forsmædelse, indtil han lovformeligt var bleven overbevist om noget bestemt i saa Henseende, hvad han haabede ikke lod sig gøre.

Men det var spildt Umage. Staven var brudt over ham. Han var og blev suspenderet fra sit Embede.

Og med det Resultat drog Biskoppen af Gaarde, medtagende Fru Christences Anklagepunkter og det Svar, Friis havde nedskrevet i de sildige Nattetimer, og hvoraf han ikke engaang havde faaet Tid til at tage en Genpart. Og Præsterne drog hver til sit, uhyggelige til Mode over det Skuespil, de havde overværet.

Jørgen Friis, som var den, det var gaaget ud over, forsøgte først samme Dag og siden de følgende Dage

saavel mundtlig som skriftlig at komme i Forbindelse med den høje Klagerinde, men det lykkedes ikke. Der blev ikke tilstaaet ham nogen Audiens, hvor meget han saa tryglede om det.

I Ventetiden.

Havde det saaledes vist sig umuligt for den suspenderede Præst at faa nogen Adgang til Fru Christence i den første Tid efter Mødet paa Stubbergaard, saa var der et Sted, hvor Friis's Henvendelse om Støtte og Bistand i den trange Tid ikke blev ubesvaret, og det var hos hans Menighed.

Søndagen efter henvendte han sig, da Prædiken og Gudstjenesten var forbi, til Menigheden og udbad sig et Vidnesbyrd om sin Forkyndelse og Vandel. De gav ham da et 24 Mands-Vidnesbyrd, saaledes som man brugte det dengang. Det gik ud paa, at disse 24 Mand ikke uden Suk og megen Graad bevidnede, at han i den Tid, han havde været deres Sognepræst, baade i Lærdom og Levned havde forholdt sig ærlig, kristelig og ret overfor alle og enhver, saadan som det sømmede sig en retsindig Guds Ords Tjener, saa at ingen vidste andet at sige om ham end godt, hvorfor de ogsaa ønskede ham alt godt for hans tro Tjeneste og Omgængelse baade i og udenfor Kirken.

Fru Christences Ridefoged var til Stede, da dette Vidnesbyrd blev taget.

Da der var gaaet nogen Tid, og Friis blev ved med sit Forsøg paa at faa Naadigfruen i Tale, lykkedes det ham omsider at opnaa Adgang, ja endogsaa tilsyneladende at formilde hende. Og ved at høre paa ham og hans Fremstilling af sin Uskyld, syntes hun helt rørt, saa hun ikke blot indbød ham til at spise hos sig, men ogsaa udtrykkelig udtalte sig med, at hun mange Gange

havde sagt og endnu indrømmede, at han havde ment det bedste med, hvad han havde lært, baade for Gud og Mennesker. Og saa kunde hun sige Farvel til ham med Løfte om, at hun altid vilde forblive hans Velynderinde og Veninde, saa han gik hjem med de bedste Forhaabninger.

Men nu Biskoppen, i hvis Hænder Sagen jo foreløbig hvilede, hvad gjorde han ud af det?

Nogen Tid efter at han var kommen tilbage til Ribe, indberettede han, 12. September, Sagen til Kongens Kansler, der til Uheld for Jørgen Friis var Holger Rosenkrantz's Svigersøn, Christen Thomsen Sehested.

Indberetningen gik ud paa, at han under sin sidste Visitats havde erfaret noget mærkelig nyt med Hensyn til Religionen, der var ved at opkomme hos Præsten i Sevel, Jørgen Lauridsen Friis, „hvorunder adskillige calvinistiske saa vel som andre flere Grillen og Irringer [3: Vildfarelser] noksommelig formærkes i Synderlighed angaaende de forløstes urokkelige Naade, selv om de falder i Dødssynder, saa vel som ogsaa om Bodslæren, foruden adskillige Punkter“. Derfor havde han set sig nødsaget til at forbyde ham at bestige Prædikestolen og forespurgte nu Kansleren, hvad der skulde gøres ved Sagen, „paa det alt kunde ske Guds Navn til Ære, den kristne Kirke til Rolighed og intet Menneske til Forargelse, hvortil Gud give sin Naade for Jesu Kristi Skyld“.

Med Indberetningen fulgte en Copi af Præstens Svar paa Fru Christences Anklageposter, det, han havde udfærdiget i Huj og Hast om Natten; derimod ikke en eneste af alle de andre Erklæringer og Skrivelser, der forelaa i Sagen.

Saa snart Jørgen Friis fik at vide, at hans Sag var forebragt Kirkens øverste Styrelse, Kansleren og Kongen,

ansaa han det for nødvendigt at tage til Hovedstaden for at forklare Sagen. Forinden opsøgte han den naadige Frue, som i Øjeblikket ikke opholdt sig paa Stubbergaard. Han havde nemlig Indtrykket af, at hun igen i den sidste Tid havde forandret Sind overfor ham. Da han havde faaet hende i Tale og fortalte, at Beskyldningerne imod ham nu var indberettet til højeste Sted, saa han saa sig nødsaget til at rejse til København for at forebygge videre Ulykke, lod hun meget overrasket over denne Meddelelse. Men da han mindede hende om det Løfte, hun havde givet ham om altid at være hans Velynderinde, forsikrede hun, at hun nok skulde holde sit Løfte.

Efter gode Venners Raad drog Friis da med Biskoppens Tilladelse den lange Vej. Det lykkedes ham ogsaa at faa Foretræde hos Kansleren; men han opdagede snart, at der ikke var noget for ham at stille op, da han i højeste Grad var bleven sværtet hos ham.

Friis henvendte sig da til de theologiske Professorer og forelagde dem Sagen med alle dens forskellige Omstændigheder og oplæste Sognebeboernes Vidnesbyrd om hans Præstegerning. Professorerne, som endnu havde Holger Rosenkrantz's Lære om Retfærdiggørelsen af Gerninger i Erindring, syntes godt om den Begejstring og Nidkærlighed, de mærkede hos Friis for den lutherske Retfærdiggørelseslære. De gav ham derfor gode Forhaabninger, om Sagen skulde komme til deres Bedømmelse. Men iøvrigt vilde de ikke fremkomme med nogen endelig Udtalelse i Sagen, før de havde haft den til Behandling, da dunkle Udtalelser stod overfor klare og rigtige, og nu var Sagen jo tilmed allerede bleven henvist til Landemode. Til Slut lovede de dog at tale hans Sag, og nogle af dem holdt nok ogsaa Ord og lagde et godt Ord ind for ham hos Biskoppen i Ribe.

Matthias Friis er meget opbragt paa Professorerne, fordi denne deres første velvillige Forstaaelse af Sagen staar i skærende Modsætning til den ubarmhertige Dom, de siden fældede over ham, skønt de allerede første Gang havde ganske de samme Erklæringer for sig som siden, og intet som helst af, hvad der kunde kaste Lys over Sagen, blev skjult for dem. Det ser jo ogsaa ret besynderligt ud.

Men Jørgen Friis rejste altsaa hjem forholdsvis vel til Mode med Udbyttet af sin Rejse. Men da han kom hjem og fik at vide, hvad der imens var gaaet for sig i Sognet, saa han ikke mere saa fortrøstningsfuld paa Forholdene.

Mens han var borte, havde Fru Christence haft travlt. Det lod sig jo ikke nægte, at det svageste Punkt ved Anklagen imod Præsten var, at hun syntes at være den eneste, der havde taget Forargelse af hans Forkyndelse, idet Biskoppen ikke havde været i Stand til at konstatere, at Menigheden var bleven smittet af hans Vranglære. Det maatte der raades Bod paa, mens Lejlighed gaves. Hun tog derfor fat og bearbejdede Sognebeboerne mod Præsten for at bringe dem over paa sin Side. Og naar man tager i Betragtning, at hele Sognets Befolkning paa en enkelt Undtagelse nær, saa vidt vides, var Fæstere under Stubbergaard, kan man forstaa, at det ikke har været let at modstaa Naadigfruen.

Og efter at hun privat havde haft Folk under Behandling og dels truet dels stillet dem Belønninger i Udsigt, lod hun hele Menigheden offentlig kalde sammen til Møde, hvor Provsten i Ridefogdens Nærværelse forlangte et skriftligt Vidnesbyrd af Sognebeboerne med Hensyn til de Spørgsmaal, Præsten var anklaget for.

Skønt der nu fra Menighedens Side blev anmodet om Henstand med dette Vidnesbyrd, til Præsten kom

tilbage, var der intet uden om. Saa vel Provst som Ridefoged tog straks fat og udspurgte saa den ene og saa den anden, om de ikke havde hørt Præsten sige dette eller hint. Svarene faldt naturligvis meget forskelligt ud. Men Provsten fik da opsat paa Papiret forskellige farlige Kætterier, som skulde være bevidnede af navngivne Mænd, saa han havde bedre Held med sig end Biskoppen. Nogle Svogre til Præsten, som Sognebeboerne havde haft Bud efter, og som var kommen til Stede og overværede det hele, anmodede paa Præstens Vegne om en Genpart af det optagne Vidne. Men hverken de eller Præsten selv, da han kom hjem, kunde opnaa dette, før Provsten siden ved Landemodet fik Befaling til at give en Genpart deraf.

Efter Matthias Friis's Udtalelser skal Provsten dog ikke have været synderlig heldig med Optagelsen af dette Vidnesbyrd mod Præsten. Da de omsider fik en Genpart, var der, fortæller han, en Mand opført som Vidne, som slet ikke havde været til Stede. Og da det blev bekendt, hvilke Navne Provsten havde opført, udstedte 12 af dem en Erklæring, hvor de udtalte, at de satte deres Sjæles Salighed i Pant paa, at de ikke med et eneste Ord havde aflagt Vidnesbyrd i den nævnte Retning, men havde udtalt sig helt anderledes. Og da siden saa godt som alle Sognets Mænd indgav et Bønsskrift for deres Præst, var deriblandt de fleste af dem, Provsten havde opført paa sit Vidnesbyrd.

Der synes saaledes ikke at have været saa overvældende meget sandt i det af Provsten og Ridefogden fremtvungne Vidnesbyrd, selv om vi nu, da baade Provstens Vidnesbyrd og de tolv's Protest er borte, ikke er i Stand til at godtgøre noget nærmere i Enkeltheder. Men et Vidne om den Forargelse, Præsten havde været Aarsag til, var altsaa fremskaffet, og Fru Christence

stod nu ogsaa i denne Henseende med Palmerne i Hænderne.

Efter sin Hjemkomst fik Friis Referat af, hvad der var foregaaet i hans Fraværelse. Det forhindrede ham dog ikke i at søge Henvendelse til den naadige Frue for om muligt at faa Sagen standset.

Da han imidlertid frygtede for, at det Svar, han den omtalte Nat havde givet paa Anklagepunkterne, ikke var blevet saa tydeligt, som ønskeligt var, gav han sig nu til at udarbejde en ny Redegørelse for de omhandlede Spørgsmaal. Denne indsendte han til Biskoppen. Han kunde dog have sparet sig Ulejligheden. Med det famøse Svar som Grundlag var Sagen allerede henvist til Ribe Stifts Landemøde til Afgørelse, og for Friis var der ikke andet at gøre end at oppebie den Stævning, som snart skulde udgaa til ham om at give Møde som anklaget for Landemødet.

Det rene Evangelium.

Jørgen Friis's Svar paa Fruens Anklageposter fra Natten mellem Forhøret paa Stubbergaard og Forhøret i Kirken var altsaa nu blevet Hovedpunktet i den hele Sag imod ham. Det vil derfor være nødvendigt at tage dette Svar i Øjesyn for at faa lidt yderligere Begreb om hans aandelige Standpunkt, end der i Forvejen er gjort Rede for.

I Egenskab af en Afvisning af Fruens Anklage er det unægteligt et daarligt Svar for Jørgen Friis, da det snarere maa kaldes en Stadfæstelse. Han afviser aldeles ikke hendes Klager, meget mere godtgør han sin Ret til at tale som af hende paaanket. Som Forsvar betragtet kunde han ikke godt være fremkommet med et uheldigere Svar, men derfor er det saa meget mere interessant som Redegørelse for hans Kristendomsbe-

tragtning. „Det rene Evangelium“ kalder han selv flere Gange i sit Svar den Forkyndelse, han har bragt. Udtrykket er meget betegnende, ikke mindst overfor den rosenkrantzske Bevægelses store Vægt paa Menneskets egne Bodsgjerninger. Større Modsætninger kunde ikke godt tænkes end disse to Bevægelser, der her var stødt sammen i den evindelig søgende og bekymrede Adelsdame og den trosfrejdige Jørgen Friis.

Jørgen Friis's Udgangspunkt og stadige Tilflugt er Daaben. Paa Guds Naade i vor Daab bygger han hele sin Forkyndelse. I Daaben er vi, som Luther siger, bleven ganske paa engang rene og salige, saa at der til Salighed ikke kræves mere end at tro det. Al vor Synd i Fortid, Nutid og Fremtid blev da kastet i Havets Dyb, tilgivet og forladt. Men at Daaben har den Betydning skyldes, at alle vore Synder paa én Dag er borttagne ved Kristi Død paa Korset.

Hvad der skal til fra vor Side er bare at tro. Vil nogen ikke tro, da gavner det ham altsammen intet, og hvis nogen i Tillid til, at Synden jo er tilgivet i Forvejen, synder med fri Vilje og bliver ved dermed, saa hjælper det ham ikke fra at gaa fortabt.

Derimod om et døbt og troende Menneske henfalder endog i grove Synder, saa mister han ikke derfor Naaden, saa den skulde være ganske borte. Nej, Naaden staar fast. Falder du, siger Luther, Naaden falder ikke derfor, ellers maatte jo Gud selv falde, han som har lovet for Kristi Skyld at holde sin Pagt evindelig. Naadens Pagt om Syndernes Forladelse staar ikke paa vor Gøren og Laden men paa Guds Barmhertighed i Kristus og paa Guds Ord og Befaling, grundfæstet paa den gyldne Grund, som er Guds Søns Blod alene, saa at enhver arm Samvittighed hvert Øjeblik i Troen maa holde sig til denne Naade i Jesus Kristus og stedse

finde Syndernes Forladelse for Kristi Skyld af bar Naade alene.

Et Menneske, der er døbt og tror, skal derfor ikke sige: Jeg haaber at blive salig, han er allerede salig. Og naar vi allerede har Guds Naade i vor Daab, saa er dette stedse at gaa og søge og lede efter Guds Naade en Utaknemmelighed og Foragt overfor Gud og aldeles ikke nogen Gud velbehagelig Tjeneste. Den Slags Bod er aldeles ikke en Vej, der fører til Gud; men Kristus med sin Gang til Faderen er den eneste Vej, hvorved vi kommer til Guds Naade. Og ham kan en forskrækket Samvittighed kun komme i Forbindelse med ved Tro og Tillid til hans hellige Navn og ikke ved noget andet hverken Anger, Bedring, Fasten, Hysten eller Beden.

Der er ikke noget, Friis hader og afskyr som det at tilskrive Boden, hvad der tilkommer Kristus, som skulde Boden være det rette Lædskevand, der udslykkede Guds evige Vredes Ild og betalte vore Synder. Man kan ikke engang sige, at Troen paa Kristus udslykker Guds Vrede, Troen forliger os ikke med Gud, men Kristi Blod har for længe siden baade betalt og udslykket og forligt til Fuldkommenhed, hvilket dog ikke gavner os noget uden Troens Tilegnelse. Men har vi gjort det, hvorfor saa gaa og lede og søge!

Det er rigtigt nok, at der skal gøres Bod, men det skal bare ikke være for at blive frelst, men for at drukne den gamle Adam. Men den Bod skal udspringe af Tro. Først gælder det at tro, at vi har Naade og Forløsning formedelst Guds Søns Blod, det er den rette Tro, paa hvilken hele Kirken hviler, saa hvis den ikke fandtes mere, saa var der heller ingen Kirke. Bagefter skal vi saa gøre Bod.

At vi ogsaa som troende Mennesker skal bede: Forlad os vor Skyld, betyder ikke, at vi derfor først skal

finde Tilgivelse; men fordi det endnu kun er smaat med Følelsen af Guds Naade i vore Hjerter, skal vi ære Gud med den Bøn, ligesom Børn ærer deres Fader, som de har fortørnet, ved at bede om Forladelse. Det, der skal stille vore Hjerter tilfreds, er ikke, at vi har bedt om Tilgivelse, men Daabens Salighed, at der paa Forhaand dér er skænket os Forladelse. At ville blive ved at lede og søge efter Guds Naade, naar vi besidder den i Forvejen, er i Virkeligheden at drive hemmeligt Afguderi med sin Søgen.

Det er altsaa det rene Evangelium. Og fordi nogen misbruger denne Evangeliets Trøst til Sikkerhed og Tryghed, derfor holder Guds Sendebud ikke op med at forkynde den. Det rene Evangelium har tynd Lykke altid, baade paa Kristi, Pauli og Luthers Tid, ja endnu paa denne Dag. Er Verden ikke tjent med det, saa er arme Samvittigheder det saa meget desto mere. Evangeliet har ikke Skylden heri; men det skyldes Menneskers egen Vankundighed og Djævelens Tilskyndelse, naar Mennesker gaar hen og synder paa Naaden.

— Bortset fra, at dette Svar paa mange Maader bærer Præg af at være blevet til i Hast og at være skrevet af et Menneske i en opreven Sindstilstand, er det ellers ganske godt til at give os en Forestilling om, hvad det er, der er ejendommelig for Jørgen Friis.

Hvad der under Paavirkning af Luther er gaaet klart op for ham, det er, hvad der er blevet kaldt „Guds frie Naade i Kristus“. Da Kristus døde paa Korset, døde han for os alle, Verden er forligt med Gud, Synden er betalt, ved Daaben har vi alle faaet Del i denne Frelse. Der skal derfor ikke gøres noget fra vor Side for at nyde Besiddelsen af Guds Naade, Naaden har vi, vi skal blot aabne os i Tillid overfor Kristus. Vil vi saadan i frimodig Tro og Tillid tage imod Guds Naade, saa

er vi salig. Jørgen Friis vil ikke tale om nogen Omvendelse som Betingelse for at faa Del i Guds Naade.

Og er et Menneske ved Troen kommen i Besiddelse af Daabens Naade, saa mister han ikke Naaden, fordi han falder i Synd. Gud er et Menneske lige naadig for det. Hvad det kommer an paa, det er, om han kan tro Guds Naade alligevel og holde fast ved den.

— Denne Jørgen Friis's Forkyndelse, som delvis i hvert Fald har sin Rod i stærke Udtalelser af Luther, har ligeledes gennem Luther oplevet en Renæssance i vore Dage gennem Rosenius, den bekendte svenske Lægprædikant. Bortset fra den stærke Vægt, Friis lægger paa Daaben, er det nogenlunde de samme Toner: Den betingelsesfrie Naade for alle, Verden i Kristo retfærdig er vorden, men kun de troende nyder Guds Naade. Naaden skal prædikes uden Vilkaar af Forsagelse og Tro, og fordi et troende Menneske synder, staar Guds Naade lige fast for ham; kun Vantro kan skille fra Gud. — Her er Skridtet blot taget endnu videre ud. Fra Rosenius er igen udgaet den lutherske og den evangelisk-lutherske Missionsforening i Danmark, som gør den samme Lære gældende.

Landemodet i Varde 7. December 1642.

Der var nu forløbet godt et Fjerdingaar, siden Jørgen Friis blev suspenderet. Da kom hans Sag efter Kongens Ordre for paa Varde Landemode, og Friis var indstævnet til at møde. Foruden ham mødte ogsaa hans Broder Matthias Friis, som gennem Stævningen nu først var bleven opmærksom paa det Uvej, der svævede over hans Broders Hoved. Paa Fru Christences Vegne gav hendes Ridefoged Møde som hendes Fuldmægtig. Her skulde Sagen altsaa finde i hvert Fald sin foreløbige Afgørelse.

Sagens Akter var nu stegen til et Antal af 15, hvoraf de fleste allerede har været omtalte. Et Par af dem kendes ikke mere, deriblandt en Traktat om Boden, som formodentlig blev skudt ud, fordi Jørgen Friis, da han blev spurgt, om han vilde vedkende sig den, svarede: „Jeg fattige. unge Mand har allerede nok at svare til dennegang; men naar nogen kan fremlægge min egen Haand, er det overflødigt, at jeg erklærer mig derom.“ Det var imidlertid ikke hans egen Haand.

Af nye Dokumenter var der det Vidnesbyrd, som Provsten havde forskaffet Anklagerinden, hvilket ikke mere er til. Det samme gælder det Brev, Friis havde tilskrevet Biskoppen efter sin Hjemkomst fra København. Endelig fremlagde Friis to nye, det ene: en meget udførlig og skarp Imødegaaelse af Fruens Anklage, og det andet: Vidnesbyrd af Luther, som han indskød sig under.

Af betydelig Interesse er det første af disse to, da det giver os et levende Billede af Friis's præstelige Færd i sit Sogn. Han fortæller der, at Anledningen til, at han var kommet til at lægge den store Vægt paa Daaben, var den, at han blandt sine Tilhørere havde truffet nogle, som led under Anfægtelser over deres Synd. Og da han prøvede paa at hjælpe dem og mærkede, at her behøvedes stærke Lægemidler, maatte han minde dem om Daabens store Naade, at Gud der har forpligtet sig til at tilgive dem, der tror. Og i den Anledning har han ogsaa trøstet saadanne med de mest trøstefulde Ord om Guds Naade i Skriften og undertiden med Ord af Luther, som han gerne og ikke uden Frugt har læst.

Og naar nogen har taget Forargelse af hans Ord, saa er det i Virkeligheden ikke hans, men Guds Ord de har taget Forargelse af, og derfor kan det ikke mere regnes ham til Last, end Farisæernes Forargelse kan lægges Kristus til Last. Han kræver Gud til Vidne paa,

at han af yderste Evne har beflittet sig paa at rette sine Ord efter Tilhørernes Fatteevne og Samvittigheds-tilstand. Biskoppen har da heller ingen Forargelse funden i Menigheden.

Med Hensyn til den Maade, hvorpaa der er samlet Stof til Anklage imod ham, skriver han, at det kan ikke undre nogen, at der, naar der optegnes Ord af ens Tale, snart bliver lagt noget til og snart draget noget fra, saa Meningene bliver en hel anden. Og han beklager sig over den hovedkulds Maade, der er gaaet frem paa overfor ham, selvom der havde været nogen Forseelse i Liv eller Levned, burde man dog ikke være gaaet saa hastig frem mod en fattig, ung Mand, men først med Sagtmodighed have advaret ham.

Efter disse Indledningsord bilægger han Anklageposterne med Udtalelser af Luther, som han yderligere vedlægger oversatte paa Dansk og siger med Rette, at hvad Naadigfruen har forarget sig paa ikke er hans men Luthers Ord. Saa sandt Herren lever, har han aldrig lastet anden Bod end den vantro, hyklende og tvivl-agtige, som gør et Afguderi ud deraf, og han spørger: Skal vi være stumme Hunde, skal man ikke laste sligt? Og han fremstiller levende, hvordan det gaar til: „Mange gaar i disse sidste Dage til Skrifte og til Alters mere efter Skik end med ret Andagt. En Part, naar de kommer i Skriftestolen, da holder de sig vel udvortes hel- lige, giver sig ynkeligt, trænger nogle Suk og Taarer ud, men hvad Forandring og Forbedring, der siden findes hos dem i deres Liv og Levned giver Forfarenhed noksom til Kende, idet en Part lever i forfængelig Svær- gen og Banden, Fortalelse og Bagvadskelse, Gerrighed, Ærgerrighed, Hoffærdighed og den fattiges Udsugelse; skal man ikke laste og straffe saadan ugudeligt Væsen, skal man ikke advare sine Tilhørere, skal vi da være

stumme Hunde i denne sidste og forargelige Tid? — de forstandige dømmer.“

Det er et helt igennem sagligt og godt Indlæg over for Adelsfruens løse Anklage. Vi faar Indtrykket af en meget samvittighedsfuld Præst.

Under Landemodet afholdtes Forhør over Friis, uden at det lykkedes at faa ham overbevist om nogen Vranglære; men da Stiftslensmanden Gregers Krabbe ikke var kommen til Stede, opsattes Sagen til et Landemøde i Ribe, som skulde holdes i Januar næste Aar.

Landemodet i Ribe 16. Januar 1643.

Efter Bestemmelse paa Landemodet i Varde skulde Sagen afgøres ved et nyt Landemøde i Ribe 16. Januar 1643. De paagældende havde ogsaa ganske rigtig givet Møde undtagen den Ribe Bisp; han havde faaet lovlig Forfald, idet han i Mellemtiden var afgaaet ved Døden og to Dage i Forvejen var bleven begravet i Domkirken. Dermed var den Mand, der ved sin Eftergivenhed over for den adelige Dame havde foraarsaget Præstens Ulykke, borte; men tillige manglede Landemodet sin Formand.

Da nu Stiftslensmanden imidlertid var kommen til Stede og ønskede at komme til Kundskab om den vidtløftige Sag, blev alle Aktstykkerne forelæst for ham. Ved denne Lejlighed havde Fru Christence faaet en ny Fuldmægtig, maaske ogsaa Ridefogden havde faaet lovlig Forfald. Den, der talte hendes Sag, var ingen ringere end Jørgen Rosenkrantz, Holger Rosenkrantz's Søn, der var gift med Fru Christences Broderdatter. Holger Rosenkrantz var lige død. Denne Jørgen Rosenkrantz tog sig meget heftigt af Sagen, og som Oplæser af Aktstykkerne tillod han sig at forandre om paa, hvad der stod, indtil han for alles Øjne blev overbevist om sin Brøde. Men ikke nok hermed overfaldt han den arme

Præst med uforskammede, haanende Ord. Det var det gamle Mellemværende mellem Faderen og Friis, der her skulde hævnnes. Matthias Friis, som overværede det, skriver derom, „at han aldrig nogensinde har overværet en saa haanende og bespottende Behandling, hvilket Gud til sin Tid vil hævne; vi arme Mennesker maa og vil imidlertid tie og lide. Gud i Himlen ved, at jeg ikke skriver andet end Sandheden.“

Efter saadan en Medfart fra Adelens Side, der førte det store Ord ved dette Landemode, maatte det gøre Jørgen Friis godt, at et af hans Sognebørn, Jeppe Pedersen Duholm, saa vidt vides Sevel Sogns eneste Selvejerbonde paa den Tid, fremstod paa Landemodet med Fuldmagt fra 89 Bønder i Sognet, det vil sige saa godt som alle Sognets Bøndermænd, og overrakte den høje Forsamling et Bønskrift af følgende Indhold:

„Begære i al Ydmyghed og Underdanighed af de fromme Mænd og gunstige Herrer, som den 16. Januarii udi Ribe formodendes vorde saa at sige at dømme paa vor kære Sjælesørger Hr. Jørgen Lauridsen, for hvis han kan være angivet for, at eftersom fornævnte vor kære Sognepræst har i Kirken og uden Kirken med Prædiken og Sakramenterne at betjene, Husene at besøge, Ungdommen at undervise, udi Liv og Levned og Omgængelse saa skikket og forholdt sig, at vi ikke i nogen Maade vide hannem andet at beskyldte end det, som kristeligt er, siden han blev vor Sognepræst, og efter hans Sognevidnes Indhold, at vi da maatte beholde ham til vor Sjælesørger, dersom han findes retsindig at være, som vi med Guds Hjælp forhaaber visseligen. Dette begære vi for Guds Skyld. Ville igen være og findes eder alle og enhver tjenstvilligen efter vor fattige Formue, og vi ønsker alle og enhver uden Afladelse, at denne Sag maatte jo snart paa alle Sider komme til en god Rolighed, hvortil I fromme Herrer for Guds Skyld ville hjælpe, det Gud eder rigeligen belønne.“

Dette opbyggelige Aktstykke, der er dateret Sevel d. 2. Januar, viser ret, hvordan Stemningen har været for den forfulgte Præst, og hvorledes Sagen er gaet jævne

Folk i Sognet til Hjerte, siden de med Udsigt til Herkabets Unaade alligevel vovede sig frem med aaben Forbøn for deres Præst. Bønderne besad ellers ikke dengang megen Dristighed overfor den høje Adel.

Noget Resultat bragte dette Landemode naturligvis lige saa lidt som det foregaaende. Sagen blev blot stillet i Bero, indtil der blev udnævnt en ny Biskop, medmindre Kongen inden den Tid vilde træffe andre Forholdsregler; hvad han ikke gjorde. — Jørgen Friis var altsaa stadig suspenderet fra sit Embede.

Landemodet i Ribe 21. Juni 1643.

Da der omsider var kommet en ny Biskop, Erik Monrad, til Stiftet, ansattes et nyt Landemode til 21. Juni 1643, her skulde saa Sagen mod Friis behandles igen, og nu lykkedes det at faa alle samlet og at komme til et Resultat.

Jørgen Friis, som i de forløbne Maaneder havde haft god Tid til at overveje Sagen, mente at have forstaaet, at man havde følt sig stødt over hans frimodige Optræden under Forhørene og udlagt det som Trods og Stridssyge, og at det især var de brugte Udtryk fra Luthers Skrifter og hans Bemærkninger til Bent Thorsøns Andagtsbog, der stemplede ham som Vranglærer. Han mødte derfor op med et nyt Indlæg i sin Sag, hvori han gør Undskyldning for, at han ikke har forstaaet at læmpe sig efter sin Foresatte, som han burde, og lover at gøre det i Fremtiden, ogsaa i Brugen af andres Udtalelser, det har saa langt fra været hans Hensigt at saare nogen.

Nogen Vildfarelse med Hensyn til Daaben og Boden ved han sig ikke skyldig i, og han haaber, at hans Erklæringer, naar de sammenholdes, vil stadfæste det. Naar han har angrebet saadanne Udtryk som, „at vi

forliges med Gud ved at gøre Bod“, vilde han bede om, at man vilde agte paa, hvad der havde været hans Hensigt, som aldeles ikke havde været den at ringeagte gode Mænds velmente Bod; han havde blot som en omhyggelig Sjælesørger villet forhindre, at nogen der- ved skulde komme paa den Tanke, at Anger skulde være et Middel til Betaling og Forligelse hos Gud for Synden.

Tilmed syntes han jo ikke at have været ene om at have advaret mod denne Ting. Mange gudfrygtige Lærere beklagede som han, at det saa ud til at være en almindelig Vildfarelse hos mange, saa den største Part i deres Salighedssag blev hængende i udvortes Bods- øvelser, hvilket kom tydeligt for Dagen i deres Skrifte- maal og Altergang. Derfor havde han fulgt Ordinan- sens Bud om for alle Ting med Flid at drive paa den Artikel om Retfærdiggørelse af Tro alene.

Og naar de meget omtalte Udtryk fra Luthers Skrif- ter, som han havde brugt, var bleven optagen unaadigt og i en hel anden Mening, end han havde ment dem, saa at hele denne Sag deraf var opstaaet, havde Aar- sagen maaske ogsaa været den, at nogen havde mis- tydet dem for hans Foresatte. Og havde hans skriftlige og mundtlige Udtalelser under Processen forekommet nogen for dristige, bad han om, at det ikke maatte tages ham ilde op, men tilskrives hans Samvittigheds Frimodighed; han vilde gerne lade sig belære. Men det var gaaet ham nær til Hjerter, at han for denne Sags Skyld var bleven udraabt som Kætter og falsk Lærer over Land og Rige og hos hver Mand for noget, som han for Gud i sin Samvittighed vidste sig uskyldig i.

Til Slut anmodede han om, at de vilde betænke hans gode Forsæt, Flid og Troskab i Udøvelsen af hans Em- bede, og han haabede, at Fru Christence, hvis han blev

befunden retsindig i Lære, vilde lade det falde, som hun havde faaet imod hans ringe Person, og at de vilde gaa i Forbøn for ham hos hende. Han for sin Part lovede at rette sig efter hende, saa ingen skulde fortryde at have vist ham Gunst i denne Sag. Ydermere vilde han tilligemed Hustru og Børn alle sine Dage gaa i Forbøn for dem, der hjalp denne Sag til en god Ende.

Mere uforbeholden Undskyldning skulde man ikke synes, Landemodet kunde forlange; men man mærker ogsaa paa hele Tonen i dette Bønskrift, at han frygter det værste. Foruden dette Indlæg gav han nogle forklarende Noter til Seddelen om Benth Thorsøn.

Erich Monrad

Landemodet underkastede Friis et grundigt Forhør, uden at det lykkedes at finde det mindste at udsætte paa ham i selve Læren. Alligevel sluttede Landemodet uden Resultat; man opsatte Sagen til videre Behandling. Og først afsides paa den kongelige Sekretær Iver Vind til Nørholms Gaard [der tænkes formodentlig paa Lundenæs] afsagdes Dommen. Iver Vind var nemlig Befalingsmand, hvad siden blev kaldt Amtmand, over Lundenæs Len, hvortil Sevel Sogn hørte. Dette mærkelige Aktstykke lyder i sin Helhed saaledes:

„Vi Gregers Krabbe til Torstedlund, Danmarks Riges Raad og Kgl. Majestæts Befalingsmand paa Riberhus, Iver Vind til Nørholm, Kgl. Majestæts Sekretær og Befalingsmand paa Lundenæs, Erik Monrad, Superintendent over Ribe Stift, gøre vitterligt . . .

Efter flittig og lang Forhøring, da den ene med den anden hannem alvorligen adspurgte om hans Lærdom og ubrugelige, af mange hidindtil tilforn ej hørte Maner, høje og dybe Ord for den simple og enfoldige Menighed, svarede han i al Ydmyghed sig det at have gjort, at Jesu Ære maatte blive ren, som det og af hans Erklæringer er at eragte, saavidt de billigen anses.

Saa har vi da udi denne høje Sag og manges Salighed anrørende flittig og for Guds Aasyn os med forbemeldte lærde Mænd [der menes Provsterne i Stiftet] længe beraadført, hvorover alle til Stede vare hos os, Gejstlige, hæderlige, lærde og velbeagte Mænd; efterdi Hr. Jørgen ikke var nogen vildfarende Mening tilhængig, hvorfra han sig efter sin Mening erklærede, han som ellers havde ført et ret præsteligt Levned, syntes betænkeligt saadan en skikkelig og velbegavet Mand at skulle komme udi nogen Elenighed, om han maatte benaades, eftersom endnu med Lærdom og Levned ved Jesu Hjælp han visseligen og viseligen kunde mange til Salighed befordre.

Da efter Tiltale, Gensvar og denne Sags Lejlighed, og endog vi finde ham nu i Lærdommen at være ren efter hans Erklæringer, have vi dog ikke vidst ham at kunne ustraffet holdes til gode, at han, ofte ombedet og advaret, alligevel mod Ordinansen:

1. Ej saa varlig har talt om saadan høj Troens Artikel, som langt og vidt overgaar Fornuften, hvorover enfoldige Folks Sind forstyrres, eftersom i saadanne høje Sager menneskelig Skel lader sig lettelig forarge.

2. Ej heller med saa klare og velforstandige Ord bekvemmelig fremsat det, som mørkt og uforstandigt er.

3. Har og fast straffet den falske Mening, som han ikke havde nogen Frygt for i sin enfoldige Menighed, havde og intet hørt af.

4. Saa har det og ladet sig anse, han derudi vilde bevise sin Visdom og Skarpsindighed.

5. Ej ladet det blive ved Lærdommens Enfoldighed, saa at det samme og hørtes af ham, som af alle andre, og Folket saa meget des vissere kunde undervises.

Thi vidste vi ikke, at Hr. Jørgen Lauridsen Friis i denne Menighed kunde herefter frugtbarligen og til Opbyggelse prædike for de store Forargelsers Skyld, som baade givne og tagne ere, men

bør dem først offentlig og alvorligen udi samme Menighed at afbede og siden derfra skilles, medmindre høje Øvrighed vil ham benaade.“

Efter at have fortalt om denne besynderlige Dom, som man ikke forstaaer, nogen Biskop kunde gaa med til, gør Matthias Friis opmærksom paa, at der paa Landemodet var fremlagt to falske Skrifter, som Jørgen Friis slet ikke havde noget med at gøre, men som alligevel blev brugt til at skade ham. Derimod havde man tilladt sig at udelade hans Erklæringer for Biskop Borkersen om Boden, hans sidste Redegørelse for ham om Sagen, ligeledes Sognebeboernes Vidnesbyrd og deres Forbøn for ham, hans sidste Prædiken og de tolv Sognebeboeres Protest imod Provstens Vidnesbyrd. Man skulde jo ellers synes, at Sognebeboernes Stilling til Præsten maatte veje en lille Smule op imod de faa, der havde taget Forargelse af Præstens Tale. Men nej!

Jørgen Friis var da efter 10 Maaneders Suspension endelig afsat fra sit Embede og skulde endda bede sin Menighed om Forladelse, før han forlod den. Hvad han skulde bede om Forladelse for overfor dem, som ingen Forargelse havde taget af ham, siges ikke, medmindre det har været det, at han har villet trøste anfægtede med Naaden fra deres Daab, anderledes kunde han da ikke godt selv forstaa Meningen.

Aarsagen til Afsættelsen var ikke, som det truede med, da han blev suspenderet, falsk Lære, Angreb paa Boden o. s. v., men at han havde fremført Ting, som overgik Fornuften — som om ikke det gælder det meste af Kristentroen — og for ikke at have talt klart om, hvad der ikke er til at forstaa — som om nogen kunde det. Og saa for at have angrebet en falsk Mening, som ikke fandtes i hans Menighed — men om saa var, saa kunde den jo komme, og Fru Christence hørte jo og-

saa til hans Menighed. Og for at have villet vise sin Visdom i Stedet for at tale enfoldigt som alle andre. Stakkels Luther, han faar en ordentlig Visker der. Det var altsaa ikke enfoldigt og forstaaeligt det, han havde lært om Vejen til Frelse, og andet var det jo ikke, Friis havde forkyndt, endda som Regel med den store Kirkefaders egne Ord.

Nej, et saa tarveligt Grundlag for Fjernelsen af en i alle Maader velmenende og omhyggelig Præst og Sjælesørger skal man lede længe om.

Efter alle disse Maaneder havde det altsaa ikke været de høje Herrer muligt at finde bedre og kraftigere Grunde, endda tre Landemoder havde haft Sagen til Behandling, og Friis var bleven trakteret og udraabt som den forskrækkeligste Kætter. Og saa indskrænkede Kætteriet sig til noget saa spidsfindigt, saa end ikke Dommerne selv har kunnet faa Øje paa det, ellers havde de nok talt højt om det. Nej, Sagen var, han skulde afsættes, Fru Christence vilde af med den ubehagelige Præst, som ikke havde villet tage hendes Bodfærdighed for god Kristendom, men havde tilladt sig at sige sin Mening om den og naturligvis været uforsigtig nok til at tale for højt om den Slags selvlavet Kristendom. Derfor maatte Landemodet, hvor svært det end var, finde noget, som kunde befri hende for en saadan Præst, og skyde sig ind under nogle svævende Udtryk i Kirkeordinansen af 1539 §§ XXIX og XXX.

Overfor denne ene høje Dame betød naturligvis 89 Bønder med Familie ingen Verdens Ting. Han maatte falde, Biskop og Lensmand havde pænt at makke ret, og de gjorde det. Det var ikke saadan for en ringe Præst at gaa imod Adelen. Han skulde faa at føle, at han endda kun havde knap begyndt at smage Trængslernes Bitterhed, da denne første Dom overgik ham.

For Theologerne i København 18. September 1643.

Landemodet havde talt og fradømt Friis Kaldet, men ellers ladet ham slippe for Tiltale som den, der var ren baade i Lære og Liv, og havde til Slutning givet en svag Henstilling til mulig Benaadning af Kongen. Efter denne Dom raadede Broderen, fortæller han, Jørgen Friis til at gøre, som Befalingen lød paa, forlade Embedet, og for Resten overlade sin Sag i Guds Haand.

Men andre Slægtninge og Venner raadede til at gøre Brug af den givne Henstilling og indsende Andragende til Kongen, Kristian den Fjerde, om Benaadning. Dette gjorde han, og efter hvad Matthias Friis mener at vide, skal Kongen til at begynde med have stillet sig meget imødekommende deroverfor. Men, skriver han, „formodentlig har Klagerinden haft sine særlige Venner blandt Hofadelen, som har bildt Kongen noget ind om den arme Mand“. Der blev ikke nogen Tale om Benaadning; tværtimod skulde Dommen staa ved Magt, og det var et Spørgsmaal, om han ikke for bestandig skulde lukkes ude fra nogensinde at blive Præst.

Fra Haderslev udgik 17. Juli Kongebrev til Professo-
rerne i København om sammen med Biskopperne, paa Biskoppen i Ribe nær, at overveje Dommen og erklære sig, „om hans Forseelse ikke er saa stor, at han med Rette aldrig bør eller kan tilstedes noget andet Kald at betjene, hvorom vi ogsaa Universiteterne i Tyskland ville lade tilskrive deres Mening herom at erfare“.

Det kan nok være, at Sagen mod Jørgen Friis nu med ét blev betydningsfuld. Alle Landets høje Theologer og Bisper mobiliseredes mod den stakkels Præst, og der var endda Fare for, at end ikke det forsløg til at faa Klarhed over Ondskaben, men man ogsaa maatte sikre sig Assistance fra Tyskland. Hvor var det godt, at Fru Christence havde opdaget denne skrækkelige Præst, hvad

kunde der ikke være sket! Jo, Kongen var Mand for at gøre noget ud af Tingene, da han først var bleven sat ind i, hvad der stod paa Spil. Det stakkels Landemode i Ribe, som havde gjort sig saa hæderlige Anstrengelser for at være Situationen voksen, var ganske distanceret. Fru Christence havde rigtignok Glæde af den Sag, hun havde rejst; det var formelig en hel Ære, der blev hende til Del paa hendes gamle Dage, at den alderstegne Konge med en saadan Iver tog sig af denne Sag.

Jørgen Friis var paa sin Side heller ikke utilfreds med, at den endelige Afgørelse i denne bedrøvelige Sag var bleven lagt i Professorernes og Biskoppernes Hænder. Fra sit Besøg i Hovedstaden Aaret i Forvejen, da han havde forelagt dem Sagen, havde han bestemt Indtryk af, at de i Hovedsagen vilde staa paa hans Side. Han belovede sig derfor paa at stille mest muligt Materiale til Raadighed for dem til Sagens Belysning. Det lykkedes ham ogsaa ved en god Vens Hjælp at skaffe nogle af de indsendte Erklæringer til Veje, sagtens i Afskrift; ligeledes fik han ogsaa fat i sit 24 Mands Vidnesbyrd og Sogneboernes Bønskrift. Disse Dokumenter fik han bragt Professorerne i Hænde.

Endvidere gav han sig igen i Lag med at forfatte en længere Redegørelse for den hele Sag.

Han fralægger sig deri paa det bestemteste at have nægtet Bodens og Bønnens Betydning eller at have ført grove Vildfarelser eller vrang Lærdom, som han beskyldtes for. „Gud ved, at jeg har prædikeret hans Ord rent og purt og klart og ved mig ikke skyldig i nogen Vildfarenhed, og han aldrig bevise mig Hjælp, dersom jeg nogen Tid har nægtet Boden eller Bønnen. Jeg har derimod, det ved Gud, med al Flid og Alvor drevet paa Boden og Bønnen og alle gudelige Øvelser.“

Dernæst henviser han til de Erklæringer om Bod, som han, før Sagen blev rejst, har tilsendt baade Biskoppen og Anklagerinden, som viser, at han ikke først nu er af den Mening, at Bod og Bøn har nogen Betydning. Og med Hensyn til den farisæiske Bod, som han har lastet og angrebet, anfører han et langt Stykke af Luthers sande Kristendom fordansket af Resen, hvor den ligeledes faar læst og paaskrevet.

Naar Landemodedommen udtalte, at hans Ord havde været for dybe for den gemene Mand, beder han om at skelne mellem hans Prædikener og hans Erklæringer. At Menigheden har forstaaet hans Prædikener, viser den Frugt, de har virket, som ogsaa Bispevisitatsen godtgjorde, og hvad han har anført af Luthers Skrifter har ogsaa bragt mange Lærdom og Trøst, og det er ikke hans Skyld, naar nogen har taget Forargelse af dem. Og hvad endelig hans mange Erklæringer angaar, forstaaer han heller ikke, at de skulde være uforstaaelige, undtagen maaske den hastige Erklæring, som blev leveret paa Stubbergaard, hvor han ikke havde tilstrækkelig Tid overladt til rigtig at gennemse Anklageposterne.

Iøvrigt indskød han sig under Biskoppens Vidnesbyrd og Taksigelse for Menighedens Fremgang ved Visitatsen og under Sognebeboernes Vidnesbyrd og protesterede til Slut mod to Skrifter, som var tillagt ham, men som han vidste sig fri for at have skrevet.

Denne Redegørelse tog han med sig, da han den 18. September 1643 mødte paa Konsistoriehuset i København for Theologernes og Bispernes Raad, hvor hans Skæbne skulde afgøres.

Men han kunde godt have sparet sin Umage og Anstrengelse for at oplyse sine Dommere om Sagen. Der blev ikke taget det fjerneste Hensyn til det altsammen.

Til at overveje og afgive Censur over Jørgen Friis,

hvorvidt han kunde anvendes som Præst et andet Sted, mødte 7 Mand, 4 Biskopper og 3 Professorer i Theologien, nemlig allerførst Sjællands Biskop Jesper Brochmand, der tillige var Professor, Fyns Biskop Hans Mikkelsen, Aalborg Biskop Anders Ringkøbing og Viborg Biskop Frantz Rosenberg. I Aarhus var Biskoppen lige død. Endelig Professorerne Hans Resen, Niels Schandorf og Laurits Schavenius.

Det første, de foretog sig, efter at der var holdt Bøn, var, at de vedtog, at der intet Hensyn skulde tages til de Erklæringer, som Jørgen Friis havde indsendt, de vilde end ikke aabne for dem, da Kongen kun havde forlangt Erklæring om det, som Biskoppen i Ribe fremsendte vedrørende Sagen. Og saavidt det kan ses, havde Biskoppen baaret sig ad som sin Forgænger og kun fremsendt Anklageposterne med Præstens Svar og dertil føjet Seddelen om Benth Thorsøns Andagtsbog. Landemodedommen har dog nok ogsaa været vedlagt. Det var saa Grundlaget for Theologernes Afgørelse i Sagen. Jørgen Friis blev ikke saa meget som forhørt eller spurgt om sin Mening med Hensyn til de foreliggende Spørgsmaal, man holdt sig blot til de foreliggende Papirer og fældede Dommen derefter uden Hensyntagen til, om man nu havde forstaaet hans Mening ret.

Og Jesper Brochmand, som ledede det hele og skrev Censuren, var Mand for at paavise, hvilke farlige Lærdomme Sevelpræsten havde ført.

Allerførst havde han ved at lære, at vi har faaet alle vore Synders Forladelse i Daaben uden Begrænsning, henvist sine Tilhørere til den brede Vej til kødelig Sikkerhed og Tryghed.

Og naar han havde lært, at Daaben var nok til Salighed, saa var det tværtimod den hellige Skrift. Der skulde ogsaa en sand og alvorlig Bod til. Og naar

Luther paa sine Steder sagde det modsatte, saa skulde man agte paa, hvilke Tilhørere eller Modstandere Luther talte til, og der lod sig paavise Udtalelser af ham, der sagde lige modsat.

Særlig galt var det med det Udtryk, hvor Friis havde talt om den almindelige Vildfarelse om Boden, dér havde han jo — efter deres Mening — fordømt Boden som en Forgift, der af Satan træskelig var indført.

Og naar Friis sagde, at Anger og Bod ikke var Vejen til Gud, saa sagde de højlræde: Jo, sandelig er Sorg for Synden, naar den er alvorlig, Vejen til Guds Naade og Forligelse med Gud, og der sker aldeles ikke Kristi Fortjeneste Uret dermed.

Jesper Brochmand

Efter at have godtgjort Friis's formentlige Vildfarelser med lange Skriftbeviser sluttede Biskoppen med at udtale:

„Derfor efter at denne ganske Aktion, som imod Præsten i Sevel er indstiftet, nu med alsomstørste Flitighed, som ske kunde, udi Herrens sande Frygt var æstimeret, agtet og anset tilligemed fornævnte Præsts Gensvar til hver Klagemaals Hovedpunkt indført, da kan vi ikke nægte, at jo Præsten i Sevel

1. Haver lært mange farlige og grove Vildfarelser, som haardelig støder mod Gudfrygtighed.

2. At han med denne sin falske Lærdom haver overtraadt den Ed, med hvilken han haver obligeret sig til den sande Lærdom, som plejer at fremsættes i vore Kirker og hellige Menigheder, der han blev indviet til det hellige Embede.

3. At han ikke haver adlydt velbyrdige Fru Christence Juels, Provstens og Biskoppens saliggørende Formaning og Advarsel.

4. At han groveligen haver forarget mange med denne sin falske og vildfarende Lærdom.

5. At han med denne sin Lærdom haver lagt den brede Vej til Sikkerhed og Tryghed og derfor haver saa haardeligen og højligens syndet mod sit hellige Embede, som hannem haver været betroet, at han haver gjort sig selv aldeles uværdig, som nogen Tid kan admittes eller tilstedes til det hellige Embede at lære andre i den kristne Kirke.

Men til almindelig Nytte og Gavn og til andre onde Ting at afvende og afværge, da skulde det med kongelig Autoritet og Myndighed ske, at Præsten paabydes og befales, at han saadanne store og grove Errores eller Vildfarelser, hvilke han en Part med lydelig Røst, en Part skriftligen haver udspreedt og kundgjort, alvorligen tilbagekalder og offentlig bekender og tilstaar, at han samme hader og forbander, med saadan Kondition eller Vilkaar, at han vil, at hannem skal tilstedes Hospitium eller Værelse i disse Riger efter kongelige Konstitutiones og Forordninger. —

Som der var begyndt med Bøn og Paakaldelse, saaledes sluttedes der ogsaa.

Slutningsbønnen lød: At Gud i Jesu Navn vil velsigne vor altformaende Konge, som saa højligens beskærmer og forsvarer den sande Religion og Lærdom, at han vil selv forlænge hans Majestæt med mange Aar, at han

maa længe leve et gudfrygtigt og helligt Liv og Levned. Amen.

— Man kan egentlig ikke forundre sig over, at Theologerne kom til dette Resultat med Hensyn til Jørgen Friis's Forkyndelse, naar de kun vilde tage Hensyn til det Svar, som var blevet aftvunget ham i Huj og Hast, og Seddelen om Andagtsbogen. Som Følge deraf blev Dommen derfor heller ikke nogen virkelig Dom over Friis. Han kunde, som han ogsaa siden erklærede, med Rette sige, at han hadede og forbandede de gruelige Vildfarelser, Theologerne med Sjællands Biskop i Spidsen havde fordømt; men der var bare det at sige, at det hverken var eller nogensinde havde været den Forkyndelse, han havde ført i sin Virksomhed som Præst, og det var jo dog den, der skulde været bedømt. At tage med de groveste Hænder paa et Par Erklæringer fra hans Haand, som begge kun var lidet overvejede, og deraf at udlede en Række Vildfarelser, var let nok, men kom jo egentlig ikke Sagen ved.

Den hele Fremfærd mod Friis er til liden Ære for Theologerne, og Brochmand har da ogsaa i Eftertiden maattet høre ilde for denne haarde Dom.

Havde Landemodedommen været intetsigende i sin Begrundelse for Friis's Afsættelse, saa var her rigtignok Tydelighed, saa det forslog noget. Præsten med den rene Lære var bleven forvandlet til en Vranglærer af allerfarligste Art, der højtidelig skulde afsværge og forbande sine Vildfarelser, om han overhovedet vilde have Lov at være i Landet. Pudsigt nok havde ogsaa Brochmand samlet sin Dom over Friis i fem Punkter ligesom Landemodet; men han var rigtignok anderledes i Stand til at gaa den arme Præsts Lære efter i Sømmene. Kun Skade at det næsten ganske var i Biskoppens eget Hoved, de forfærdelige Vranglærdomme spøjte.

Matthias Friis skriver meget rammende om denne Dom: „Med hvad Slags Betænkning, ja, med hvad Ret og Samvittighed, er Gud bekendt!“

Man skulde nu synes, at den stakkels forfulgte Præst maatte have lidt nok for sin Forkyndelse, naar han saaledes var fradømt Embede for bestandigt og tvungen til at afsværge og forbande sine Vildfarelser. Selv Fru Christence har dog vist aldrig drømt om at ramme den ubehagelige Præst kraftigere, om end hun sikkert har undt ham af et godt Hjerte. Og Theologerne har sagtens ogsaa syntes, at det var Straf nok, tilmed da de i sin Tid havde ladet Holger Rosenkrantz slippe langt billigere for meget værre Ting.

Men der var én, som ikke var tilfreds med denne Dom, men syntes, den var altfor blid, og det var uheldigvis Kongen, ham, der havde den virkelige Afgørelse i sin Haand. Og hvem der var enig med ham og aabenbart havde bibragt ham den Mening, var Kansleren, Holger Rosenkrantz's Svigersøn, Christen Thomsen Sehested. Til ham sendte Kongen nogle Dage senere følgende grove Brev i Sagens Anledning, hvoraf det fremgaar, at de var enige om, at han burde ganske anderledes være straffet:

„At vore Bisper og Theologer er af den Mening om den fine Pønitens Præst, som du skriver, det var altfor naadig for hannem. Men min Mening er, at Bøddelen bør rive hans Tunge af hans Hals, hvormed han saa tidt og ofte har forarget sine Tilhørere, thi jeg ved intet, der kunde siges grovere, end det, som den Kumpen uden Ophør sagt haver. Det havde været den Straf værd, du skriver om, om man havde kunnet overbevise ham om, at han havde sagt det engang.“

Man forstaar, at Friis, da han første Gang opsøgte Kansleren, kunde gaa fra ham med Følelsen af, at han

i højeste Grad var rakket ned hos ham. Den Straf, Kansleren har foreslaaet, har aabenbart været Radbrækning.

I Fængsel og for Raadet.

Jørgen Friis havde nu faaet sin Dom og var bleven erklæret for stedse ubrugbar som Præst og det af de højeste Autoriteter i Landet. Tillige var han i Kongens højeste Unaade. Alligevel maa der fra en eller anden Side være sket Henvendelse til Kongen om Benaadning. Det har aabenbart hverken været fra Theologernes eller Adels Side og maa derfor antagelig skyldes hans Sogneboere. At dette har

Kristian den Fjerde

været Tilfældet ses af et Brev, Kongen en Maaned senere, 12. Oktober, sendte Kansleren, hvori det blandt andet hedder:

„Det er høj Tid, at man holder en Haand derhos, thi jeg kender Krudtet. Maa den ene sværge sig fri og den anden lære, at man behøver ingen Bod, og de skulle være ustraffet derfor, da havde Vorherre stor Aarsag til at straffe Herre og Knægt.“

Kongen var altsaa ikke til Sinds at lytte til den Slags. Tværtimod var han betænkt paa at tage haardere fat

paa den arme Præst. Det kom sig vel navnlig af, at Jørgen Friis ikke var at formaa til at tilbagekalde den Vildfarelse, han var dømt for; langt mindre vilde han udtale sin Afsky og Forbandelse. Han erklærede nemlig lige ud, at han slet ikke havde lært nogen Vranglære, heller ikke den, han var dømt for.

Kort efter skikkede Kongen da Brev til Lensmanden paa Lundenæs, Iver Vind, om at sørge for, at den forrige Sevel Præst, som Friis nu kaldes, blev ført som Fange til København. Og Hovedsmanden paa Københavns Slot, Niels Vind, fik Besked om at lade ham vel forvare paa Blaa Taarn og hensætte indtil videre Ordre.

Det maa have været drøjt nok for Friis, naar han vidste, at han kun havde lært, hvad han kunde forsvare for Gud og Mennesker, paa den Maade at skulle sige Farvel til Hustru og Børn. Og hans Sogneboere har sikkert ikke efter dette næret videre blide Følelser overfor deres Herskab, som havde forskyldt en saadan Ulykke.

Omkring November 1643 havnede da Friis i Blaa Taarn, hvor han fik Lejlighed til at betænke sig engang til paa, om han vilde tilbagekalde eller ej. Det tjener til hans Ære, at han blev ved at være lige standhaftig, hvor meget man end trængte ind paa ham.

Kristian den Fjerde var imidlertid ikke den Mand, der gjorde noget halvt. Han skulde nok vide at faa Ram paa den opsætsige Præst. Det var hans Mening, at han skulde overgives til Bøddelen og levende radbrækkes som Gudsbespotter. I den Anledning lod han ham derfor anklage paa Livet og tiltale for Borgmester og Raad i København som falsk Lærer og Gudsbespotter, for at de skulde dømme, om han ikke burde straffes paa sit Liv.

Jørgen Friis havde til da taalmodigt fundet sig i sin Skæbne og, som hans Broder skriver, „set paa sin

Fængsling som en Naade og ganske undladt at gøre noget Forsøg paa at slippe ud“, da han nødigt vilde have noget med de høje Theologer at gøre, som havde behandlet ham saa uforskammet, og han godt forstod, at de havde Nøglen til Fængselsdøren. Det fik staa i Guds Haand, hvad der skulde ske med ham.

Da han nu fik at vide, at hans Sag pludselig skulde for den verdslige Ret, og der igen kunde blive Tale om en lang og bitter Proces, saa han sig nødsaget til at fremstille den hele Sags Oprindelse for det høje Raad og godtgøre sin Uskyldighed. Og trods Fængsling og Elenighed lykkedes det ham virkelig at faa

Chr. Thomsen Sehested

udarbejdet en udførlig Redegørelse, som er god at faa Forstand af, og som trods hyppige Gentagelser egentlig er gribende at læse. Den stadfæster i et og alt Broderens Fremstilling af Sagen og viser, hvorledes hans hele Ulykke er opstaaet af hans Forhold som Sjælesørger overfor Fru Christence Juel.

Meget rørende skriver han, at han er „højt bedrøvet, og hans fattige Hustrus og elendige, smaa Børns Suk og Taarer har betaget hans bedrøvede Hjerte“; men tillige er han klar og bestemt og indlader sig ikke paa

at gøre Undskyldning for noget, som han ikke med god Samvittighed kan bede om Forladelse for. Og paa en ulastelig og smuk Maade uden at lade sig mærke med nogen personlig Bitterhed overfor nogen af hans Fjender gør han klart Rede for sig.

Naar han ikke kan bekvemme sig til Tilbagekaldelse af nogen Vranglære, saa er det ikke paa Grund af Trodsighed eller Uvilje, at han ikke vil, men alene af Hjertens Enfoldighed og blotte Fortrøstning og underdanig Tillid til kongelig Majestæts milde Naade. Han har ikke kunnet tænke, at Kongen vilde tvinge ham til at tilbagekalde og udtale sin Forbandelse af en Vranglære, han ikke har ført, det er Meningen.

Ved at gennemgaa Anklagepunkterne med Theologernes Censur som Grundlag fældes der i Stilhed en knusende Dom over Brochmands og de andre høje Herrers Vrangvilje til at forstaa blot en Smule af, hvad det hele har drejet sig om, ikke engang saa nieget som hans Hastværkssvar havde de læst ordentlig igennem, ellers vilde de ogsaa deraf have set, at han slet ikke havde lært de gruelige Ting, han beskyldtes for.

Naar han saaledes var bleven dømt for at have lært, „at ingen kunde forspilde Guds Naade i Daaben“, saa havde han dog selv i sit Svar udtrykkelig givet til Kende, at mange gjorde det ved at synde og blive ved dermed indtil Døden. „Men hvad han havde skrevet om Guds evige Naade, det havde han udtalt om Guds store Naade og naadige Hjertelag mod sine kære Børn i dette Livs Skrøbelighed for bekymrede Hjerter, som ofte var saa haardt anfægtede for deres mangfoldige Synders Skyld, at de befrygtede sig aldeles ingen Gunst og Naade mere at have hos Gud. Dem havde han gerne villet trøste med Guds evige Naade: At om end Guds kære Børn med David og Peter falder hen i grove Synder, at Naa-

den dog derfor ikke saa ganske og aldeles er borte, at hun jo for den Pagts Skyld, som Gud har gjort med en arm Synder i Daaben, staar fast paa Guds Side ved Jesus Kristus, saa at arme Samvittigheder deraf kunde have saadan en vis Trøst, at de hvert Øjeblik i Troen maa holde sig til saadan Naade i Jesu Navn og stedse finde Syndernes Forladelse for Kristi Skyld alene af blotte Naade“.

Og med Hensyn til dette, at han skulde have lastet hele den danske Kirkes Lære om Boden ved sin Udtalelse om Benth Thorsøn, saa maatte han paa det bestemteste fralægge sig det. Naar han havde skrevet om en „almindelig Vildfarelse“, da gjaldt det slet ikke lutheriske Lærere og Skribenter, men den vrang Mening, som er almindelig hos mange, at de ved egen Bod og Anger og udvortes Fromhed formener at stille Guds Vrede, hvoraf Følgen bliver enten farisæisk Selvtillid eller Fortvivlelse.

Som Vidnesbyrd om hans Forkyndelse bad han Raadet om at lade forelæse den Prædiken, han havde holdt for Naadigfruen paa Stubbergaard, hvad Broderen fortæller ogsaa fandt Sted.

Efter saaledes paa bedste Maade at have rensset sig anmoder han Slotsherren og Raadet om ved en gunstig Sentens at hjælpe ham til Kongens Naade, idet han for Guds Aasyn vidner, at han aldrig i sit Hjerte har næret saadanne gruelige Meninger, som Bisperne og Theologerne har tillagt ham, men han hader og afskyr den Slags af ganske Hjerte. Og han er vis paa, at hvis de gode Herrer personlig havde villet hørt ham ved Mødet og taget Notits af hans Erklæringer, da vilde de ikke have censureret saa umildt.

Kun bekender han gerne, at han af Ungdommens Uforfarenhed og Ubetænksomhed, som han nu kan for-

staa, har forset sig med at anvende Udtryk af Luther, som nu er mindre sædvanlige, men det er ikke sket i nogen ond Hensigt. Til Slut paakalder han Gud, at han naadig vil dirigere denne Sag til sit Navns Ære og den kristne Kirkes bestandige Rolighed for Kristi Skyld.

Denne Erklæring fra Jørgen Friis er da blevet til i Blaa Taarn, hvor Kristian den Fjerdes kæreste Datter, Eleonora Kristine, siden henlevede mange Aar og skrev sit Jammersminde. Jørgen Friis tier i dette Skrift ganske stille om alt, hvad han har døjet paa dette Sted; men det har sikkert ikke været nogen blid Medfart, han har faaet, naar Kongen havde Lyst til at faa ham aflivet som Gudbespotter. Nu skulde det vise sig, hvad det høje Raad mente.

Det viste sig, at han var falden i bedre Hænder, end han længe havde været vant til. Raadet tog fornuftig paa Sagen, læste hans Erklæringer og Prædiken, lod ham selv i hele Raadets Nærværelse gøre Rede for sin Sag, efter at han var hentet fra Blaa Taarn, og baade hans mundtlige og skriftlige Beretning gjorde Indtryk, fortæller Matthias Friis.

Mens Sagen var taget op til Betænkning, kom imidlertid Svenskernes Indfald, Torstenssonkrigen, og al den Forvirring, som dermed fulgte. Det trak derfor ud med Afgørelsen, først i Marts 1644 afgaves følgende Erklæring, der som Vidnesbyrd om det 17. Aarhundredes juridiske Sprog gengives ordlydende:

„Da efter Tiltale, Beskyldning og derimod indvendte Svar og Erklæring med anden denne vigtige Sags Lejlighed og Omstænde, og eftersom fornævnte Sevel Præst ved ærlig og velbyrdig Niels Vind til Grundet, Hovedsmand paa Kjøbenhavns Slot, paa kongelig Majestæts vor allernaadigste Herres Vegne som en falsk Lærer og Gudsbepotter efter hvad Professorerne i den hellige Skrift her i Akademiet og Bisperne under deres Hænder haver udstedt og her udi Retten fremlagt, tiltales: Og om han ikke paa sit Liv bør at

straffes, Dom begæres efter indlagte Forsæts Formelding, hvorimod fornævnte Anklagede sin skriftlige Erklæring om fornævnte beskyldte Lærdomsposter, hvorom at kende ej heller hidhører, indlagt haver, saavel som derudi protesterer og sig beklager til samme hæderlige og højlærde Mænds Gerning ej at have været til Ords stillet, saa han selv nærværende sine egne Ord desbedre havde kunnet fortolke, begærende, at ej i Processen over hannem for hastig maatte forfares, det samme ogsaa, som velbemeldte hæderlige Mænd haver givet beskrevet, ej heller af os for nogen endelig Dom over ham, men alene deres Mening og Betænkning om de beskyldte Lærdoms Poster eragtes. Da ved vi underdanigst efter slig Lejlighed nu ikke paa hannem efter indlagte Forsæt at dømme, førend han paa tilbørlige Steder en falsk Lærer og Gudsbespotter at være ved udtrykkelig endelig Dom bliver tilfunden, siden, saafremt det os videre naadigst bliver befalet, om Straffen, som vedbør, underdanigst at ordeles [ɔ: dømmes].“

Det fremgaar af dette Dokument, at Raadet har været i Knibe med, hvad det skulde gøre ved denne Præst, som Kongen var saa forbitret paa, at han vilde have ham taget af Dage. Da nu Theologernes Afgørelse i Sagen kun var betegnet som en Censur over Mandens Lære, benyttede Raadet sig deraf og erklærede, at det ikke kunde tage den for en endelig Dom over ham, men blot som deres Mening og Betænkning med Hensyn til de Ting, han var anklaget for. Og derfor vilde de nu heller ikke dømme ham, førend han paa tilbørlige Steder ved udtrykkelig endelig Dom var bleven dømt som falsk Lærer og Gudsbespotter. Naar det var sket, saa var de rede til, om det blev befalet, at idømme ham den Straf, han fortjente.

Dette var da altsaa virkelig en Oprejsning for Jørgen Friis overfor Theologernes ubarmhjertige Behandling, at de havde dømt ham uhørt. Men hvem der var rasende, var den gamle Konge. Den 17. Marts skrev han følgende arrige Udgydelse til sin Svigersøn, Korfitz Ulfeldt, Rigshovmesteren:

„Det undrer mig storlig, at Borgmester og Raad i Kjøbenhavn har understaaet sig at gøre en Distinktion mellem en Censur og en Dom, al den Stund en Censur kan medføre en Doms Natur, naar Eksekutionen følger, som her er sket, at den Skælm har maattet kvitere baade Kaldet og Embedet.

Det lader sig anse, at Borgmester Goliat [Øgenavn] vil erindre mig, at han haver været i Kancelliet, mens han maatte vel have lært sine terminos juris [juridiske Begrebsbestemmelser] noget bedre, end man nu erfarer.

Jeg maatte gerne vide, om Eksekutionen ikke vilde falde lige stærk, om Kongen og Raadet vilde sige om deres Mening var saa eller saa, end om der blev en Dom afsagt, som sædvanligt er.

Saafræmt den Gudsbespotter havde paa sin Side haft noget at reformere derpaa, da havde det staaet ham bedre an end Borgmesteren.“

Foreløbig maatte Kongen bide sit Raseri i sig, da han havde andet at tænke paa end at pønse paa Straf over den stakkels Præst, idet nemlig Krigen med Svenskerne rasede for fuld Kraft. Friis fik derfor Lov til at blive siddende paa Blaa Taarn.

I Slaveriet paa Bremerholm.

Skønt der saaledes af Raadet var tilkendt Friis en ny Undersøgelse af hans Sag, og Raadet havde nægtet at idømme ham nogen legemlig Straf ud fra, hvad der dengang forelaa, saa betød det naturligvis ikke, at Kongen gav Ordre til Løsladelse. Nej, han fik bare Lov til blive siddende paa Blaa Taarn, indtil Kongen fik bedre Tid; i Øjeblikket havde han nok at gøre med Svenskerne, og Krigen havde jo nær kostet ham selv Livet.

Men da der saa kom et lille Pusterum, var det saa

langt fra, at de alvorlige Oplevelser for Konge og Folk havde blødgjort Kongens Sind, at han tværtimod var til Sinds at gøre Pinen saa haard som mulig for Præsten. I omtrent 8 Maaneder havde han nu siddet paa Blaa Taarn, da slap han fri, men kun for at gaa ind til noget mange Gange værre.

Den 28. Juni 1644 skrev Kongen følgende Brev til Korfitz Ulfeldt:

„Eftersom dig bekendt er, at den Bodsforagter endnu sidder paa Blaa Taarn, af Aarsag at man haver haft andet at tænke paa end paa den Skelm, da endog der findes de, som formener, at han med den

Korfitz Ulfeldt

Straf, han haver udstanden, skulde slippe, da efterdi jeg er ganske i den Mening, at jeg sligt uden Gud i Himlens store Fortørnelse intet kan ske [ɔ: ikke kan lade ske], da skal du befale, at den samme Skelm bliver smedet i Jern hos en af de svenske, som mindst duer blandt alle de svenske Fanger, som findes paa Holmen.“

Det kunde efter dette Brev se ud til, at der igen har været nogen hos Kongen og lagt et Ord ind for Præsten, at han burde slippe med, hvad han havde lidt, men det var der altsaa ikke Tale om. Hvad kunde ikke Gud i Himlen lade ske af Ulykke over Land og Rige, om en saadan Forbryder fik Lov til at gaa fri? Nej,

han skulde bare have Lov til at prøve Slaveriet paa Bremerholm, saa blev han nok myg. Derfor gav Kongen nu Ordre til, at han skulde lænkes sammen med en af de svenske Fanger, og det endda en af de værste Udkud derude paa Bremerholm. Og saadan er det utvivlsom blevet. Med tunge Jernlænker om Benene, bundet til en af de værste Fanger fra Svenskekrigen, har den stakkels Præst, som oven i Købet var stærkt medtaget af det lange Fængselsophold, maattet trælle Dag ud og Dag ind under Eder og Forbandelser og Haan og Spot ved et Arbejde, som han sikkert ikke havde mange Kræfter til at gøre noget ved. Jo, Kongens Unaade var rigtignok ikke til at spøge med.

Matthias Friis omtaler ikke Broderens Ophold som Slave paa Bremerholm. Det har aabenbart været ham for tungt at nedskrive og behøvedes jo heller ikke; men at Korfitz Ulfeldt ikke skulde have opfyldt Kongens Anmodning, kan man vanskeligt tænke. Men hvad Matthias Friis fortæller, er, at ikke en eneste af de Herrer Theologer fandt paa at besøge den vildfarne Præst i hans Ulykke og forsøge at overbevise ham om hans Vranglære og Fejltrin, men ved Trediemand blev han bestændig plaget med Opfordringer om at tilbagekalde og bede om Forladelse. „Men“, siger Matthias Friis, „saa som han i sin Samvittighed vidste sig uskyldig i de Vildfarelser, der tillagdes ham, og derfor ikke uden at krænke sin Samvittighed kunde faa sig til at tilbagekalde, saa befalede han Udgangen af sin Sag i Guds Haand og biede taalmodigt.“

Alligevel undlod han ikke ved Hjælp af forskellige at anholde Kongen om naadig Bønhørelse og Overvejelse af hans Uskyldighed, men om Kongen nogensinde har faaet noget at vide om det, var han ikke sikker paa, da han aldrig hørte noget derfra. Derimod lykkedes det

ham ved Hjælp af en Præst at faa overbragt Rigshovmesteren, Korfitz Ulfeldt, et Andragende; dette kendes desværre ikke mere, skønt det har været vedlagt Broderens Forsvarsskrift, det maa være faldet ud eller taget ud og er formodentlig gaaet tabt.

Endelig i Marts 1645 kom der Ordre til ham om at give en sammenfattende Bekendelse og Erklæring fra sig med Hensyn til alle Anklagepunkterne, og en Præst blev sendt til ham, som lovede at overbringe Skriftet til Kansleren.

Denne korte Redegørelse for sin Lære, som han saaledes fik udarbejdet, er bevaret og omhandler hans Syn paa Daabens Salighed, om Naaden, der staar fast paa Guds Side, om Haabet, der kun er rettet mod den fuldkomne Herlighed, og om Boden, hvor han gør en tydelig Adskillelse mellem den første Bod, fremkaldt af Lovens Forkyndelse, og den anden Bod eller daglig Omvendelse paa Troens Grund. Ganske spagfærdigt og stille taler han om de Stridspunkter, han nu saa tidt har maattet erklære sig om. Ordene, han bruger, er da ogsaa bleven ret stereotype; der er meget lidt nyt om Sagen. Skønt der ikke er en eneste Udtalelse om ham selv og hans Lidelser i dette Skrift, der kun er paa nogle faa Sider, synes man dog at forstaa, at det er en svækket og nedbrudt Mand, der taler til os.

Kun naar han tilsidst kommer ind paa Theologernes Fordømmelse og Talen om Tilbagekaldelse, flammer han op. Hvad han har lært, staar han ved, og han søger slet ikke at tilsløre sin Tale imod den tvivlagtige, hykleriske Bod. „Men“, siger han, „i den Mening og Forsæt, som det er bleven optaget, har jeg aldrig talet, saa sandt som Gud skal hjælpe mig. Men hvad der ellers i Bruugen af Udtryk kan være forefalden og sket af mennelig Skrøbelighed, beder jeg med Kristi Kærligheds Kaabe

maatte skjules og tildækkes. Jeg gerne i al Ydmyghed og Underdanighed giver mig under alt, hvad Gud kan være til Ære og den kristne Kirke til sand Fred og Rolighed, alene at min arme Samvittighed ikke skal besværes at kende sig til det, som jeg for Gud i Himlen er uskyldig i.

Til Vitterlighed med egen Haand skrevet og under-skrevet.“

Saa meget fremgaar da altsaa af denne den sidste Erklæring fra den fangne Præsts Haand, at han trods al Mishandling stod lige standhaftigt fast paa ikke at kunne tilbagekalde nogen Vranglære.

Efter at der saa igen var forløbet en rum Tid, fik han Besked om paa ny at afgive en Erklæring om de samme Spørgsmaal, da den forrige skulde være bleven borte. Han overleverede da den samme Præst, som blev sendt til ham, en Skrivelse ligelydende med den omtalte. Og dermed lod man sig nøje.

Derpaa fik han endelig gennem Kanslerens Tjener Meddelelse om, at han efter Kongens naadigste Resolution var fritaget for længere Ophold i Fængsel. Og efter at han var kommen en Smule paa Benene efter sin ustandne store Legemssvaghed, som Broderen skriver, slap han saa ud i Friheden igen. Yderligere blev der af Kansleren selv givet han Løfte om, at man vilde tænke paa hans Befordring, hvis han vilde holde sig i Stilhed. Han søgte at opnaa et skriftligt Bevis herfor, men fik ikke noget, hvor ydmygt han end bad om det. Det eneste, han opnaaede, var et Pas, han med Kanslerens Tilladelse fik af Admiral Lindenov.

Matthias Friis fortæller, hvor usselts hans Broder havde det i Fængslet, at han til Tider endogsaa maatte undvære Levnedsmidler og var lige ved at gaa til, og hvordan han blev overøst med Haan og Spot.

„Alligevel opvakte Gud midt under Svenskekrigen Rædsler, da baade hans og hans Slægtninges Ejendele blev udplyndrede og hans Børn jagede bort, og de var i den yderste Nød, ubekendte Venner og Velyndere, som ikke skammede sig ved hans Fængsling, men ynkedes over hans forladte Hustrus dybe Nød og forsynede hende rigeligt med alt, hvad hun trængte til, som om hun var en af deres egne. Derom var meget at sige“, slutter Broderen.

Jørgen Friis var da igen paa fri Fod. Hvornaar det er sket, vides ikke bestemt. Formodentlig har det været i Slutningen af 1645, senest i hvert Fald i Begyndelsen af 1646, men et Par Aar havde han altsaa tilbragt i Fængsel og Slaveri.

Oprejsning for Friis i Tyskland.

Jørgen Friis var altsaa nok blevet fritaget for sit Fængsel, men mærkede ikke noget til, at man vilde gøre Alvor af Løftet om at tænke paa hans Befordring til et Embede. Og paa Grund af Adelens store Magt og Anhang var der, som Broderen skriver, meget ringe Udsigt til, at han nogensinde skulde blive Præst igen i Danmark. Hvem vilde vel have en Præst, der var berøgtet Landet over som en falsk Lærer, og som i 2 Aar havde siddet i Fængsel, og som tilmed aldeles ikke havde opnaaet nogen Frikendelse for det, han havde været anklaget for.

Under saadanne Forhold forstaar man, at Friis gjorde Brug af det Pas, man havde givet ham, til at rejse til Tyskland for at forsøge, om han ikke et eller andet Sted kunde finde nogle mere upartiske Theologer, som vilde tage hans Sag op til fornyet Undersøgelse og give ham Attest for Rettroenhed. Efter igen at have skaffet sig de fornødne Erklæringer, der var fremkommet un-

der Sagen, og ved Broderens og Venners Hjælp var bleven i Stand til at kunne fremlægge den hele Sag paany, henvendte han sig til Universitetet i Rostock. Det theologiske Fakultet dør var til at begynde med ikke meget villigt til at befatte sig med den pinlige Sag; men efter at have undersøgt og overvejet Forholdene og godt en 3 Timer holdt Forhandling med ham om Hovedpunkterne i Anklagen, gav de ham fuldstændig Oprensning. Deres Udtalelse gik ud paa, at de *efter hans Ord og Erklæringer maatte anse ham for en god, from, ren evangelisk luthersk Prædikant*. Og de medgav ham deres bedste anbefaling til, „at den barmhjertige Gud efter hans ustandne store Bedrøvelse igen vilde glæde ham og kalde ham til sin Vingaard“. Tillige udtalte de, at „de, der var skyldige i den onde Medfart, der var bleven ham til Del, maatte staa til Regnskab for Gud i Himlen“. Og til Slut trøstede de ham paa det bedste med at henvise til, hvad Guds udvalgte Redskab Paulus havde lidt. Attesten slutter med, at de anbefaler ham i den højestes Varetægt. Dette fandt Sted i Rostock 27. Juni 1646. Attesten for Rettroenhed er underskrevet af Johannes Cotman, Dekan.

Dengang Kong Kristian den Fjerde paalagde Theologerne i København og Bisperne at overveje Jørgen Friis's Sag, havde han skrevet, at han ogsaa vilde lade Universiteterne i Tyskland tilskrive om den. Det var naturligvis ikke blevet til noget, da Kongen havde indskrænket sig til at bruge den raa Magt over for ham. Nu havde Friis selv gjort Alvor af denne Henvendelse til Tyskland og var blevet pure frikendt for Vranglære og varmt anbefalet til Præstegerning. Om det var sket ved Sagens Begyndelse, da havde han været sparet for mange Lidelser.

Med dette Bevis for Rettroenhed i Haanden var der

god Udsigt til, at Friis kunde blevet Præst blandt Tyskerne; men da hans Hustru var ganske ukendt med det tyske Sprog, og han selv, som Broderen skriver, mest var vant til det danske, vilde han gerne have en Præstegering blandt sine Landsmænd.

Han tog derfor sin Tilflugt til sin lærde Broder, Matthias Friis i Abild. Denne udarbejdede da paa Tysk en meget indgaaende Fremstilling af hele Sagen imod Jørgen Friis og indsendte den med 18 Bilag til Generalsuperintendenten, Joh. Reinboth af Holsten med Bøn om, at han vilde skaffe ham et Embede blandt dansk-talende i disse Egne. Og meget indtrængende lægger Matthias Friis ham paa Sinde at ynkes

Matthias Friis

over den forfulgte Præst og hans Hustru og Børn, der var spredte for alle Vinde, at de kunde finde et roligt Opholdssted efter den store Elendighed og tjene Gud og Menigheden.

Dette Forsvarsskrift, som er Hovedkilden til vort Kendskab til den hele Sag, er dateret Abild 17. Januar 1647.

Men trods Matthias Friis's Lærdom og dygtige Forsvar og fortrolige Bekendtskab med formaaende Gejstlige i Tyskland, saa lykkedes det ham ikke at bane Vej

for Jørgen Friis til noget Præsteembede hverken i Sønderjylland eller Holsten. Der var ingen, der havde Brug for den mistænkte Præst.

Omsider blev han da ked af at færdes i Udlandet og androg Kansleren om Tilladelse til at maatte vende tilbage til Danmark. Som det eneste Brev, vi har fra Jørgen Friis, har det sin Interesse. Det lyder:

„Velbaarne ædle Herre, gunstige Hr. Kansler!

Takker jeg eders Velb. Magnificens næst Gud den allerhøjeste, som ansaa min store Jammer i saadan langvarige og besværlige Fængsel og sig over mig elendige forbarmede, at jeg formedelst Ed. Magnif' gunstige Intercession hos kgl. Maj., min allern. Herre, er bleven saadan forsmædelige Fængsel erlediget, er og aldeles ingen Tvivl derpaa, at jo Gud Herren efter sit Ord saadan Gunst og Naade visseligen belønner. Kender og i lige Maade underdanigst og med Hjertens Taksigelse E. velb. Magn. adelige Løfte og meget gunstige Tilsagn at være mig udlændige ydermere beforderlig hos kgl. Maj., min allern. Herre, paa det jeg endelig til Guds Ære maatte igen restitueres, og eftersom min Forhaabning er, at Timen er kommen, paa hvilken Gud Herren, som er saa naadig og hjælper saa gerne og ikke lader friste over Formuen, visselig vil ogsaa se til min Udlændighed og forbarme sig over mig og min højbedrøvede Hustru og Børn og igen samle os med megen Miskundhed, saa er da nu til Ed. velb. Magn. min ydmygeligst Bøn og Begæring, at hans Magn. af medfødt adelige Fromhed sit gode Løfte ihukomme vilde og formedelst gunstig Intercession hos k. Maj. det jo først om muligt kunde være, saavidt erlange, at jeg maatte komme ind i mit Fædreland igen til min fattige Hustru og Børn og som en anden fattig Undersaat være sikker og fri under H. k. Maj. Vinge og saa fremdeles blive restitueret igen efter Guds og H. k. Maj.' egen naadigste Vilje og beder for Guds Skyld, at E. Velb. Magn. vilde gunstigen værdes til at anse og betænke, at jeg i saadan Angivende, hvorom jeg i saa stor Mistanke og yderste Elendighed er geraaden, er for Gud uskyldig, hvilken min Uskyldighed E. V. M. noksom skulde fornemme, om Hans Magn. kunde gives Lejlighed mine Skrifter og Dokumenter at gennemlæse, saa vilde ogsaa E. M. værdes til at betænke min fattige Hustru og Børn, efterdi hvis ringe Gode vi tilforn paa en 6 Aars Tid vare af Gud velsignet med, det nu i 5 samfulde Aar, siden denne Sag

først angik, er tilganget og en Del ved Fjendens Haand bortrøvet. Den gode Gud, som ikke forglemte, hvad Gode Abdias beviste i fordums Tid Herrens Præster, skal og ikke forgætte E. M.' Fromhed, men efter sit Ord og naadige Løfte rigeligen belønne saa stor Gunst og Naade og her med timeligen Velsignelse og hisset med evig Ære for Kristi Skyld vederlægge. Allerunderdanigst et gunstigt og hjælperigt Andsvar formodende Eders velb. Magn. tro Forbedere og underdanige Tjener altid

Jørgen Lauridsen Friis.

Denne Skrivelse er ikke dateret, men maa være fra 1647, idet han 13. December dette Aar fik Tilladelse til „at begive sig ind i Riget igen og der tryggelig og sikkerlig opholde sig, dog at han forholdt sig rolig og skikkelig uden Forargelse“.

Men det var rigtignok ogsaa alt, hvad han kunde opnaa. Om noget Embede var der ikke Tale. Efter Traditionen skal han og hans Familie de følgende Aar være blevet underholdt af nogle Svogre i Jylland.

Hermed afsluttes da Jørgen Friis's Saga i Danmark. Han blev aldrig mere kaldet til Præstegerning i sit Fædreneland, men var kun taalt, hvorfor han søgte andetsteds hen.

Fru Christence Juel havde da sandelig faaet Hævn over den ubehagelige Præst og faaet gjort ham saa berygtet, at han trods Oprejsning i Tyskland for bestandig var uanvendelig i Præstegerning her hjemme og derfor maatte ty til Landets Fjender.

I Sevel blev efter Jørgen Friis's Afsættelse en Søren Gjødstrup Præst 1643. Formodentlig har Fru Christence saa bedre kunnet faa Lov til at have sin Faste og andre fromme Øvelser i Fred.

Sagnet har haft travlt med at fortælle om alle de Sorger, der hændte hende i hendes Alderdom til Straf for den Ubarmhertighed, hun havde vist mod Præsten. Dette viser, hvor det har oprørt Folks Sind at tænke paa den stakkels Præst. Iøvrigt er der ikke meget sandt

i alle disse Fortællinger. Kun en Søn overlevede hende, ellers var hendes Børn døde før hende. Endelig afgik hun selv ved Døden paa Stubbergaard midt under den ny Svenskekrig 1658. Hun skulde begravnes i Viborg Domkirke, hvor hun havde haft Gravsted siden 1612. Men paa Grund af Svenskernes Huseren i Landet fik hendes Arvinger kongelig Tilladelse til at opsætte Begravelsen nogen Tid. Om hendes Lig nogensinde er bleven ført til Viborg kendes ikke.

Præst i Breared i Halland.

Til denne Skildring af Sevelpræsten Jørgen Friis's sørgelige Skæbne skal endnu føjes en kort Beretning om, hvad der siden tildrog sig i hans Liv. Da der ikke lod til at være nogen Brug for ham i hans Fædreland, maa paa en eller anden Maade hans Opmærksomhed være blevet vendt mod den Del af Halland, som nylig ved Freden i Brømsebro 1645 var afstaaet til Sverrig. Og efter at have fremstillet sig for Regeringen i Stockholm 1650 blev han omkring Aar 1652 Præst i Sognet Breared. Der var da forløbet 10 Aar, siden han blev suspenderet. Saa var Friis altsaa igen blevet Præst.

Men heller ikke i det fremmede Land fik han rolige Kaar. Der opstod en Strid mellem Sognebeboerne og ham om Tienden. Sagen blev imidlertid bilagt ved en Visitats i Aaret 1666 af Biskop Klingius fra Gøteborg. „Biskoppen bad ved den Lejlighed Sognebeboerne om at tilgive deres Præst, hvad han maatte have fejlet, i Betragtning af, at han i 14 Aar havde været dem en flittig og upaaklagelig Præst, og det lovede de, idet de vidnede, at han havde prædiket Guds rene og saliggørende Ord og ført et ustraffeligt og ærbart Levned, som det sømmer sig en nidkær Sjælesørger og Guds Ords Tjener“.

Det saa altsaa meget smukt ud, men snart skulde alt

blive anderledes. Jørgen Friis havde udarbejdet en Slags Lærebog, som han havde kaldt: Nuclius theologiæ christianæ et lutheranæ [ɔ: Nøglen til den kristne og lutheriske Lære]. Det hele var ikke andet end en forkortet Gengivelse af Philip Melanktons berømte Troslære: Loci, en af Lutherdommens klassiske Bøger. Friis's forkortede Gengivelse var ligesom Originalen paa Latin. Han havde end ikke udgivet sit Arbejde, men sendt det i Manuskript til nogle Venner, han havde i Malmø og Lund. I Malmø var saaledes Latinskolens Rektor hans gode Ven.

Friis's Provst, Hjort i Halmstad, fik imidlertid Nys om Skriftet og sendte Meddelelsen videre til Biskoppen. Og da saa Klingius havde faaet fat i Skriftet, trak det igen op til et Uvejr over stakkels Friis. Klingius var nemlig Lutheraner af strengeste Observans. Han fandt straks falsk Lære i ikke mindre end 8 af Bogens Afdelinger. Og det værste af det hele var, at Friis havde benyttet en mistænkelig Udgave af Melanktons Troslære, den fra 1535, hvor han havde gjort de reformerte store Indrømmelser.

Efter forskellige Advarsler stævnedes Friis til at møde for Domkapitlet i Gøteborg 23. Juli 1667, hvor hans Sag skulde for.

Jørgen Friis var da igen paa Anklagebænken.

Anden Gang afsat.

Det hjalp ikke noget, at Friis overfor Domkapitlet hævdede Melanktons Rettroenhed og paastod, at han ikke anede noget om, at det var en Udgave af Troslæren, som var mistænkt. Kapitlet resolverede, at han med sit Arbejde lagde den brede Vej aaben for Synkretismen [ɔ: Religionsblander], hvoraf opstod Strid og Splid og hvorved den rette Religions frie Løb og Sikkerhed hindredes.

Mærkeligt nok havde Danmarks øverste Gejstlige og Theologer 25 Aar tidligere dømt Friis for, at han ved sin Forkyndelse havde lagt den brede Vej aaben for kødelig Sikkerhed og Tryghed. Nu var det galt igen med den brede Vej. Enten maa den arme Præst have haft et eget Uheld til at forvilde sig ind paa denne forfærdelige Vej, eller ogsaa maa Datidens høje Theologer have haft en ganske særlig Evne til at finde den brede Vej alle Vegne!

Friis maatte naturligvis tilbagekalde overfor Domkapitlet. Han vedgik, at han af Uforsigtighed havde gjort Udtog af en kættersk Udgave af Melanktons Loci, som banede Vej for Synkretisme, hvorfor han frivilligt og gerne tilbagekaldte sit Skrift med dets Fejl og Forseelser, som Gud vidste uvidendes var sket, med ydmyg Bøn om, at de gunstigt maatte forlades. Og han lovede for Fremtiden at gaa forsigtigt til Værks og undfly alt, hvad der havde den mindste Forbindelse med falsk Lære.

Dermed skulde man saa mene, at den Sag kunde være afsluttet. Men saa let gik det ikke. Domkapitlet indstillede Sagen til Kongens Bedømmelse, og paa Opfordring af Biskoppen afsatte Formynderregeringen Friis fra Embedet. Friis og hans Søn Lars mødte for Konsistoriet i Stockholm 31. Januar 1668 for at modtage Dommen. Friis blev afsat, men hans Søn fik Lov til at faa Embedet efter ham.

For anden Gang var Friis da bleven afsat for falsk Lærdom. Første Gang havde Luther været den uskyldige Aarsag til Ulykken, denne Gang var det Melankton. Man maa da sige, at den arme Friis har døjet sit for sin Kærlighed til vor Kirkes Fædre.

Ny Oprejsning.

Den afsatte Præst, som var vant til Turen, tabte

imidlertid ikke Modet, men indsendte et Bønskrift til Kongen, hvori han gennemgik den hele Sag og bøn-faldt om, at han den fattige og fremmede Mand maatte tages til Naade igen og faa et Præsteembede.

Det samlede Præsteskab i Stockholm fik da det farlige Skrift til Undersøgelse og kom 25. September 1668 til følgende Resultat:

„Friis havde fulgt Udgaven af Loci fra 1535 og ikke sat en Stump til af sit eget i Ord eller Mening, men alt, hvad der var i Nuclius, var Melanktons og ikke Friis's.“ —

Desuden havde de gennem et Forhør over de vigtigste Trosartikler prøvet hans Lutherdom og ikke alene fundet ham ren og fri for falske, synkretiske Meninger, men ogsaa forfaren i Kundskaber herom. Tillige udtaltes der, at Domkapitlet i Gøteborg var gaaet for strengt til Værks og ikke fattet Meningen i Skriftet, men tillagt Udtryk deri en forkert Mening og ikke taget Hensyn til, at Friis havde tilbagekaldt. Skylden herfor var Biskop Klingius's, som havde misbrugt sin Myndighed og ført Friis til et stort Fald. Derfor opfordredes til Ændring af Afsættelsen.

Regeringen tog i høj Grad Hensyn til denne Indstilling og bestemte 30. Oktober 1668, at Friis skulde fuldkommen restitueres til sin forrige Stilling, saa han straks kunde tiltræde sit Embede igen. Men da hans Søn havde faaet Embedet, skulde han blive hos Faderen, indtil der blev et Embede ledigt, som Faderen kunde faa, mens Sønnen beholdt Breared.

Jørgen Friis fik desuden fri Proces til at søge Biskoppen og Domkapitlet i Gøteborg til at erstatte ham, hvad Skade og Omkostning, han havde haft i denne Sag.

Det var da en grundig Oprejsning for Friis, og Biskop Klingius var mer end rasende. Han erklærede at

ville rette Forespørgsel til Konsistorierne i Lund og København om Friis's Vildfarelser og desuden omstændelig udtale sig om Sagen. Men om han har gjort nogen af Delene kendes ikke. Friis vedblev i hvert Fald at være Præst.

Præst i Weddige til sin Død.

Omsider blev der da et Embede ledigt, som faldt i Friis's Lod; det var Weddige, ligeledes i Halland. Dette var ca. Aar 1669.

Men heller ikke her gik det uden Vanskeligheder for ham. Det var dog ikke paa Lærens Omraade, men paa det nationale. Han tillod saaledes sin Søn i Breared at vie sin Søster Anna i Weddige Præstegaard med danske Ceremonier og dansk Brudeprædiken, og Jørgen Friis's Svigersøn og Kapellan Olaf Kierrulf havde ved samme Lejlighed prædiket paa Dansk. Dette medførte en Irettesættelse for Friis. Med en Adelsmand i Sognet havde han tillige en Strid om et Bryllupsoffer.

Efter omtrent 20 Aars Præstetjeneste i Weddige døde Jørgen Friis i Aaret 1688, gammel og mæt af Dage. De sidste 17 Aar havde Svigersønnen Kierrulf været hans Kapellan. Denne blev alligevel ikke Efterfølger i Embedet, fordi Biskoppen foretrak en Andreas Gothenius, der vilde ægte Friis's Enke, Regina Forman, „hvilket synes mest kristeligt og for Menigheden opbyggeligst“, skriver Biskop Carlberg saa betegnende for Datiden.

Da Regina Forman fødte en Søn i sit nye Ægteskab, kan hun ikke have været Friis's Hustru fra Sevel, med hvem han havde Børn 1642; men Friis maa have været gift flere Gange. Hans første Hustrus Navn kendes ikke.

— Det var et Liv fuldt af Strid, der afsluttedes med Jørgen Friis's Død. En god Portion Stridssyge har han sikkert været i Besiddelse af, og Rethaveri var en al-

mindelig Skavank i Datiden. Hans Ulykke havde det været, at han baade i Danmark og Sverrig kom til at staa overfor theologiske Overordnede, der ikke gav ham noget efter i dette Stykke. Derfor blev han næsten alle Dage en forfulgt Mand og maatte døje meget.

Alligevel var det i Danmark ikke bare Theologi, Striden stod paa for Jørgen Friis, naar han heller gik i Fængsel og Slaveri end tilbagekaldte. Det var en Overbevisning, og i denne Overbevisning om Daabens og Troens enestaaende Betydning til Frelsesvished mod alle fortjenstfulde Gerninger, beholder Friis Ret trods Jesper Brochmand og hele det danske Kleresi i Kristian den Fjerdes

Dr. theol. Hans Borchardsen,
Biskop i Ribe 1635—43

Tid. Og Jørgen Friis's Fastholdelse af Lutherdommens Kærnepunkt, Læren om Daaben og Troen, under alle Forfølgelser og Lidelser gør hans Navn værdigt til at ihukommes blandt Danmarks Præster og i vort Lands Kirkehistorie. Næppe nogen dansk luthersk Præst har lidt mere for sin Overbevisning, som tilmed i sin Hovedsag baade var rettroende og luthersk.

Kilder til Jørgen Friis's Historie:

Til Slut skal kort angives Oprindelsen til denne Beretning om Jørgen Friis's Skæbne i Danmark og Sverrig.

Hovedkilden til den store Strid om Boden mellem Jørgen Friis og Fru Christence Juel er et Haandskrift paa Rigsarkivet: Thottske Samling, Fol. 99, der paa Forsiden er betegnet: Acta Fr. Christinen Juhlen auff Stubbergaard wieder den Prediger Georg Frisium. Dette Haandskrift indeholder først Matthias Friis's udførlige Fremstilling af hele Oprindelsen og Udviklingen af Sagen mod hans Broder. Den er skrevet paa Tysk og rettet til Generalsuperintendenten [Joh. Reinboth] i Holsten paa Opfordring af denne. Dette Forsvarsskrift er forsynet med 18 Bilag. Halvdelen heraf stammer fra Jørgen Friis's egen Haand og bestaar af Breve, Erklæringer og en Prædiken. Resten er Afskrifter af de forskellige Censurer og Domme, der blev fældet over ham. Disse Bilag er alle paa Dansk med Undtagelse af Censuren i København, der er paa Latin, og Censuren i Rostock, det sidste Bilag, der er paa Tysk.

Hele dette Forsvarsskrift med Bilag er udarbejdet og samlet i Begyndelsen af Aar 1647. Det har yderligere omfattet et nittende Bilag, en Skrivelse fra Jørgen Friis til Korfitz Ulfeldt, hvilket maa være udtaget eller udfaldet og formodentlig er gaaet tabt.

Hvorledes dette Haandskrift er kommet fra Generalsuperintendenten i Holsten til Thottske Samling kendes næppe mere. Man kunde tænke sig, at hele Sagen er blevet oversendt til den danske Kansler til Erklæring og derfra gaaet over i Familien Thotts Eje.

Da Matthias Friis var en højt anset og meget lærd Præst, er det et fortrinligt Kildeskrift, vi besidder i hans Skildring af Broderens Genvordigheder. Og skønt vi dog paa adskillige Punkter er i Stand til at kontrollere hans Fremstilling, er det ikke lykkedes at gribe ham i nogen Urigtighed. Han udtaler da ogsaa mod Slutningen af sin Beretning følgende:

„Dette er altsaa, højlærde Hr. Superintendent, en rigtig historisk Beretning om hele den mod min arme Broder saa skarpt førte Sag, saa vidt jeg er vidende om den hele Strid. Og er det, saa sandt jeg ønsker mit Liv igennem at beholde Deres fyrstelige Naades Yndest ligesom ogsaa Deres Ærværdigheds Gunst, heri med mit Vidende ikke det ringeste forandret af mig eller forebragt i anden Skikkelse, end det efter mit Vidende stemmer med Sandheden.“

Dette er altsaa den egentlige Kilde til Jørgen Friis's Saga.

I Thottske Samling, 96 Fol., findes en ikke særlig nøjagtig Oversættelse af den latinske Original til Censuren i København.

Brevene fra Kong Kristian den Fjerde i Anledning af Friis's Sag findes trykt i Bricka: Christian den Fjerdes egenhændige Breve, V. Bind.

Selve Striden er hyppigt omtalt baade i Danmarks Kirkehistorie og andre Steder. Den udførligste Fremstilling er hos Dr. O. Nielsen i Hjerm-Ginding Herreder. I J. Oskar Andersens interessante Værk: Holger Rosenkrantz den Lærde er Sagen behandlet set i Forhold til hans høje Modpart, Holger Rosenkrantz. Censuren i København er aftrykt i Dänische Bibliothek II, 209—43. Anføres kan ogsaa Jens Møllers Udkast til en Biografi af Brochmand i Engelstoft og Møller: Historisk Calender III, 235 f.

Om Fru Christence findes det væsentlige i O. Nielsen: Hjerm-Ginding Herreder.

Med Hensyn til Jørgen Friis's Færd i Sverrig maa nævnes en Afhandling om hans Afsættelse: H. Reuterdaahl: Förföljelse mot en Philippist i Swerrige under 17:de århundradet. Den findes i Reuterdaahl og Thomanders Theologiske Qvartalsskrift for 1839, Side 141—48. Om hans øvrige præstelige Forhold giver: Skarstedt: Göteborg Stifts Herdaminnen Underretning under Sognene: Breared og Weddige.

OM BYSKATTERNE 1655 AF KØBSTÆDERNE I HARDSYSSEL

Af P. STORGAARD PEDERSEN

Hr. Mogens Sehested*!

Vor synderlig Gunst tilforn, Vi beder eder og naadigst ville, at I med forderligste af eders Lehns underliggendes Kiøbsteder lader indsamle den Aarlig By- og Baadsmændsskatter saavelsom Borgeleyespenge udi nærværende Aar, nemlig aff vor Kiøbstad Ringkiøbing thi Rigsdaler til Byes, noch otte och thiuge Rigsdlr. Baadsmændsskat, noch $175\frac{1}{2}$ Cur. Dlr. i Borgerleyspenge paa 10 Personer.

Noch aff wor Kiøbstad Holstbrou til Byskat $7\frac{1}{2}$ Rdl. 27 Skill., noch 26 Rdlr. til Baadsmændsskat. Noch af vor Købstad Lemvig 70 Rdl. til Byskat, noch 28 Rdl. til Baadsmændsskat, noch $210\frac{1}{2}$ Cur. Dlr. 8 Skill. som Borgeleyespenge paa 12 Personer, saa at alle bemeldte Skatter kunne inden Martini førstkommendes ufejlbarligen worde leffuerit til os elskelige Mogens Arenfeld etc., eftersom samme Skatter er destineret til voris Baadfolchis Afbetalling och Rigens Flodes udrustning; dermed etc.

Hafnio, 8. September 1655.

*Kvittering paa Ringkjøbing og Lemvig Regnskab
paa Skatter m. Bilag 1655.*

Indtægt og Udgift paa Lemvigs, Ringkiøbings Borgeleyes Penge, Baadsmænds Skat, saavelsom Byens aarlige Skatter forfaldne til Martini 1655.

* Mogens Sehested til Holmgaard var Lensmand for Bøvling Len 1655—1657.

Aar 1656 den 1. Januari efter Hans kongl. Mayst.s naadige Befaling annammet efterskrevne Skatter aff Ringkiøbing och Lemvig, som var forfalden at skulle have verrit udgiffuit til Martini sidst forleden, og er da som følger: Annammet aff Ringkiøbings Borgemester och Raad, som er den aarlig Byschat Penge 10 Rdlr.

Udi ligermaade annammet som Baadsmendsskatter af forn^{te} Bye 28 Rdl. Noch annammet Borgerleyepenge af forn^{te} Bye paa 10 Personer 146 Rdl. 1 Ort. Beløber sig tilhaabe aff forn^{te} Ringkiøbings Bye 184 Rdl. 1 Ort.

Udi lige Maade annammet aff Lemvig Borgemester och Raad, som er den aarlig Byskat Penge 10 Rdl.

Udi ligemaade annammet som Baadsmends Skatter af forn^{te} Lemvig By 28 Rdl. Noch annammet som er Borgerleyepenge paa 8 Personer oc aff Lemvigs By: Penge 117 Rdl. Beløber sig tilhobe af forn. Lemvigs Bye 155 Rdl.

Holdstebrow By formedelst den afbrendte er efter hans Kgl. Mayst.s naadige Breff fri for alle Skatter udi 6 Aar. Epter medfølgende Benaadningsbreffs videre Formelding.

Summa Summarum offuer ald forn^{te} trende Kiøbstæders Pengeskatter er Penge: 339 Rdl. 1 Ort.

Benaadning til Lemvig Købstad, at den ligesom de foregaaende 5 Aar kun skal underholde 8 Bøsseskytter.

Vi Frederik den Tredie med Guds Naade osv. gøre alle vitterligt, at eftersom Borgemester og Raad saavel som menige Borgerskab i vor Kiøbstad Lemvig for os underdanigst haver ladet andrage, at bemelte deris Bye for half Bysse Skytter taxeret er; men for bemeldte deris Byes Ringhed, ere udi femb Aar fraa Anno 1650 beregnet, benaadet at være forschaanet med otte Personer, hvilken bemeldte deres Benaadning och Forlin-

dring til førstkommende Paaske Aften er endet, underdanigst derfor begieris, at de frembdeles nogen Forlindring paa Bysse Skytter af deris Bye maatte nyde; da efterdi yi af os eltkelig Otte Krag til Wolbierre*, vor Mand, Raad och Embedsmand paa vort Slot Bøuffling hans underdanigst Erklæring naadigst erfarer bemeldte Byes itzige slette Tilstand saa och Borgerskabets der samme Steds slette Næring och faa Schuder, som der nu for Byen findis, nogen Forlindring høyligen behøffuer, haffuer wi naadigst bevilget och tilladt saa och hermed bevilger och tillader, at bemeldte Lemvigs Bye maa aarligen, indtil videre naadigst Anordning, være forskaanet, at der aff Byen videre ind otte Bøsseskytter holdes skal. Forbydendes alle och enhvør dennem herimod eftersom forskreffuet staar, at hindre eller i nogen Maade Forfang at giøre. Under vort Hyldist och Naade, Giffuet paa vort Slott Flensborighus d. 2. November 1654.

Under voort Sigenet

Frederich.

Holstebro Købstad faar Skattefrihed i 6 Aar paa Grund af Byens Ildebrand 1. Juli 1651.

Wi Frederich den Tredie med Guds Naade Danmar-chis, Norgis o. s. v. Konning, gjør alle vitterligt, at efftersom vi kommer udi naadigst Forfaring om den store Schade och Uløche, som vor Kiøbstad Holstebrou och desz Indbyggere ved Ildebrand nyligen skal være tilføyet, da haffue vi aff synderlig Gunst och Naade undet, beuilget och tilladt, saa och nu med dette vort obne breff naadigst under, beuilger och tillader, at menige forn^{te} Holstebroues indbyggere maa herefter for schat och Borgerligesz penge, som til os och Cronen aff forn^{ne}

* Otto Krag til Volbjerg var Lensmand over Bøvling Len 1651—1655.

Bye udgiffuis schulle, aldels were och forbliffue fri oc forschaanede udi nestkommende sex Aar, fraa dette vordt Breffs Dato beregnet; Thi forbyde wi wore Fougder, Embidtmend och alle andre, som paa wore Wegne haffuer at befale, at byde for^{ne} Holstebroues Indbygere herimod at hindre eller udi nogen Maade, eftersom forschreffuet staar, forfang at gjøre. Wnder vor Hyldest och Naade. Giffuet paa wort Sloth Kiøbenhaffn den 12. Augusti Anno 1651.

Under vort Zigenet
Frederich.

Foranstaaende Breve findes i Rigsarkivets topografiske Samlinger paa Papir.

FISKETIENDE

Af H. P. HANSEN

I en Pakke Indkomne Breve (Justits- og Politivæsen) Ringkjøbing Amt fra 1813 (Landsarkivet, Viborg) fandt jeg følgende Klage fra Pastor Nørager i Ferring til Amtmand Rosenørn:

Ferring, d. 25. Febr. 1813.

Ærbødigst Promemoria!

Da her i Sognet, henved 70 Aar, som jeg kan bevise, er bleven ydet Fisketiende, 3 Sneese Hvillinger, foruden Torsk af hver Mand, og en Mand iblandt Fiskerne navnlig Anders Mark, boende i Trans Sogn, driver Næringsbrug nemlig Fiskeriet bestandig i Ferring baade Foraar og Efteraar, hver Gang Fiskerne i Ferring tage paa Havet for at fiske; og denne Mand nægter at yde mig sin Fisketiende, paa Grund af at han ikke er en Ferringboe, nødsages jeg til at søge min Ret, og henvender mig derfor ydmygst til Deres Høyvelbaarenhed, med Forespørgsel: om ikke hans Fisketiende tilfalder mig, paa Grund af at han stedse baade Foraar og Efteraaret fisker i Ferring, og om han da ikke er pligtig til at erlægge det samme, som Skik og Brug her i Ferring have været, og som jeg og bekommer af enhver af de øvrige Fiskere, nemlig om Foraaret 2 Sneese og om Efteraaret 1 Snees Hvillinger, og 1 Torsk om Foraaret.

Kaldet er saa overmaade lidet Deres Høyvelbaarenhed! ieg har en talrig Familie at forsørge, sukker med min ulykkelige Familie under den høieste Grad af Armod, Nød og Elendighed, jeg har derfor ikke Evne til at lade

gaa noget hen af det jeg har at leve af, at jeg ikke skal sulte ihjel, ieg er nødsaget til at være nøieregnende og søge at bevare mine Rettigheder, derfor vilde endog blot denne Eftergivelse af min Ret og denne Opofrelse være mig et temmelig følelig Tab, der endog drager langt værre Følger efter sig, da dette gjør, naar de andre Fiskere se, at jeg ikke faaer Tiende af ham, at de øvrige let kunde blive modtvillige, og vægre dem ved at erlægge deres Deel, hvilket de ikke utydeligen allerede har ladet sig mærke med, at han blev frie, blev altsaa høist skadelig for mig, da jeg derved let kunde miste hele den øvrige Fisketiende; paa Grund heraf vover jeg ærbødigst at henvende mig til Deres Høivelbaarenhed og udbeder mig Deres Høivelbaarenheds Bevaagenhed og Protection.

Ærbødigst

P: A: C: Nørager.

I Anledning af Klagen foretog Herredsfoged Schönau en Undersøgelse og kom til det Resultat, „at der ikke skal være nogen almindelig eller særdeles Bestemmelse for denne Rettighed, men at den alene grunder sig paa gammel Skik og Brug, hvorved den ogsaa udentvill kan ansees hævdet, da denne Skik har existeret og vedvaret langt over almindelig Hævds Tid — imidlertid svares ikke ligemeget til Fisketiende i hvert Sogn, da Skik og Brug ere forskellige i forskellige Sogne“.

Sagen endte saa med, at Anders Mark den 4. April 1813 afgav en skriftlig Erklæring paa, at han, saa længe han fiskede i Fællesskab med Ferring Fiskelav ud for Ferring Grund, var villig til at yde det samme til Præsten, som de andre gav.

LIDT OM JENS SEHESTED

Af THYRA SEHESTED

Jens Sehested, Søn af Claus Maltesen (Sehested) til Høiris paa Mors og Holmgaard i Møborg Sogn og Fru Anna Lykke, synes at have været den sjette af deres Børn og født i Begyndelsen af 1600 Tallet; hans Fødselsaar vides intetsteds angivet. Sandsynligvis er han født paa Øsel, som hans Fader 1595 fik i Forlening, og er da med sine smaa Søskende, Claus, Karen og Hannibal, fulgt med sin Moder, da hun efter Faderens Død 1612 reiste til Danmark. Da Fru Anna 1621 skiftede med sine Børn, træffer vi Jens Sehested ved Skiftet. Han ejede Holmgaard i Fællesskab med Broderen Mogens, som senere, 1630—32, udkøbte Medarvingerne.

Ligesom hans to ældre Brødre, Niels og Malte, var han Officer. 1624 blev han med et Kompagni sendt til Gulland. Forholdet til Sverrig var paa den Tid meget spændt. Da det hørtes, at de Svenske samlede Tropper i Vestergøtland og havde forstærket Besætningerne i Elfsborg og Göteborg til det dobbelte, lod Kong Christian Besætningerne i alle sine Grænsefæstninger mod Sverrig forstærke og Tropper indlægge omkring i Købstæderne i Skaane for det Tilfælde, at pludselige Overfald skulde ske. Saaledes sendtes ogsaa Folk til Gulland.

I Brev af 12. Juli 1624*) tilkendegav Kongen Lensmanden paa Øen, Christoffer Ulfeldt, at Jens Sehested

*) Skaanske Tegnelse V.

var beordret til Gulland med sit Kompagni „der al Fjendens Paagreb af sin yderste Evne og Formue at afværge“. Ulfeldt skulde tage ham og hans Folk under sin Kommando og bruge ham som sin „Lieutenant“, naar han var fraværende og ellers, naar Behov gjordes.

Medens Jens Sehested var paa Gulland, kom Kongen dertil; han blev der et Par Dage og forhørte Sager i Retten.

Det kom dog ikke til Ufred med Svenskerne, og i November vendte Jens Sehested tilbage. I Følge med Lensmanden samt Holger Rosenkrantz og Eiler Holk, som samme Efteraar vare komne til Øen, sejlede han fra Visby den 28. November 1624.

Ved Nytaarstid finde vi ham sammen med hans Broder Malte i Besøg til Jagt paa Matstrup hos Tyge Brahe Axelsøn, en Brodersøn af Astronomen, Svoger til hans Broder Niels, og paa Stougaard hos hans Fætter, Christen Thomesen (Sehested), som netop var kommen hjem fra sin Gesandtskabsrejse til Nederlandene, Frankrig og Spanien, hvormed det navnlig var Hensigten at fornemme, hvor Kong Christian kunde vente at finde Støtte, hvis han gik ind paa at antage sig Protestanternes Sag i Tyskland.

Den 17. Februar 1625 fik Jens Sehested Bestalling som Kaptain til Fods.*

Da Kongen i Marts havde modtaget Valget til Kreds-oberst i den nedersachsiske Kreds, toge Rustningerne Fart. Sidst i Mai stod ca. 16,000 Mand kampherede. Jens Sehested var Chef var 2det Kompagni i Kongens Livregiment**. For Livkompagniet var Kaspar Keseberg Kaptain.

7. Juni aabnedes Felttoget. Gennem Bremen og Ver-

* Krigsbestallinger, Rigsarkivet.

** Axel Larsen (Liliefalk) Keiserkrigen S. X.

den gik Marschen til Weseren, hvor Kongen drog ind i Fæstningen Hameln. Ikke langt derfra, i Paderborn, stod Tilly. Den 18. Juli gik Fjenden over Weseren. I dette betydningsfulde Øjeblik var det, at Kongen, da han vilde inspicere den Udbedring af Voldene, han lod foretage, styrtede med Hesten ned i et bræddebelagt Hul 22 Fod dybt. Jens Sehested har maattet se sin Konge blive draget frem maalløs og bevidstløs; man troede, han var død. Kongen maatte køre den lange Vej tilbage til Verden. Den nu hovedløse Hær gik tilbage, og Tilly trængte frem, tog Hameln og den ene faste Plads efter den anden. Men Kongens kraftige Konstitution overstod det frygtelige Fald. Ved Midten af August overtog han igen Kommandoen og standsede Tilly ved Nienburg. Foruden denne vigtige Fæstning tog han ogsaa Stolzenau tilbage.

Kongen havde sendt 6 Skibe paa Elben under Jørgen Ulfeldt og ligeledes 6 Skibe paa Weseren under Henrik Vind og Jens Munk, fornemmelig for at hindre, at Fjenden fik Tilførsel fra Hamburg, Bremen og andre Steder. Da han ved Vintertid vilde have indrettet en Redut ved Skibene paa Weseren, gav han Jens Sehested Ordre herom ved følgende Skrivelse*:

„Memorial, som Vi Christian IV. naad. har medgivet Os Elskelige Jens Sehested, vor Mand og Tjener, hvorefter han sig skal have at rette og forholde.

Først skal forn. Jens Sehested begive sig straks herfra til Weseren, hvor Vore Skibe oplagt er, og paa Damen ved forn. Skibe ordinere og afstikke en Redut, dog ikke større end som til Folket fornøden gjøres, hvilken Redut og samme Folk skal forfærdige. Skal og i samme Redut sættes saamange Stykker af Skibene, som dertil fornøden gjøres. Naar det saa har et Frys, at Isen en

* Sjællandske Registre.

liden Person bære kan, skal Folkene paa tre Sider omkring Skibene idelig wecke [gøre Vaager] saavidt og indtil det af Redutten kan defenderes. Sammeledes skal de med Floden altid lade Isen overløbe, saa at Isen kan blive igjen at gaa paa. Hvis Materialia, som dertil fornøden gjøres, skal tages i Bremen hos den Raadsherre, som Os Elskl. Martinus v. d. Meden Biskofliger . . . Cansler derom tilskrevet haver. Skal og samme Redut med Palissader omkring forsvares, hvilket ringe Tømmer af Byen Bremen kan leveres. Af de Skippere, som der ere, skal tvende næst Skibscaptainen commenderes over Folket at have Commando, hvis Navne og strax skal hid skikkes.

Aktum Rothenburg Anno 1625.*

Jens Sehested forfremmedes til Major, og han blev efter Kaspar Keseberg ved Begyndelsen af August 1625 Chef for Kongens Livkompagni*. Dette bestod mest af Skaaninger. Uniformering var dengang ikke almindelig; men til sit Livkompagni havde Kongen befalet, at der skulde syes et „Liberi“ af lyseblaat Klæde med en Streg Hvidt om og med Klædesknapper.

Felttoget 1625 havde bragt de kongelige nogle Fordele. Men Wallenstein var nu traadt op og stod truende med den mægtige Hær, han havde tilført Kejseren. Mange af Kredsens Medlemmer faldt fra, de vestlige Stormagter svigtede mere og mere, og Felttoget 1626 hidførte Slaget ved Lutter am Barenberg.

Med et Mod og en Aandsnærværelse, som selv Tilly beundrede, havde Kongen her, da Lykken vendte sig, ført sine Tropper igjen under Fanerne, da tre Wallensteinske Regimenter stødte til Tilly. Soldaterne troede, at det var Wallenstein med hele sin Hær, der kom Tilly til Hjælp, og nu blev det umuligt at faa dem til at staa;

* Arnfeldts Regnskaber, Rigsarkivet.

alt blev Forvirring. Blandt de sidste paa Valpladsen saas Kongen omgivet af sit skaanske Livkompagni under Jens Sehested og Livfanen, som bestod af danske Lensryttere, tappert kæmpende til alt var tabt.*

Kongen kastede sig straks over Reorganiseringen af Hæren, og fik den bragt paa Fode igen.

De kongelige holdt sig Vinteren over i Nordtyskland, og 1627 aabnedes Felttoget paany. Paa samme Tid som Kongen angreb Bleckede ved Elben, strejfede kongelige Ryttere om i Eggen vest for denne Flod, plyndrede og brændte nogle Landsbyer og toge Slottet Lüdershausen i Besiddelse. Herhen sendtes Major Jens Sehested med 10 Kompagnier af Livregimentet, som skulde udgøre dets Besætning.**

Ikke før i Begyndelsen af Juli satte Tilly sig i Bevægelse nordpaa. Den 11. Juli stod han for Lüdershausen med 12,000 Mand. Jens Sehested forsvarede tappert Slottet med sine 10 Kompagnier***, til han faldt den 12. Juli 1627. Han var selv sjette ude at recognoscere et Pas, da han blev skudt med en Musketkugle gennem Hovedet †.

Den lille Besætning holdt sig tappert til den 17., da den overgav sig mod fri Afmarsch.

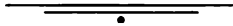
Den tyske Forfatter Opel meddeler om denne Begivenhed følgende: „Skanserne ved Lydershausen blev kun forsvarede af nogle Hundrede Mand særligt udvalgte holstenske Tropper, der holdt sig tappert i nogle Dage. Ifølge en gammel Beretning om Kampen her, blev der denne dræbt og saaret 300 Mand. Blandt de faldne Befalingsmænd maatte Danskerne især beklage Major Sehested ved den kgl. Livfane og den holstenske Adelsmand v. Buchwald.“

* Kejserkrigen, S. 146. ** Smst., S. 194. *** Smst., S. 199.

† Vedel Simonsen, Jørgen Brahe.

Jens Sehested blev begravet i Viborg 6. Septb. 1627.

I samme Krig faldt ogsaa Broderen Niels Sehested til Bækmark, og en tredie Broder, Claus, døde i Hamborg 1626. Deres Forældre blev jordede i Møborg Kirke, hvor der endnu findes en stor Gravsten med deres Billeder; men Familien Sehesteds anselige Gravkapel ved Kirkens Nordside er nedbrudt for lidt over 100 Aar siden.

NAVNEFORTEGNELSE

A

Abildtrup 3, 4
Ammitzbøll, H., Ejer af Søgaard
paa Holmsland 31
Arenfeld, Mogens, Lensmand
over Hald og Skivehus 129
Assing Sogn 3

B

Bank, J., Gaardm. i Skjern 42
Barde i Vorgod 4, 17, 21
Borkersen, Hans, Biskop i Ribe
79, 83, 84, 85 ff, 107
Bornholmere 37 ff
Brahe, Tyge, Brodersøn til
Astronomen 149
Breared, Sogn i Halland 134,
137, 138
Brejninggaard 2, 4, 8, 14
Brochmand, Jesper, Biskop i
Kbhvn. 112, 113, 115, 120, 140

C

Christensen, Thomas, Birkefo-
ged i Skjern 20, 22, 23
Christiansfeld 37, 40, 41
Kristian den Fjerde 109, 117, 118,
148 ff

D

Dahl, N. H., Gaardmand 3
Dahlstrøm, Kolportør for indre
Mission 41
Duholm, J. P., Selvejrbonde i
Sevel 102

E

Egeris 27

F

Ferring Sogn 146, 147
Fisketiende 146, 147
Flensborghus 144
Frandsen, Villads, Ridefoged
paa Stubbergaard 87
Frederik den Anden 46, 47
Friis, Jørgen Lauridsen, Præst
i Sevel 49 ff
Friis, Matthias, Præst i Abild
Sogn ved Tønder 61 ff

G

Ganer Møllegaard i Skjern 20
Gudme, J. de Hemmer, Præst
og Provst i Skjern 41

Gyldenstjerne, Knud, til Nørre
Vosborg 55, 62, 63
Gyldenstjerne, Preben, paa
Stubbergaard 74

H

Heebro 30
He-No Konge- og Kirketiende 30
Hindø 30
Holk, Eiler 149
Holmgaard, adelig Sædegaard
i Møborg Sogn 148
Holmslands Klit 31
Holstebro 45, 46, 47, 142, 143, 144
Hovergaarde 3
Højris, adelig Sædegaard paa
Mors 148

J

Jersin, Jens Dinesen, Biskop i
Ribe 59
Juel, Christence, Enke efter
Knud Gyldenstjerne 54 ff
Juel, C. F., Baron til Brejning-
gaard 2, 4, 5, 7, 8
Juel, Iver, Domprovst 51
Juel, Kjeld, Ejer af Stubber-
gaard 54 ff

K

Keseberg, Kasper, Kaptain 149
Kierkegaard, Søren 36
Kierulf, O., Kapellan 138
Kierulf, Søren, Foged paa Brej-
ninggaard 15, 23
Klingius, Biskop i Göteborg 134
Krabbe, Gregers, Stiftslens-
mand i Ribe 101, 106
Krabbe, Kjeld, til Brusgaard 55
Krag, Otte, Lensmand over
Bøvling Len 144
Krag, Sophie Amalie, Otto
Rantzous Enke p. Volbjerg 28

L

Landemode i Ribe 94, 98, 101, 103
Lemvig 142, 143, 144
Leth, Niels, til N. Vosborg 28, 29
Linde, Chresten, til Pallesbj. 29
Linde, Maren, g. m. Niels Leth 29
Lindenov, Christoffer, Holmens
Admiral 128
Lindtorp i Asp 29

Lund, Anders Andersen. Foged
paa Volbjerg 36

Lund, Frans, Brødremenighe-
dens Missionær i Skjern 41
Lykke, Anna, g. m. Cl. Mal-
tesen Sehested til Holmg. 148

M

Madsen, P., Biskop 39
Mikkelsen, Hans, Biskop 112
Monrad, Erik, Biskop 103, 105
Montagne, T., Raadmand og By-
foged i Ringkøbing, Herredsf.
i Bøll. Herred 4, 5, 18, 26
Munk, Jens 150
Møller, Chr., Smed og Lægpr. 40

N

Nyboe, L. N. 2
Nørager, P. A. C., Præst i Ferring
1805, fra 1814 tillige i Vandb.,
entl. 1821, død i Ferring 15. Ja-
nuar 1843 146, 147

P

Poller, J. C., Gmd. i Skjern 42

R

Rantzou, Frederik 28
Rantzou, Otto 28, 29, 36
Resen, Hans, Professor 112
Reinboth, Joh. Generalsuper-
intendent i Holsten 131, 139
Ringkøbing 33, 142, 143
Ringkøbing, Anders, Biskop 112
Rosenberg, Frants, Biskop 112
Rosenius, C. O., svensk Læg-
prædikant 39, 42, 43
Rosenkrans, Anna, Otto Krag's
Enke til Volbjerg 31
Rosenkrantz, Jørgen 57, 58, 101
Rosenkrantz, Holger, den lærde
til Rosenholm 59, 61, 62, 67,
68, 90, 91, 116, 149
Rosenørn, P. O., Amtmand over
Ringkjøbing Amt 1805-20 146

S

Sandtold 31
Schandorf, Niels, Professor 112
Schaventus, Laur., Profess. 112
Schönau, F. C., Herredsfoged i
Skodborg-Vandf. Herr. 147

Sehested, Chr. Thomsen, Kans-
ler 90, 116, 119, 149

Sehested, Claus 148

Sehested, Hannibal, Statholder
i Norge og Rigsskatmester, g.
m. Kr. 4.s Datt. Christiane 148

Sehested, Jens, Oberst 148 ff

Sehested, Karen 148

Sehested, Malte 148, 149

Sehested, Mogens 148

Sehested, Niels 148

Skeel, Ida, til Krapperup 28

Smedegaard i Herborg 2

Stubbergaard 51, 53, 76, 78, 80,
83, 86, 91, 92, 111, 134, 139

Stubber Kloster 49

T

Thorson, Benth, opbyggelig
Skribent 72, 73, 85, 103

Tjørring Sogn 2

Trandberg, P. C., Præst 37, 38,
39, 43

Trøstrup i Herborg 3

Trøstrup i Vorgod 4

U

Ulfeld, Christoffer, til Auns-
bjerg 28, 148 ff

Ulfeld, Eleonora Christina 122

Ulfeld, Korfitz, Rigshovmester
123, 125, 126, 127, 140

V

Veddige Sogn i Halland 138

Viborg Landsting 48

Viborg Domkirke 134

Videbæk, M. A., Fæstebonde 1 ff

Viftrup. Iver, Lægprædik. 41

Vind, Henrik 150

Vind, Iver, kgl. Sekrt., Lensm.
paa Lundenæs 105, 106, 118

Vind, Niels, Høvedsmand paa
Københavns Slot 118, 122

Volbjerg 28 ff

Volbjerg Forstrand 31

Vosborg 29

Ø

Ølby, J. C., Præst og Provst i
Haderup 63, 76, 78, 79, 92

Ørnghoved i Tjørring 2

